

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ
VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERDEN KİŞİ

TEZ YÖNETİCİSİ
YRD. DOÇ. DR. HAYDAR EFE

KARS-2011

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Erden KİŞİ'ye ait "Soğuk Savaş Sonrasında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye İlişkileri" konulu çalışma, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği/ oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı ve Soyadı

Yrd.Doç.Dr.Haydar EFE (Tez Yöneticisi)

Yrd.Doç.Dr.Elnur Hasan MİKAIL

Yrd.Doç.Dr.Adem KARAKAŞ

İmza

.....

.....

.....

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../.../2011 tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

.../.../2011

Doç.Dr.Selçuk URAL
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	5
ABSTRACT.....	6
KISALTMALAR.....	7
ÖNSÖZ.....	8
GİRİŞ	9

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1.1.Kazakistan.....	11
1.1.1.Türkiye-Kazakistan İlişkileri.....	13
1.2.Kırgızistan.....	18
1.2.1.Türkiye-Kırgızistan İlişkileri.....	20
1.3.Özbekistan.....	24
1.3.1.Türkiye-Özbekistan İlişkileri.....	26
1.4.Türkmenistan.....	30
1.4.1.Türkiye-Türkmenistan İlişkileri.....	32
1.5.Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Orta Asya.....	35
1.5.1.Türk Dünyasının Ata Yurdu Orta Asya.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTA ASYA'YA YÖNELİK KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN

POLİTİKALARI

2.1.Rusya'nın Orta Asya Politikası.....	43
2.1.1.Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Rusya Açısından Önemi.....	46
2.2.Çin'in Orta Asya Politikası.....	49
2.2.1.Çin'in Bölgesel İşbirliği Projesi:Şanghay İşbirliği Örgütü.....	52
2.3.ABD'nin Orta Asya Politikası.....	53
2.4.AB'nin Orta Asya Politikası.....	56
2.5.İran'ın Orta Asya Politikası.....	59
2.6.Hindistan'ın Orta Asya Politikası.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA POLİTİKASINDA KAFKASYA’NIN YERİ

3.1.Türkiye-Azerbaycan ilişkileri.....	69
3.2.Türkiye-Gürcistan İlişkileri.....	74
3.3.Türkiye-Ermenistan İlişkileri.....	77
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA.....	85
EKLER.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	96

ÖZET

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından özellikle zengin enerji kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle küresel ve bölgesel aktörlerin dikkatlerini çekmişlerdir. Özellikle Rusya Putin ile beraber uygulamaya çalıştığı Yakın Çevre Doktrini'yle tekrar bölgeye hakim konumda olmak için çaba sarf etmektedir. Diğer büyük güçler ABD, AB ve Çin enerji güvenliğini sağlamak amacıyla bölgeyle yakından ilgilenmektedirler. ABD ise Rusya'nın bu bölgedeki hegemonyasını yeniden kurmasını engellemeye, bölgeyi Rusya'dan bağımsız olarak Batı'yla yakınlaştırma çabasıdadır. Bağımsızlığın ardından Orta Asya Türk Cumhuriyetleri önemli sorunlarla karşılaşmaktadırlar; terörizm, İslami radikalizm, piyasa ekonomisine geçiş, çok partili parlamenter sistemin kurumsallaşması, yolsuzluklar ve ekonomik güçlükler bunların başında gelmektedir.

Söz konusu bölgeyle yakın tarihi ve kültürel bağları olan Türkiye de bölgeyle yakın ilişkiler kurma amacındadır. Laik, demokratik ve Müslüman bir ülke olarak Türkiye bu ülkeler için iyi bir modeldir. Ayrıca Türkiye, Orta Asya bölgesinin enerji kaynaklarına bir enerji koridoru rolü oynayarak bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığının kırılmasında ve bölge ülkelerinin siyasi olarak bağımsız ve demokratik bir ülke olarak yaşamalarında önemli bir rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Orta Asya Jeopolitiği, Soğuk Savaş, Türkiye ve Orta Asya İlişkileri.

ABSTRACT

Central Asian Turkish Republics drew the attention of the regional and global actors because of their having rich energy resources afterwards they gained their independence after the Cold War. Especially, Russia struggles to dominate the region with the politics of The Doctrine of Neighborhood that it wants to perform with Putin. The other great power USA, China and European Union are interested with the region to provide the security. USA is intended to prevent the Russia to reestablish its hegemony and to make familiar the region with the West independently of Russia. The Central Asia Turkish Republics face with the important problems after the independence. Terrorism, Islamic radicalism, transition to market economy, institutionalization of the parliamentary system, embezzlement and economic difficulties are the forerunners of these. Turkey, which has close historical and cultural relations with the region, is in the aim of getting in touch with the region. Turkey is a good model for these countries as a secular, democratic and Muslim country. Furthermore, Turkey will play an important role in the point of breaking the dependency of the region to Russia by playing an energy corridor for the Central Asia energy resources and living the regional countries as politically independent and democratic country.

Key Words: Central Asian, Cold War, Geopolitics of Central Asia, Turkey and Central Asian Relations.

KISALTMALAR

- ABD : Amerika Birleşik Devletleri.
- AB : Avrupa Birliği.
- AGİT : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.
- BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu.
- Çev. : Çeviren.
- ECO : Ekonomik İşbirliği Örgütü.
- GUAM : Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova işbirliği ile BDT'ye alternatif olarak kurulmuştur.
- KEİÖ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü.
- S. : Sayfa.
- SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
- ŞİÖ : Şanghay İşbirliği Örgütü.
- UGS : Ulusal Güvenlik Servisi.
- USAİD : ABD Ulusal Kalkınma Ajansı.
- WB : Dünya Bankası.
- IMF : Uluslararası Para Fonu.
- TRACECA: Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru.
- TİKA : Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı.

ÖNSÖZ

SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri zengin hammadde kaynakları ve potansiyel bir pazar olmaları nedeniyle dünyanın önde gelen ülkelerinin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu büyük ülkeler bölge ülkeleriyle ticari ilişkilerini artırmak için büyük bir rekabete girmişler ve söz konusu devletlere yönelik önemli yardım ve yatırım projeleri öngörmüşlerdir. Özellikle küresel aktörlerin bölgeye yönelik emperyal politikalar üretmeleri ve Rusya, Çin gibi bölgenin küresel güçlerin bölgeyi adeta sarmalamaya çalışan politikaları gerek Türk cumhuriyetlerince gerekse de Türkiye için hiç de hoş karşılanmayacak bir durumdur. Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinde bölge ülkelerinin dünyaya açılmaları için temel çıkış noktası olması Orta Asya Cumhuriyetleri için kaçınılmaz bir gereklilik olarak kendini göstermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; Yeni bağımsız Orta Asya Türk devletlerinin dünya ve Türkiye ile ilişkilerini inceleyerek Türkiye'nin bölgesel bir güç olmasında ve Türk dünyasının 21.yy'da uluslararası arenada hak ettiği yeri almasında Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin ilişkilerinin geliştirilmesinin ne gibi yararlar sağlayacağı üzerinde durmak ve yapılması gerekenler hakkında öneriler getirmektir.

Tezin hazırlanmasında hiçbir konuda yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Haydar Efe'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Erden KİŞİ
Kars-2011

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitimi ile Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Avrupa olmak üzere üç bölgede 15 devlet bağımsızlığını kazanmıştır. Özellikle Orta Asya ve Kafkasya'da Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanmaları Türkiye için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Fakat bu bağımsızlık hem bölge ülkeleri için hem Türkiye için bir hazırlıksız yakalanışı beraberinde getirmiştir. Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinin kesişme noktasında olan Türkiye, yaşanan değişikliklerin birer uzantısı olarak şekillenen bu coğrafyadaki değişikliklerden önemli ölçüde etkilenmiştir. İki kutuplu sistemin getirmiş olduğu istikrar yerini bir belirsizliğe bırakmıştır.

Bağımsızlığın ardından Orta Asya Türk Cumhuriyetleri büyük enerji kaynaklarına sahip olmaları nedeniyle gerek küresel aktörlerin gerekse bölgesel aktörlerin ilgi odağı haline gelmişlerdir. ABD ve AB'nin enerji temelli politikalar ile bölgeye yöneldiği görülmektedir. Çin'in de enerji tedariki ve sınırların güvenliği gibi konularda bölgeye yönelik bir takım politikalar oluşturduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkilerine bakılacak olursa uzun süren kopuşun ardından Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Türkiye, bölge ülkeleriyle sıkı ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin enerji kaynaklarının dünyaya açılmasında ve bölgenin Rusya'ya olan bağımlılığının kırılmasında Türkiye kilit bir öneme sahiptir. Ayrıca, Türkiye bölge ülkeleri için iyi bir model ülke görünümü sergilemektedir. Laik, demokratik, Batılılaşmış, serbest piyasa ekonomisini uygulayan bir Türkiye nihayetinde Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin dünyaya entegre olmalarında önemli katkılarda bulunabilir. Zira Türkiye diğer rakiplerine nazaran bölge ülkeleriyle yakın tarihi ve kültürel bağları bulunması nedeniyle daha avantajlı konumdadır. Doğru adımlar atıldığı takdirde hem bölge ülkeleri hem Türkiye bu işbirliğinden kazançlı çıkacaktır. Türkiye bu cumhuriyetlerle ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir. Ekonomik işbirliği, enerji tedariki, sivil toplum girişimleri Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleriyle ilişkilerinde önemli faktörlerdir.

Bölgede barış ve istikrarın devam ettirilmesine büyük önem veren Türkiye, bölgede istikrarı bozacak her türlü faaliyeti önlemek barış ve istikrarı sağlamak bakımından bölge ülkeleriyle özellikle İran ve Rusya ile işbirliğine dayalı iyi ilişkiler kurma çabasıdır. Bu kapsamda Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı(TİKA) önemli bir rol oynamaktadır. Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlığından bu yana Türkiye, bu ülkelere yardımlar yapmaktadır. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının önemli bir parçasını da sivil toplum örgütleri, işadamları, müteahhitlerin yanı sıra öğrenci değişim programları gibi bölgeye yönelik oluşturulan bir takım projeler oluşturmaktadır. Türkiye, AB ve ABD tarafından desteklenen Doğu-Batı enerji koridorunun oluşturulmasında önemli bir aktör olarak bölgenin büyük enerji kaynaklarının Rusya sınırları dışından Türkiye üzerinden Batılı pazarlara ulaştırılması için bir enerji koridoru rolü oynama çabasıdır. Şayet bu proje gerçekleştirilebilirse bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi olarak Rusya'dan daha bağımsız bir şekilde hareket etme kabiliyetleri artacaktır.

Bu çalışmada öncelikli olarak Soğuk Savaş sonrasında bağımsız olan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin mevcut ekonomik ve siyasi durumlarından karşı karşıya kalmış oldukları tehdit ve çalkantılardan bahsedilerek özellikle de terörizm ve İslami Radikalizm tehditleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra Türkiye ile Orta Asya cumhuriyetlerinin mevcut ilişkilerine değinerek Türkiye'nin 21.yy'da bölgesel bir güç olmasında Orta Asya Cumhuriyetlerinin önemi üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde ise, bölgeye yönelik küresel ve bölgesel aktörlerin politikaları ve bölgeye etkileri irdelenecektir, özellikle Rusya'nın Putin'le birlikte uygulamaya çalıştığı Yakın Çevre Doktrini ile bölgeye tekrar hakim olma çabalarından, AB ve ABD'nin bölgeye yönelik enerji temelli politikalarından, bölge devi olan Çin, Hindistan gibi büyük güçlerin politikaları ve son olarak bölgesel güç olma yolunda ilerleyen İran'ın politikası ve bölgeye etkileri üzerinde durulmaktadır.

Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye'nin Orta Asya politikasında Kafkasya'nın öneminden bahsederek Türkiye'nin Orta Asya politikası için Kafkasya'nın taşıdığı önemine değinip ikili ülke ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümde ise atılması gereken adımlardan bahsederek, Türkiye'nin bölgesel bir güç olması için Orta Asya ile ilgili bir takım önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1.1.Kazakistan

Başkenti Astana olan, cumhuriyetle yönetilen, Kazakistan'ın idari yapısı 14 bölge ve 4 şehir idaresinden oluşmaktadır. Başlıca komşuları; Rusya, Çin, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dır. Yüzölçümü 2,717,300 km²'dir. Nüfusu 18 milyona yakındır, etnik yapısı Kazak, Rus, Ukraynalı, Özbek, Alman ve Uygurlardan oluşmaktadır. Resmi dili Kazakça'dır. Para birimi olarak Tenge kullanılmaktadır, dış ticaretindeki başlıca ülkeler ise; Rusya, Almanya, ABD, AB ve BDT ülkeleri olarak göze çarpmaktadır.¹

Zbigniew Brzezinski'ye göre Bölgesel olarak Kazakistan kalkandır. Özbekistan bölgedeki farklı pek çok ulusal uyanışın temel direğidir. Kazakistan'ın coğrafik büyüklüğü ve konumu, diğer ülkeleri Rusya'nın fiziksel baskısından korur. Çünkü sadece Kazakistan'ın Rusya ile sınırı vardır. Ancak 18 milyonluk nüfusun % 35'i Rus'tur. Üstelik Ruslar haricinde nüfusun % 20'si Kazak olmayanlardan oluşmaktadır. Bu olgu, kendileri de milliyetçi olan, ama nüfusun sadece % 50'sini temsil eden yeni Kazak yöneticileri için, etnik ve lisan temelleri üzerine hedefler koymayı zorlaştırmaktadır.²

Kazakistan'ın siyasi yapısına bakılacak olursa Kazakistan'da meclis dar bölge seçim sistemine göre yapılan seçimler sonucunda seçilen 69 milletvekilinden; Senato ise 14 idari bölgeden her birinden iki senatör ile cumhurbaşkanı tarafından atanan 7 üyenin toplamını ifade eden 37 senatörden oluşmaktadır. Kazakistan'da Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in liderliğini yaptığı Otan Partisi ile hükümete yakınlığı ile bilinen Asar Partisi siyasi hayatta etkin olan partilerdir.³

¹ Kazakistan, T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr.>, (09.10.2010).

² Zbigniew Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev.Yelda Türedi, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2005, s.183.

³ Tayyar Arı(Der.), "Orta Asya'da Siyasal Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Çevre Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s.15.

Kazakistan'ın temel dış politika hedefleri, ülkenin bağımsız bir devlet olarak kalmasını, yabancı sermaye ve teknoloji yatırımları için gerekli koşulların sağlanmasını ve dış politikada çok taraflılık stratejisinin yürütülmesini kapsamaktadır. Kazakistan dış politikasında önceliği işbirliği ve entegrasyon hareketlerine vermektedir. Merkezi yönetim, her zaman Orta Asya ülkeleri arasında bütünleşmenin savunucusu olmuş ve özellikle de Orta Asya'da bölgesel iş birliği ve serbest ticaret konularındaki girişimlerde bulunmaya çalışmıştır.

Kazakistan, BDT Gümrük Birliği olarak kurulan ve daha sonra Avrasya Ekonomik Topluluğu olarak değişen oluşumun üyesidir. Diğer üyeleri arasında Rusya, Belarus, Kırgızistan ve Tacikistan olan bu topluluk, bütünleşme açısından bölgede somut bir yapılanmayı hedeflemekteyse de henüz beklentileri karşılamaktan oldukça uzaktır. Kazakistan'ın üye olduğu diğer bir bölgesel oluşum olan Orta Asya İşbirliği Teşkilatı ise üye ülkeler arasında bazı konularda görüş birliğinin varılmaması ve özellikle de Kazakistan ile Özbekistan arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle işlevsellik kazanamamıştır. Kazakistan'ın dış politikasının şekillenmesinde, Rusya ve Çin ile olan sınırların uzunluğu ve ülkede yoğun olarak yaşayan Rus nüfusunun varlığı büyük rol oynamıştır. Astana yönetimi, Moskova ve Pekin'in çıkarlarını ve eğilimlerini dikkate alarak hareket etmektedir. Diğer taraftan Kazakistan'ın başlıca müttefiki Rusya olarak görülmektedir. Zaman zaman Kazak hükümetinin ülkedeki Rus azınlığa karşı uygulamaları nedeniyle iki ülke arasında sorunlar yaşanmaktaysa da bunlar kısa süreli olmaktadır. Başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, Kazakistan için Rusya ve Çin karşısında dış politikada manevra kabiliyetini artırmıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör olaylarından sonra ABD'nin bölgede başlatmış olduğu askeri hareketler sırasında ABD savaş uçaklarına hava sahasını açan ve hava sahasının kullanılmasına izin veren Kazakistan ABD ile olan ilişkilerini de geliştirmek istemektedir.⁴

Bugün itibari ile Kazak ulusçuluğu eski SSCB'nin diğer Müslüman cumhuriyetlerinde mevcut olan milliyetçilikten yapı ve yoğunluk açısından bir parça farklı görünen güçlü bir milliyetçiliğin varlığını ortaya koymaktadır. Bu kökenleri halkın sosyal örgütlenmesinde ve etnik özelliklerinde, Kazak devletinin 19. ve özellikle de 20. yüzyılda

⁴ Şatlık Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikası*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2007, s.76.

yeni bir sosyo-siyasal varlık olarak boy göstermesine eşlik eden özel tarihsel durumlarda yatan öncelikle laik siyasi bir ulusçuluktur. Esasında Kazak ulusçuluğunun temelini sınırları düzgün belirlenmiş bir bölgede yaşayan, kendisine ait apayrı bir tarihi olan, kısmen homojen Kazak nüfusudur. Kazak entelektüeller açısından bu devlet etnik kökeni, dili, kültürü ve özel tarihinden ötürü Kazaktır.⁵

Sovyet rejimi, Kazak göçebelerinin ve köylülerinin yaşayan kültürü olarak yüzyıllarca varlığını sürdürmüş olan halk İslam'ına dokunamamıştır. Kısacası, Kazak ulusçuluğunun temel kaynağı etnik kökendir ve o da halkın inancıyla yani İslam ile ayrılmaz bir biçimde bütündür. Bu noktada İslamın radikalleşmesi konu ise hem Batı hem de Rusya için tedirginlik uyandırıcı bir konu olarak hazırda durmaktadır.

Kazak hükümeti, Çin'in Orta Asya ile ilgili uzun vadeli amaçlarından kaygı duysa da bu ülkenin de üyesi olduğu, Orta Asya'da radikal İslami hareketler, bölücülük ve organize suça karşı koordinasyonu hedefleyen Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmuştur. Bugün ise Kazakistan'ın Çin ile olan ilişkilerini daha çıkarıcı bir yaklaşımla ele aldığı gözlenmektedir. Kazak devleti enerji sektörüne daha fazla Çin yatırımı çekerek Batı'ya olan aşırı bağımlılığı engellemek istemektedir.

1.1.1. Türkiye-Kazakistan İlişkileri

Kazakistan, Türkiye'den sonra Türk dünyasının en önemli ülkesidir. Ekonomik ve coğrafi büyüklüğü diğer cumhuriyetlerle kıyaslandığında hemen fark edilmektedir. Örneğin nüfusu Özbekistan'dan yaklaşık 10-12 milyon kadar daha az olmasına karşın ekonomisi Özbek ekonomisinin birkaç katına ulaşıyor. Türkmenistan ve Kırgızistan ile fark ise çok daha büyüktür. Bağımsızlığından bu yana Kazakistan diğer Orta Asya Cumhuriyetlerine oranla daha başarılı bir siyasi ve ekonomik bir çizgide ilerlemiştir. Aslına bakılacak olursa Kazakistan bağımsızlığını kazandığı zaman işi en zor olan Türk cumhuriyetlerinden biriydi. Rus azınlığın oranı neredeyse nüfusun yarısını buluyordu. Kazakların zengin ve elit kesimi ise Kazak veya Türklük bilincine yeterince sahip değildi. Ülkenin zayıf ekonomisi ve kırılğan etnik dokusu yönetimi zorlaştırıyordu. Çin ile Rusya arasında devasa bir coğrafyada uzanan Kazakistan'ı bu yıllarda idare etmenin zorluğu kolayca tahmin edilebilir. Şimdi ise demografik oranda ciddi bir değişim yaşanıyor. Yurt dışındaki Kazaklar da Kazakistan'a

⁵ Kemal H.Karpat, **Türkiye ve Orta Asya**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s.112.

geri dönüyor. Kazakların nüfus içindeki çoğunluğu tartışmasız bir hal alıyor. Fakat henüz yolun başı ve gidilecek daha çok yol var.⁶

Türkiye-Kazakistan ilişkileri tam anlamıyla istikrarlı olmasa da Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından geçen 18 senelik süreçte sadece söylem bazında değil aynı zamanda gerçek anlamda da derinleşen bir karaktere sahiptir. Turgut Özal döneminde başlayan ilişkilerin 1990'ların siyasi anlamda istikrarsız ortamında istenen ivmeyi yakalayamaması mevcut potansiyelin değerlendirilmesinde etkili olurken, 2000'ler sonrasında ise Rusya'nın toparlanarak yakın çevresine yeniden dönmesi de Türkiye'nin Orta Asya coğrafyasındaki işini çok da kolaylaştırmıştır. Aksine 1990'ların dalgalı siyasi arenasında devlet bazında bölgeye dönük sistematik bir strateji geliştirmeyi başaramayan Türkiye, 2000'lerde Rusya'nın bölgeye dönüşüyle oldukça avantajlı bir dönemi ıskalamış görüntüsü vermektedir. Ancak, Türkiye'nin dış politikasının da Soğuk Savaş sonrası düzene ayak uydurması mevcut şartlar düşünüldüğünde bir gecede gerçekleşmemiştir. Tüm bu arka plan düşünüldüğünde yeni dönemde Kazakistan ile olan ilişkilerin Türk dünyasına dönük politikamızda bir kilometre taşı olduğu söylenebilir.⁷

Kazakistan, ülkemizin bölgedeki en önemli ticari ve ekonomik ortaklarından. İkili ticaret hacmimiz, 2008'de 890 milyon doları ihracat, 2.3 milyar doları ithalat olmak üzere 3 milyar doları aşmıştır. Küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009 yılında ticaret hacmimiz 1.7 milyar dolara gerilemiştir. Kazakistan ile ihracatımızda başlıca kalemleri, makine ve cihazlar, plastikten mamul eşya, elektrikli makine ve cihazlar; ithalatımızda ki başlıca kalemleri ise, bakır, demir-çelik ve mineral yakıtlar oluşturmaktadır. Yatırımcılarımızın başta petrol, telekomünikasyon, otelcilik ve bankacılık alanlarında olmak üzere Kazakistan'daki toplam yatırımları 2 milyar dolar civarındadır. Türkiye sermaye miktarı açısından ABD, Güney Kore ve İngiltere'den sonra en büyük 4.yatırımcı konumundadır. Ülkedeki yabancı sermayeli şirket sayısı bakımından ise ilk sıradadır. Ülkede 400'ün üzerinde Kazak-Türk ortak sermayeli işletme faaliyette olup % 100 Türk sermayeli şirketlerin sayısı ise 130'u bulmuştur. Kazakistan'daki Türk yatırımları % 90'a yakını yerel halk olmak üzere 13-14 bin kişiye istihdam yaratmıştır. Ülkedeki en önemli Türk

⁶ Sedat Laçiner, "Kazakistan ve Türkiye İlişkileri", <http://www.usak.org.tr>, Ekim 2008, (20.11.2010).

⁷ Hasan Selim Özertem, "Dış Politikanın Üç Sütunu ve Türkiye-Kazakistan İlişkileri", <http://www.usakgundem.com.tr>, (20.11.2010).

işverenleri, istihdamın % 22,7'sini oluşturan inşaat firmalarıdır. Başkent Astana'nın % 60'ından fazlası Türk firmaları tarafından inşa edilmiştir.⁸

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde Ahmet Yesevi Üniversitesi de çok önemli bir yere sahiptir. Henüz Sovyetler Birliği dağılmadan, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından, Türkistan'ı yeniden tarihi misyonuna kavuşturmak amacıyla temeli 1991 yılında atılmış; 1993'te Türkiye ve Kazakistan Cumhuriyeti arasındaki ikili anlaşma ile de bugünkü yapısını kazanarak, "Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi" adıyla öğrencilere kucak açmaya başlamıştır. Geçen süre içinde bu anlamlı hedefler doğrultusunda önemli bir mesafe kat edilmesine karşılık; zamana yenik düşen idari ve hukuki yapı, üniversitenin rekabet gücünü her geçen gün olumsuz etkilemiş, her kurumda karşılaşılabilecek sorunlar gittikçe büyüyerek üniversite başarılarından ziyade sorunları ile anılan bir kurum haline gelmiştir. 22 Ekim 2007'de imzalanan Yeni İşbirliği Antlaşması, özellikle idari ve hukuki sorunlara çözüm getirmekte ve üniversiteyi Türk-Kazak dostluğunun bir sembol kurumu olarak geleceğe daha güçlü bir şekilde taşıyabilmenin önünü açmaktadır.⁹

Türk-Kazak ilişkilerinin gelişmesi, ekonomik problemlere yönelik çözüm önerileri ile ilişkilidir. Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın faaliyete geçmesi bu açıdan uzun dönemli perspektifler yönüyle somut bir gelişme olarak kabul edilebilir. Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Türkiye açısından olduğu kadar, stratejik ve çevresel nedenlerle de önem taşımaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan için yaşamsal öneme sahip bu hat, zaman içinde Kazakistan ve Türkmenistan için uluslararası piyasalara alternatif bir çıkış yolu özelliğini de taşımaktadır. Rusya'yı devre dışı bırakarak enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde dış piyasalara ulaştırılmasında aracılık işlevi gören bu hattın Kazak-Türk ekonomik ilişkilerinde büyük bir ivme sağlayacağı şimdiden öngörülebilmektedir.¹⁰

Kazakistan için Türkiye ile ilişkiler, diplomatik, ekonomik ve siyasi nedenlerle haliyle önemli olmakla birlikte, Kazakistan dış politika öncelikleri arasında Türkiye ile ilişkilere hep en ön sırada yer vermektedir. Bunun nedeni olarak Türkiye ile rekabet

⁸ Türkiye- Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (20.11.2010).

⁹ Osman Horata, "Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Yeni Ufuklar ve Ahmet Yesevi Üniversitesi", <http://www.ekoavryasya.com>, (20.11.2010).

¹⁰ Mehmet Dikkaya & Ali Bora, "Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri", <http://www.usak.org.tr>, (22.11.2010).

düşünülebilir. Nazarbayev, Türkiye için yapılan yorumu Kazakistan için yaparak, ülkesini Asya ve Avrupa arasında bir köprü olarak tanımlamaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Avrupa'nın bu ülkeye gösterdiği ilgi de, Kazaklarda bir tür üstünlük duygusuna yol açarken, bu duygu Kazakistan'ın Türkiye'ye bakışını da bir ölçüde yansıtmıştır. Buna ek olarak, coğrafi uzaklık, Kazak milliyetçiliği ve yeni bir ağabey endişesi de Türkiye ile yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler içinde olmasına rağmen, Kazakistan'ın Türkiye ile olan ilişkilerinde de kendisini diğer Türk yada Orta Asya Cumhuriyetlerinden farklı bir konumda görmesinin nedenleri arasında sayılabilir. Kazakistan değişik açılardan Türkiye ile ilişkiler konusunda değerlendirmeler yapsa da bağımsızlığını ilan ettiğinden bu yana Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Ziyaretler ve görüşmeler en üst düzeyde gerçekleşmiş, eğitimden ekonomiye, diplomasiden kültüre her alanda işbirliği antlaşmaları imzalanmış ve önemli ölçüde uygulanmaya konmuştur.¹¹

Türkiye ile Kazakistan arasında kredi ilişkileri bazında da bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye, Türk Cumhuriyetlerinin dışa açılmalarına ve Batı ekonomileri ile bütünleşmelerine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Fakat Türkiye'nin mali ve teknolojik olanaklarının bu ülkelerin sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceği de açıktır. Bu yüzden, öncelikli olarak bu ülkelerin kendi aralarında ve Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak ekonomik ve siyasi açıdan güçlü olmaları gerekmektedir. Bu amaçla, Türk Cumhuriyetlerine ikili ve çok taraflı yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar hibe, teknik yardımlar ve ihracat kredileri şeklinde olmaktadır. Ayrıca Türk Cumhuriyetlerinde açılan bankalar aracılığıyla bir yandan bu ülkelere zayıf olan bankacılık ve finans sektörü desteklenirken diğer taraftan Türk girişimcilerin yatırımlarının ve faaliyetlerinin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Türk Cumhuriyetleri büyük enerji ve tarımsal potansiyele sahip olmalarına karşın bu potansiyeli kullanabilecek finansman sıkıntıları mevcuttur. Bu yüzden, Türkiye bu ülkelere Eximbank kredileri vermiştir.¹²

Kazakistan'ın Avrupa ile olan ilişkileri de Türkiye için önemlidir. Avrupa ülkelerinin ve özellikle Fransa'nın Orta Asya ülkeleri ve özellikle de Kazakistan ile olan ilişkilere verdiği önem Nazarbayev'in Fransa ziyareti ile iyice ortaya çıkmıştır. Kazakistan ile Fransa arasındaki yakın ilişkiler yeni değildir. Zira Kazakistan Avrupa'da ilk Stratejik Ortaklık

¹¹ Meşküre Yılmaz, "Kazakistan'ın Dış İlişkileri", <http://www.21.yyte.org.tr.>, Mart 2010, (22.11.2010).

¹² Meriç S. Ertekin, "Avrasya Ülkeleri ve Türkiye Arasında Soğuk Savaş Sonrası Oluşan Ekonomik İlişkiler", Der.Bekir Güney, **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, İstanbul, s.683.

Antlaşması'nı Fransa ile imzalamıştır. Buna karşılık Kazakistan da Avrupa ile ilişkilerine büyük önem vermektedir. Avrupa gezisi kapsamında Paris ve Brüksel'i ziyaret eden Nazarbayev ülkesine çekmeyi planladığı 150 milyar dolarlık yabancı yatırımın 50 milyar dolarının Avrupa'dan gelmesini istemektedir. Kazakistan ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hızla artmaktadır. Kazakistan ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hacmi geçen yılın ilk yarısında 10,7 milyar dolar iken, 2010 yılının aynı dönemin de 18,8 milyar dolara ulaşmıştır.¹³

Türkiye ile Kazakistan arasında askeri ilişkilerde de gelişmeler yaşanmıştır. Kazakistan Savunma Bakanı Adil Caksıbekov Türk subaylarının kazak askerlerine bilgi ve birikimlerini aktardıklarını, bunun kendileri açısından çok önemli olduğunu dile getirdi. Türkiye'nin Kazakistan Büyükelçisi Lale Ülker'i kabul eden Kazakistan Savunma Bakanı Adil Caksıbekov, Türkiye ile Kazakistan arasında çok sıcak ilişkiler bulunduğunu bu ilişkilerin her geçen gün gelişerek çeşitlendiğini söyledi. Türkiye'nin savunma konusunda Kazakistan'ın önemli ortaklarından biri olduğunu ifade eden Caksıbekov, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 2010 yılı içinde Türkiye'ye yaptığı en son ziyaretle askeri alandaki işbirliğinin ivme kazandığını vurguladı. 190 Kazak gencinin, Kazakistan silahlı kuvvetlerinde subay olmak üzere Türkiye'de Türk subaylar tarafından eğitildiğini belirten Caksıbekov, "Kazakistan'daki Spassk Askeri Eğitim Merkezi'nde de yaklaşık olarak 500 Kazak askeri Türk subayları tarafından eğitimden geçiyor. Askerlerimizin Türk subayları tarafından eğitilmesini çok önemsiyoruz" diye konuştu. Kazakistan ile Türkiye'nin ortak askeri tatbikatlar yapabileceğini söyleyen Caksıbekov 2011'de yapılacak Altın Baykuş, adlı askeri tatbikata Türkiye'nin de katılmasını istedi.¹⁴

Görüldüğü gibi iki ülke ilişkilerinde her alanda gelişmeler mevcuttur. Ama yine de ilişkiler istenen düzeye ulaşmamıştır. Mevcut ilişkilerin istenen seviyeye gelebilmesi için iki ülkenin de siyasi iradelerine büyük görev düşmektedir. Akılcı politikalar üreterek sorunlara yaklaşılmalı çözümsüzlük bir çözüm olarak görülmemeli gerekirse iki taraf da taşın altına elini sokmalıdır. Unutulmamalıdır ki Türkiye'nin Orta Asya'da ilerleyebilmesi için Kazakistan ne kadar önemli bir konum oluşturuyorsa, Türkiye'de Kazakistan'ın dünyaya açılıp entegre olmasında ve Kazak enerjisinin dünya pazarına açılmasında bir o kadar önemli bir konumdadır.

¹³ Sibel Kalemardoğlu, "Kazakistan Avrupa Yolunda", <http://www.turksam.org.tr>, Kasım 2010, (22.11.2010).

¹⁴ Kazak Askerleri Türk Subaylar Eğitiyor, <http://www.evetgazetesi.com.tr>, Ekim 2010, (25.11.2010).

1.2.Kırgızistan

Başkenti Bişkek olan, Cumhuriyetle yönetilen Kırgızistan'ın, idari yapısı 7 eyalet ve 1 şehir idaresinden oluşmaktadır. Komşuları; Çin, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'dır, yüzölçümü 198,500 km²'dir, nüfus 5,2 milyona yakındır. Etnik dağılım, Kırgız, Rus, Özbek ve Ukraynalılardan oluşmaktadır. Resmi dili Kırgızca'dır, ikinci resmi dil Rusça'dır, para birimi Som'dur. Dış ticaretindeki başlıca ülkeler; ABD, Rusya, Çin, Özbekistan ve Kazakistan'dır.¹⁵

Kırgızistan'ın 5 milyonluk nüfusu çok fazla çeşitlilik içerir. Kırgızlar nüfusun %55'ini, Özbekler %13'ünü oluşturmaktadır. Ruslar önceleri %20'den fazlasını oluşturmaktayken, son zamanlarda % 15'ni biraz üzerindedirler. Bağımsızlıktan önce Ruslar genel olarak teknik-mühendislik entelijansını oluşturmaktaydı. Ülkeyi terk etmeleri ülke ekonomisine zarar verdi. Her ne kadar zengin mineral yatakları ve ülkeyi Orta Asya'nın İsviçre'si diye nitelendirebilecek doğal güzelliği olsa da Kırgızistan'ın Çin ve Kazakistan arasında sıkışmış olan jeopolitik konumu Kazakistan'ın bağımsızlığının devam etmesine bağımlı kılmaktadır.¹⁶

Kırgızistan'ın siyasi hayatına bakılacak olursa bağımsızlıktan sonra bir takım değişikliklerin olduğu göze çarpmaktadır. 27 Haziran 2010'da yapılan referandumda kabul edilen yeni Anayasaya göre, cumhurbaşkanının yetkileri daraltılarak, görev süresi 6 yıl ile sınırlanmakta ve ikici defa seçilmesine izin verilmemektedir. Yani Anayasa klasik parlamenter sistemlerde olduğu gibi başbakanı ve meclisi güçlendirmiştir. Yeni anayasa meclisin cumhurbaşkanını başsavcının raporuna dayalı olarak görevden almanın yolunu açmıştır. Yeni anayasaya göre seçimlerde çoğunluğu kazanan siyasi partinin yada çoğunluğu oluşturan koalisyonun belirlediği aday cumhurbaşkanı tarafından başbakan olarak atanmakta ve kabineyi kurmakla görevlendirilmektedir. Cumhurbaşkanı savunma ve ulusal güvenlikle ilgili bakanlar dışındaki kabine üyelerinin belirlenmesine müdahale etmemektedir.¹⁷

¹⁵ Kırgızistan, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (09.10.2010).

¹⁶ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.186.

¹⁷ Arı, "Orta Asya'da Siyasal Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Çevre Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", s.17.

Kırgızistan'da siyasal sistem Kuzey-Güney arasındaki karşıtlığa dayanmaktadır. Akayev ve beraberindeki ekibin tüm mensupları, ülkenin kuzeyindeki Talas, Çuy ve Kemin vadilerinden gelmektedirler, öte yandan, Issık Gölü ve Nahrin Vadileri denetimleri dışındadır. Bu bölgeci karşıtlıklar merkezi iktidar mücadelesi şeklinde değil daha çok bu iktidarı etkisizleştirme ve yok sayma şeklinde ortaya çıkmıştır. Siyasal mücadeleler, “muhafazakar” ve “ilerici” yaftalarının altında bu bölgeci çatışmaları yansıtır.¹⁸

Kazakistan'ın Özbekistan menşeli enerji kaynaklarına bağımlılığı, ülkenin askeri gücünün zayıflığı, Çin ve Özbekistan'ın toprak talepleri Bişkek-Oş hattındaki gerginlikler ve benzeri faktörler, Kırgızistan'ı bölgesel ve bölge dışı güçlerle seçici ve istikrarsız ilişkiler kurmaya zorlamaktadır. Devrimden sonra ülkenin dış politika önceliklerinde önemli bir değişiklik olmamıştır. Ülke başta Rusya ve Kazakistan olmak üzere BDT ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vermektedir. Rusya ile ilişkiler son dönemde oldukça olumlu bir yönde seyretmektedir. Bişkek'e 45 km mesafede olan ve Rusya tarafından kullanılan Kant Askeri Üssü de iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir yere sahiptir.¹⁹

Kırgızistan yüksek bir eğitim düzeyine sahiptir. Ülkede 9 üniversite olup ilk üniversite 1932'de kurulmuştur. Okuma yazma oranı %98'dir. Ülke genelinde 1809 orta okul ,48 teknik lise vardır. Diğer Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi Kırgızistan'da da eğitim devlet tarafından yapılırken 1992'de çıkarılan kanunla özel okul ve üniversite eğitimine izin verilmiştir.²⁰

Kırgızistan'ın Türkiye ve Çin ile olan ilişkileri ise ticari ve ekonomik işbirliğinin artması sonucu son dönemlerde oldukça olumlu bir seyir izlemiştir. Ülkenin, Orta Asya'daki komşularıyla ilişkilerinde de büyük ölçüde olumlu bir gidişat olduğu söylenebilir. 12-13 Mayıs 2005'te Özbekistan'ın Andican kentinde patlak veren olaylardan sonra mültecilerin Kırgızistan'a girmeleri nedeniyle iki ülke arasında oluşan gerilim, kısa sürede diplomatik yollarla kontrol altına alınmıştır.²¹

¹⁸ Olivier Roy, **Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi**, Çev.Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s.160.

¹⁹ Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikası**, s.77.

²⁰ Kırgızistan Hakkında Ansiklopedik Bilgi, <http://www.turkcebilgi.com.tr>, (09.10.2010)

²¹ Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikası**, s.79.

Kırgızistan'ın diğer komşularıyla arasında olan sorunların hepsinin temelinde SSCB'den kalan miras olduğu gibi komşularıyla olan sınır sorunlarının temelinde de Sovyet politikalarının etkisi vardır. Bu bağlamda Kırgızistan'ın eski Sovyet cumhuriyetleri arasında olan Özbekistan, Tacikistan ve Kazakistan ile sınır sorunları bulunmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'ın, Özbekistan ile arasındaki su sorununun da iki ülke arasındaki ilişkilere önemli bir etkisi vardır.²²

1.2.1. Türkiye-Kırgızistan İlişkileri

Kırgızistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra iki ülke arasında ekonomik ve sosyal ilişkiler hızlı bir ivme kazanmıştır. 1991'de imzalanan "Ekonomik İlişkilere Dair Protokol" ve 1992'de "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması"nın ardında günümüze dek 100'den fazla ikili antlaşma ve protokol imzalanmıştır. Günümüzde Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki Türk işletme sayısı 600'ün üzerindedir. Ülkedeki Türk kuruluşları içecek, bisküvi, şekerleme gibi gıda ürünleri, temizlik malzemeleri, pvc-plastik boru gibi inşaat malzemeleri üretimi, alışveriş merkezi işletmeciliği ve inşaat gibi çok çeşitli alanlarda çalışmaktadır. 2006 yılı itibariyle karşılıklı ticaret hacmimiz 160 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye, Kazakistan'ın dış ticaretinde Rusya, Kazakistan, Çin, ABD, Özbekistan ve Ukrayna'nın ardından 7. sıradadır. Kırgızistan'ın Ankara'da Büyükelçiliği, İstanbul'da da Başkonsoloslugu bulunmaktadır. Aynı zamanda Adana'da Fahri Konsolosluk ile temsil edilmektedir. Türkiye'nin ise Kırgızistan'da Bişkek Büyükelçiliği yer almaktadır.²³

İki ülke Cumhurbaşkanı tarafından 1997 yılında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" ile 1999 yılında yayımlanan "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. yüzyıla" bildirisi dostane ve kardeşçe ilişkilerimizin temelini oluşturan belgedir. Pek çok ortak değere sahip olduğumuz Kırgızistan ile siyasi ilişkilerimiz çok ileri seviyededir. Kırgızistan'da 6-7 Nisan 2010 tarihlerinde meydana gelen ve yönetimin devrilmesiyle sonuçlanan halk hareketinden bu yana ülkenin siyasi istikrara kavuşmasını teminen bir eylem planı kapsamında destek verilmektedir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanımız Ahmet Davutoğlu'nun geçiş dönemi Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva'nın yemin töreni vesilesiyle 3 Temmuz 2010 tarihinde Kırgızistan'da gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Kırgızistan'a 10

²² Gökhan Telatar, "Kırgızistan: Bir Demokrasi Adası mı", Der. Kemal İnal, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s.358.

²³ Türkiye-Kırgızistan İlişkileri, <http://www.arastirma.okan.edu.tr.>, Şubat 2011, (25.11.2010).

milyon dolar hibe ve TİKA'nın ülkenin bilhassa güneyinin yeniden imarı için gerçekleştireceği projeler vasıtası ile 11 milyon dolar proje yardımı yapılmasını öngören antlaşmaları imzalamıştır. Kırgızistan, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin de üyesidir.²⁴

Kırgızistan'ın diğer Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki en dikkat çekici özelliği, piyasa ekonomisine geçişte en liberal ekonomik reformları uygulayan ülke olmasıdır. 1998'de Dünya Ticaret Örgütü üyeliğine kabul edilen Kırgızistan aynı zamanda BDT ülkeleri arasında bu örgütün ilk üyesi olmayı da başarmıştır. Ayrıca Kırgızistan halen İLO üyesi olan tek Orta Asya ülkesi olarak da çevresindeki ülkelere farklılaşmaktadır. Fakat tüm bunlara rağmen yabancı yatırımcıların hızını kesen ciddi sorunlar söz konusudur. Kırgızistan'daki karma vergi sistemi, vergi sayısının fazlalığı, vergi kontrolünden sorumlu birimlerin fazlalığı ve kontrol amaçlı ziyaretlerin sıklığı, iş çevreleri için hem maliyet artışına hem de maliyet kaybına neden olmaktadır.²⁵

Türkiye, Kırgızistan ile ilişkileri geliştirme amacındadır. Türkiye, çeşitli alanlarda çalışmak üzere Kırgızistan'a uzmanlar göndermiştir. Kırgızistan'dan öğrenciler getirilerek Türk üniversitelerinde okutulmaktadır. Bişkek'te Anadolu lisesinin açılması sağlanmış, gıda, ilaç v.b yardımlar yapılmış, çeşitli antlaşmalar ve protokoller imzalanmıştır. Türkiye, Kırgızistan'a 50 milyon dolarlık insani yardımın yanında 75 milyon dolar da kredi vermiştir. Kırgızistan ile ilişkiler her yıl artarak devam etmektedir.²⁶

Türkiye eğitim konusunda da Kırgızistan'daki en büyük yabancı yatırımcı ülke konumundadır. Kırgızistan'daki mevcut Türk okulları çoğu Kırgızistan Cumhuriyeti vatandaşı olan 10.000'i aşkın öğrenciye eğitim vermektedir. Kırgızistan'daki yüksek eğitim kurumlarından biri olan ve Türkiye'nin en büyük devlet yatırımı olarak kabul edilen Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi Türkiye ve Kırgızistan arasında 1995 tarihinde imzalanan bir işbirliği antlaşmasıyla kurulmuş ve aynı yılda faaliyete geçmiştir. Bişkek şehrinde bulunan Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi bünyesinde yaklaşık 3000 öğrenci öğrenim görmektedir. Ülkede Milli Eğitim Bakanlığımıza bağlı olarak faaliyet gösteren

²⁴ Türkiye-Kırgız Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (25.11.2010).

²⁵ Kırgızistan Ticareti, <http://www.ekoavrasya.com.tr>, (25.11.2010).

²⁶ Turgay Kadiroğlu, "Türkiye-Kırgızistan İlişkileri", <http://www.turkbirdev.org.tr>, Şubat 2010, (26.11.2010).

Türk-Kazak Anadolu lisesi, Bişkek İlköğretim Okulu ve Türkiye Türkçe'si Öğretim Merkezi bulunmaktadır.²⁷

Son dönemde Kırgızistan ile ilişkilerde bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Eylül 2006 tarihinde Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurban Bakiyev, Türkiye'yi ziyaret etmiş ardından Kasım 2008'de Dış İşleri Bakanı Babacan ve Mayıs 2009 tarihinde Cumhurbaşkanımız Kırgızistan'ı ziyaret ederek ilişkilerin geliştirilmesini sağlamışlardır. Türkiye, her yıl askeri alanda bu ülkeye askeri araç gereç yardımı yaparak bu ülkenin ordusunu modernize etmekte ve istikrarına katkı sağlamaktadır. Bu nedenle de her iki ülke de birbirini stratejik ortak olarak görmektedir.²⁸

Mevcut ilişkilerin geleceği konusunda iki ülkeye de ciddi roller düşmektedir. Kırgızistan'ın yeni stratejiler ve algılamalar meydana getirmesi yönündeki gereklilik hızla artmaktadır. Ülkenin ekonomik sıkıntıları ve yer altı kaynaklarının diğer bölge ülkelerinden az olması, demografik yapısı ve siyasetteki ani refleksler Kırgızistan'ı bekleyen pek çok sorunun işaretini vermektedir. Yapılması gereken ülkenin, coğrafi önem ve geçiş üstünlüğünü ön plana çıkaran proje ve açılımları bir an önce hayata geçirebilmesidir. En önemlisi de Kırgız halkının bu uyum ve değişim sürecine katkısının sağlanmasıdır.²⁹

Kırgızistan, 7 Nisan 2010'daki olayların ardından uluslararası yardıma daha çok ihtiyaç duymaktadır. Her alanda uluslararası destek gerekmektedir. Ancak olaylar esnasında ve sonrasında Kırgızistan'ın bölge ülkelerinden, özellikle Rusya'dan beklediği destek karşılıksız kalmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü, olayların Kırgızistan'ın iç meselesi olduğunu söylemiş, Kollektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı(KGAT) ise kuruluş amacının, dış müdahalelere karşı güvenlik sağlamak olduğunu belirtmiştir. Daha sonra 10 Aralık 2010 tarihinde gerçekleşen KGAT zirvesinde üye ülkeler içindeki iç güvenlik krizleri içinde teşkilatın harekete geçebileceği belirtilmiştir. Rusya ilk etapta Kırgızistan'a müdahale ve yardım etmese de sonradan aldığı kararlar Kırgızistan'da pasif kalmayı da kabul etmediğini göstermiştir.³⁰

²⁷ Türkiye-Kırgızistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, T.C. Bişkek Büyükelçiliği, <http://www.bishkek.emb.mfa.gov.tr.>, (26.11.2010).

²⁸ Ömer Çelik, "Türkiye-Orta Asya İlişkileri", <http://www.akparti.org.tr>, (26.11.2010).

²⁹ Kürşat Zorlu, "Kırgızistan'ı Bekleyen Zorluklar ve Radikal Kararlar", <http://www.turkbirlik.gen.tr.>, Eylül 2009, (26.11.2010).

³⁰ Turgay Düğen, "Kırgızistan'a Destek Sürecinin Önemi", <http://www.21.yyte.org.tr.>, Şubat 2011, (27.11.2010).

Türkiye ile Kırgızistan arasında askeri alanda da gelişmeler yaşanmıştır. 2000 yılında Kırgız-Türk büyükleri ve askeri mücadelelerde hayatını kaybedenler anısına saygı duruşunda bulunulması ve akabinde iki ülke istiklal marşlarının okunmasıyla başlayan törende konuşan Türkiye'nin Kırgızistan Askeri Ataşesi Kurmay Albay Namık Kemal Çalışkan, iki ülke arasında 1992 yılında imzalanan Askeri İşbirliği Antlaşması çerçevesinde başlatılan askeri eğitim çalışmalarının etaplar halinde devam ettiğini ve bu maksatla çok sayıda üst rütbeli askerlerin eğitimden geçirildiğini söyledi. Türk askeri eğitim ekibi adına Yüzbaşı Suat Anaç ve 2.etabı başarıyla bitiren Yüzbaşı Akbarali Akmatov'un konuşma yaptığı törende kürsüye gelen Kırgızistan Milli Birlik Muhafız Komutanı Tümgeneral Abdigül Çotbayev de eğitim alanında verilen bu destek ve çalışmaların iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarını daha da güçlendirdiğini belirterek, askeri alandaki ilişkilerin bundan böyle daha da gelişeceğine inandığını söyledi.³¹

Tüm bu gelişmeler ışığında Kırgızistan'ın mevcut durumuna bakacak olursak bir takım iç sorunlar ile karşı karşıya kaldığını görmekteyiz bu noktada da Türkiye'ye bir takım roller düştüğü kanısındayız. Kırgızların kendi aralarındaki en önemli problemlerden birisi genelde Kuzeyliler ile Güneyliler olarak iki ana guruba ayrılmışlık olgusu ve henüz milletleşme sürecinde aşamadığı hissedilen kabilecilik ruhudur. Her ne kadar Kırgız olmak ortak paydası diğer etnik unsurlara karşı bir direnme gücü sağlasa da kendi aralarındaki bölgesel üstünlük iddiası ve yönetme arzusu, sahip oldukları siyasi gücü tam olarak kullanmalarına, yönetimde istikrarı, ekonomide verimliliği sağlamalarına engel teşkil etmektedir. Yönetici kadrolar konusuna bakacak olursak, SSCB sonrasında, kurulan bütün Türk Cumhuriyetlerinde bir yönetim boşluğu oluşmuş, devlet yönetme konusunda tecrübe sıkıntıları yaşanmıştır. Uzun yıllar başkaları tarafından yönetilme olgusu ve uygulanan siyasi model ve yönetim anlayışı, toplumların alışageldikleri hayat tarzı, yani dönemin önemli problemleri arasında yer almıştır. Başta Türkiye olmak üzere bütün dış unsurlara ihtiyatla yaklaşan yeni yönetimler ve onların kadroları, deyim yerindeyse, "el yordamıyla" kendilerini yönetme gayretine girmişlerdir. Ancak bu arada gelenek ile modernite, sosyalizm ile demokratikleşme çatışmaları yaşanmış ve bu arada hep devlet ve toplumlar zarar görmüştür.³²

³¹ Atif Ala-Bişkek (CHA), "Türk -Kırgız Askeri İşbirliğinde Başarılı Adımlar", <http://www.zaman.com.tr> , Aralık, 2000, (27.11.2010).

³² Mustafa Erdem, "Kaynayan Kazan, Kanayan Yara :Kırgızistan", **Düşünce Dünyasında Türkiz- Siyaset ve Kültür Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, Mart-Nisan 2010, s.143.

1.3.Özbekistan

Başkenti Taşkent olan, cumhuriyet rejimiyle yönetilen Özbekistan'ın, idari yapısı 12 bölge, 1 özerk bölge ve bir şehir idaresinden oluşmaktadır. Nüfusu 27 milyondur (Temmuz 2004), yüzölçümü 447,400 km²'dir. Resmi dili Özbekçe'dir, etnik yapı, Özbek, Rus, Tacik ve Kazaklardan oluşmaktadır, komşuları; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan ve Türkmenistan'dır. Para birimi olarak Özbek Somu kullanılmaktadır. Dış ticaretindeki başlıca ülkeler; Rusya, İsviçre, İngiltere, Türkiye, Tacikistan ve Kazakistan'dır.³³

Aslında Özbekistan, Orta Asya'daki bölgesel liderlik için en önemli adaydır, her ne kadar Kazakistan kadar büyük ve doğal kaynaklara sahip değilse de, daha yoğun bir nüfusu vardır. Daha önemlisi nüfusu Kazakistan'a göre daha homojendir. Yerli nüfusun doğum oranlarının daha yüksek olduğu ve eskiden egemen olan Rusların giderek ülkeyi terk ettiği göz önüne alındığında kısa zamanda nüfusunun % 75'i Özbek olacaktır. Çoğunluğu başkent Taşkent'te yaşayan ufak bir Rus azınlık vardır.³⁴

Orta Asya ülkelerinden Özbekistan'da diğerlerine göre daha otoriter bir yapı söz konusudur. 1990'dan beri işbaşında olan her defasında 7 yıllığına seçilen İslam Kerimov ülkede tek söz sahibi durumundadır. Çift meclisli bir parlamentonun söz konusu olduğu ülkede alt meclis 5 yıllığına seçilen 150 millet vekilinden, yine 5 yıllığına seçilen Senato ise 100 senatörden oluşmaktadır. Senato üyelerinin %84'ü il meclisleri tarafından seçilirken 16'sı cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır.³⁵

Özbekistan'ın siyasi seçkinleri ve gittikçe halkı, modern ulus-devleti oluşturma düşüne diğer Orta Asya devletlerinden daha fazla paylaşılmaktadırlar ve iç zorluklara rağmen, sömürge durumuna dönmemeye kararlıdırlar. Bu durum Özbekistan'ı post-etnik modern milliyetçiliğin gelişiminde lider yapmakta ve komşuları için tedirginlik yaratır hale getirmektedir. Özbek liderler milli yapının inşasında adımlarla ilerlerken ve daha fazla bölgesel yeterliliğin savunuculuğunu üstlenirken bile, ülkenin milliyetçi açıdan diğerlerinden daha homojen olması ve daha yoğun milli bilincin bulunması Türkmenistan,

³³ Özbekistan, T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (09.10.2010).

³⁴ Brezezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.184.

³⁵ Arı, "Orta Asya'da Siyasal Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Çevre Sorunları ve İşbirliği Girişimleri", s.16.

Kırgızistan, Tacikistan ve hatta Kazakistan yöneticilerinde bölgesel Özbek liderliğinin bölgesel Özbek egemenliğine dönüşeceği korkusunu yaratmaktadır.³⁶

Özbekistan'ın temel dış politika önceliği, ülkenin egemenliğinin güçlendirilmesi ve Orta Asya bölgesinde siyasal-ekonomik nüfuzun sağlanması olmuştur. Taşkent'in dış politikadaki hırslı tutumunu, şu faktörlerin şekillendirdiği öne sürülebilir: Bölgenin en kalabalık nüfusuna ve en genç ordusuna sahip oluşu, komşu ülkelerde Özbek Diasporası'nın varlığı, coğrafi olarak merkezi konumu ve ekonomik alanda kendi kendine yeterliliği ve zengin doğal kaynakların varlığıdır. Taşkent yönetimi, bütün etnik Özbekler için sorumluluk taşıdığını kabul etmekte ve ülke sınırları dışındada askeri gücün kullanılabilceği tezini askeri doktrine dahil etmiştir. Özbekistan ayrıca, terörizmle mücadele konusunda çok sıkı tedbirler uygulamış ve bu konuda da Tacikistan ve Kırgızistan'a nazaran daha başarılı sonuçlar elde etmiştir. Her zaman patlamaya hazır Fergana Vadisi'ni ustalıkla yönetmesi, bunu açıkça göstermektedir. Orta Asya'nın gıda ve enerji bakımından iç yeterliliğe sahip tek ülkesi konumundaki Özbekistan, bölgede her zaman ekonomik üstünlük arayışında olmuştur. Bu stratejik komşuları ile ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Sovyet sonrası dönemde Özbekistan'ın ana dış politika hedefi, hemen yanı başındaki Tacikistan ve Afganistan kaynaklı çatışmalara uzak durarak ve bölge dışı güçlerin teritoryal genişlemesinden korunarak ulusal güvenliğini koruma altına almak olmuştur.³⁷

Bağımsızlık sonrasında Özbekistan çevre sorunları ve su kaynaklarının paylaşımı konusunda komşu devletlerle sürekli sorunlar yaşamıştır. Mevcut sınırların tespiti ve korunması gibi sorunlarda Özbekistan'ın hala çözüm bekleyen sorunları arasındadır. Bu çerçevede Fergana Vadisi büyük önem taşımaktadır. Zira söz konusu bölge Özbekistan'ın diğer bölge devletleriyle yaşadığı sorunların temelini oluşturmaktadır. Diğer taraftan sınırlı çözüm çabalarının yanı sıra bütün bu sorunlara her gün biraz daha fazlası eklenmektedir.³⁸

2000'li yılların başında, Rusya ve Özbekistan ortak terörizm tehdidi karşısında ikili güvenlik anlaşması imzalamışlar ve ilişkileri geliştirmişlerdir. Özbekistan'daki insan hakları ihlalleri ile ilgili eleştirilerine rağmen, Amerikan yönetimleri bir çok alanda yardım

³⁶ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.185.

³⁷ Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikası**, s.80.

³⁸ Michaela Barchevitcheva, Wolfgang Gieler, "Özbekistan:Komünizmin Ardından İktidar Mücadelelisi", Der. Kemal İnal, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007, s.349.

anlaşması imzalamışlardır. Öte yandan Özbekistan, Çin ile de yakın ilişkiler kurmuştur. Başta kabul etmese de terörizmle mücadelede bölgesel işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu gören Özbekistan, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olmuştur. Bugüne gelindiğinde Özbekistan, ağırlıklı olarak Şanghay İşbirliği Örgütü ekseninde Rusya ve Çin ile sıkı ilişkiler geliştirirken, ABD ile yapmış olduğu ikili terörizm anlaşmalarını sona erdirmiştir. Andican olaylarında Batı'nın yaklaşımı, bu gelişmelere zemin hazırlamıştır.

Özbekistan'da da tarıma dayalı bir ekonomik yapı vardır. Milli gelirin % 75'i tarım sektöründen elde edilmektedir. En büyük gelir kaynağı pamuktur. Yılda yaklaşık 5 milyon ton pamuk üretilmektedir. Bu rakam SSCB üretiminin % 67'sidir, SSCB'de üretilen pirincin % 40 kadarı yoncanın % 40 ipeğin % 50'si yine Özbekistan menşeli olmuştur.³⁹

1.3.1. Türkiye-Özbekistan İlişkileri

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Özbekistan, Türkiye tarafından 16 Aralık 1992'de tanınmış ve diplomatik temaslar 4 Mart 1992 tarihinde başlamıştır. Taşkent Büyükelçiliği aynı yılın nisan ayında Özbekistan'ın Ankara Büyükelçiliği ise Ocak 1993 tarihinde faaliyete geçmiştir. Cumhurbaşkanı Kerimov'un 16-19 Aralık 1991 tarihinde Türkiye'yi ziyaretiyle başlayan üst düzey temaslar ise şöyle gelişme göstermiştir; Cumhurbaşkanı Kerimov'un ilk ziyaretinin ardından, Haziran 1992(forum Turkey), Ekim 1992(Ankara zirvesi), Temmuz 1993(ECO), Haziran 1994(Resmi), Ekim 1994(İstanbul Zirvesi), Ağustos 1995(Özel), Kasım 1997(Resmi), Ekim 1998(75.yıl), Kasım 1999(AGİT İstanbul Zirvesi) olmak üzere 10 kez ülkemizde temaslarda bulunmuştur. Türkiye'den Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyaret 8.Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından Nisan 1993 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bunu Mayıs 1996(Resmi), Ekim 1996(4. Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi) ve Mart 1999(Resmi) Süleyman Demirel'in ziyaretleri ve A.Necdet Sezer'in Ekim 2000 ziyaretleri izlemiştir. Daha sonra sırası ile başbakanlar, Süleyman Demirel(Nisan 1992), A.Mutalov(Temmuz 1992 Atatürk Barajı Açılışı), Tansu Çiller (1995), Mesut Yılmaz(Nisan 1998), R.Tayyip Erdoğan(Aralık 2003) olmak üzere 6 temas gerçekleşmiştir.⁴⁰

³⁹ Alper Engin, "Sovyetler Birliği'nin Dağılması Sonrasında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkilerin Geleceği", **İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1992, s.22.

⁴⁰ Turgay Kadiroğlu, "Türkiye-Özbekistan İlişkileri İlerleme Raporu", <http://www.turkbirdev.com.tr> , Ocak 2010, (14.11.2010).

Türkiye'nin Özbekistan ile ilişkilerinde uzun zamandır sorunlar vardır. Özbekistan son Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'ne katılmamıştır. Bunun Türkiye'ye bakan tarafı da vardır. Orta Asya politikamızdaki yetersizlikler Özbekistan ile olan ilişkilerimize de yansımıştır. Türkiye devlet olarak Orta Asya'ya güçlü bir çıkış yapamamıştır. Bir kısmı ise bunu dahi yapamamıştır. Süleyman Demirel döneminde kısmen iyi ilişkiler var gözükse de görüntünün altı boştur. Demirel, bölgenin komünizm döneminden kalma liderleri ile iyi arkadaş olmuştur fakat durum bundan öteye gidememiştir.⁴¹

Türkiye'nin gerek Özbekistan gerekse diğer Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde TİKA'nın etkin bir araç olduğu görülmektedir. Açılımı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı olan TİKA, Bakanlar Kurulu'nun 24 Ocak 1992 tarihli kararıyla, 21124 sayı ve 27 Ocak 1992 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 480 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Dış İşleri Bakanlığı'na bağlı bir teşkilat olarak kurulan TİKA, 28 Mayıs 1999 tarihinde Başbakanlığa bağlanmıştır. 4668 sayılı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun 12 Mayıs 2001 tarih ve 24400 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. TİKA ilgili devlet başkanlığına karşı sorumlu ve tüzel kişiliğe haiz bir kuruluştur. TİKA, Türkiye'nin, özellikle bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerine kültür, eğitim, teknoloji ve ekonomi alanlarında verdiği desteğin organizasyonu ile ilgilenmektedir. TİKA, kuruluşundan 2009 yılı sonuna kadar 17 ülkede 380 yardım ve işbirliği projesi gerçekleştirmiştir. Bu projelerin 290'ı ayrı ülkeler için, 90'ı ise bir çok ülkeyi kapsayan bölgesel ve genel projeler olarak düzenlenmiştir. TİKA, yardım çalışmalarını sosyal, mali ve daha ziyade teknik yardımlar sağlayarak sürdürmektedir. TİKA'nın yardım çalışmaları içinde eğitim programları, uzman temini ve ekipman yardımları da bulunabilmektedir.⁴²

Türkiye Özbekistan ile arasındaki ilişkilerin hukuki temelini oluşturmak amacı ile bu ülke ile Türkiye arasında 90'ın üzerinde ikili anlaşma ve protokol imzalanmış, karşılıklı çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. Türkiye ve Özbekistan'ın işbirliği olanakları çok geniş bir yelpazeye yayılmakta olup, ikili işbirliğinin potansiyel olarak gelecek vaat eden her alanda daha da geliştirilmesi hedeflenmiştir. Özbekistan, tarihi ve kültürel birikimi,

⁴¹ Sedat Laçiner, "Türkiye-Özbekistan İlişkileri; Kriz Nasıl Aşılır?", <http://www.usakgundem.com.tr>, Kasım 2006, (14.11.2010).

⁴² Utku Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.229.

stratejik konumu, doğal kaynakları ve Orta Asya'nın yarısını oluşturan nüfusu ile bölgesel barış ve istikrar için kilit konumdadır. Türkiye, Avrasya'nın istikrarı ve refahı bakımından Türkiye ve Özbekistan arasındaki ikili ilişkilerin her alanda gelişmesine büyük önem vermektedir.⁴³

Türkiye ve Özbekistan arasında askeri ilişkilerde de bir takım gelişmeler mevcuttur. Türkiye'nin Özbekistan askeri Ateşesi Albay Fuat Güney iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin askeri alanda da geliştiğini söylemiştir. Türkiye-Özbekistan askeri ilişkilerinin, 15 Temmuz 1992'de imzalanan Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması ile başladığını hatırlatan Albay Güney, bu alandaki işbirliğinin gelişerek devam edeceğini kaydetmiştir. Türkiye'nin Taşkent Büyükelçiliği'nde düzenlenen bilgilendirme toplantısında konuşan Güney; Başlangıçtan şu ana kadar toplam 123 subay ve 220 askeri öğrenci Türkiye'de eğitim görmüştür. 488 askeri personele de Türkiye'de değişik askeri birimlerde eğitim verilmiştir, dedi. Özbekistan'da ise Türkiye'den gelen askeri mobil eğitim timleri tarafından 207 subay ve astsubaya eğitim verildiğini kaydeden Albay Güney; 2000 yılında iki ülke arasında askeri işbirliği alanında imzalanan ayrı bir antlaşmanın da olduğunu dile getirdi. Askeri Ateşe Güney, imzalanan anlaşmalar kapsamında bugüne kadar Özbekistan silahlı kuvvetlerine toplam 4 milyon 200 bin dolar tutarında lojistik, askeri malzeme ve araç desteğinde bulunulduğunu aktardı. Az da olsa değişik amaçlarda kullanılmak üzere nakdi desteğinde yapıldığını hatırlatan Güney, bugüne kadar Özbekistanlı 100 askeri personelin ise Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi'nde eğitime tabi tutulmak için Türkiye'ye gönderildiğini ifade etti.⁴⁴

Türkiye ile Özbekistan arasında ulaşım ve haberleşme hizmetleri alanında da bir takım gelişmeler mevcuttur. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Gürcistan ve Özbekistan ile kara ve hava ulaştırması alanında anlaşmalar yapılmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin milli taşımacılık mevzuatlarının yetersiz olması ve İran transit yolunun kullanılmasında bu ülke tarafından sorunlar yaratılması Türkiye'nin bu ülkelerle ticaretini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu amaçla, Türkiye, Türk cumhuriyetleri ile karayolu ve demiryolu ulaşımının sağlıklı şartlarda gerçekleşmesi için çalışmalar yapmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinin mevcut alt yapısı Sovyet ekonomisinin işleyişini sağlamak için organize edildiğinden, bu cumhuriyetlerin ihtiyacını karşılamakta oldukça sınırlı kalan haberleşme

⁴³Türkiye-Özbekistan Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (14.11.2010).

⁴⁴ Özbekistan ile Türkiye Askeri İlişkileri Gelişecek, <http://www.savaskarsitleri.com.tr>, Mart 2010, (15.11.2010).

sektöründe ise Türk Telekom A.Ş ile Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'da telefon ve posta işlemleri başlatılmıştır.⁴⁵

Özbekistan ile olan dış ticaret hacmimizde özellikle 2000'li yıllardan itibaren istikrarlı bir artış gerçekleşmiştir. 2005 yılında 412 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2008 yılında 918 milyon dolara ulaşmıştır. Küresel ekonomik krizin etkisiyle, 2009 yılında Özbekistan'a yönelik ihracatımız 279 milyon dolar, ithalatımız ise 413 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında Özbekistan ile olan dış ticaret hacmimiz 2008 yılının aynı dönemine kıyasla düşüş göstererek 622 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Özbekistan, Türk firmalarının Avrasya'da imalat sektöründe en fazla yatırım yaptıkları ülkelerden birisidir. Yatırımcılarımızın, Özbekistan'da en çok yöneldikleri sektör tekstildir. Şirketlerimiz inşaat ve otelcilik sektörlerinde Özbekistan'da güçlü sayılabilecek konumdadır. 1992-2009 yıllarında Özbekistan'da gerçekleştirilen Türk müteahhitlik hizmetlerinin toplamı yaklaşık 987 milyon dolardır. İki ülke arasında mevcut 1992 tarihli Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Antlaşması ile 1995 tarihli Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşması'nın tadil edilmesi çalışmaları devam etmektedir.⁴⁶

Türkiye ve Türki Cumhuriyetler arasında eğitim ve öğrenci değişimi alanlarında da bir takım gelişmeler olmuştur. Türkiye'de 2009 yılında Azerbaycan'dan, Kırgızistan'dan ve Türklere dil bakımından uzak olan Tacikistan'dan 50 öğrenci eğitim görürken Özbekistan'dan sadece 39 öğrenci bulunmaktadır. Çünkü Özbekistan ile Türkiye arasında 1990'lı yılların ortalarından bu yana süren diplomatik kriz sadece iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri etkilemekle kalmamış diğer alanlardaki ilişkileri de rayından çıkarmıştır. Bu bağlamda Özbek yönetimi söz konusu dönemde Türkiye'de bulunan Özbek muhalefet liderlerinin Türkiye'de okuyan Özbek öğrencileri etkilemekle suçlamıştır. Taşkent bu nedenle Türkiye'de bulunan bütün öğrencilerini geri çağırmıştır. 1992 ile 2009 yılları arasında Türk üniversitelerine kayıt yaptıran 15.248 Orta Asyalı öğrenciden 4585'inin mezun olduğu görülmektedir. Bu sayı toplam öğrencilerin %30'una tekabül etmektedir. Yani Türk üniversitelerine kayıt yaptıran her 3 öğrenciden 1'i mezun olabilmektedir. Bu durum Türkiye açısından alarm verici bir durumdur.⁴⁷

⁴⁵ Meriç S. Ertekin, "Avrasya Ülkeleri ve Türkiye Arasında Soğuk Savaş Sonrasında Oluşan Ekonomik İlişkiler", s.697.

⁴⁶ Türkiye-Özbekistan Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri, T.C.Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (15.11.2010).

⁴⁷ Gözde Ergin, "Türkiye'de Öğrenim Gören Orta Asyalı Öğrenciler," **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2010.

1.5.Türkmenistan

Başkenti Aşkabat olan Cumhuriyetle yönetilen Tacikistan'ın, idari yapısı 5 vilayetten oluşmaktadır. Nüfusu 6.100.000'dir(2006 verileri), yüzölçümü 448,100km²'dir. Resmi dili Türkmençe'dir. Etnik yapısı Türkmen, Özbek ve Ruslardan oluşmaktadır, para birimi Manat'dır, dış ticaretindeki başlıca ülkeler; Rusya, Türkiye, ABD, İran ve Ukrayna'dır.⁴⁸

Diğer Orta Asya ülkelerine göre Türkmenistan etnik olarak daha uyumludur. 6 milyonluk nüfusunun % 75'i Türkmen'dir. Özbekler ve Rusların her biri nüfusun % 10'undan daha azını kapsamaktadır. Türkmenistan'ın korunaklı coğrafik konumu, Rusya'dan oranla uzak durmasını sağlar. Ülkenin geleceğinde Özbekistan ve İran jeopolitik olarak çok daha önemlidir. Bölgedeki boru hatları harekete geçtikten sonra, Türkmenistan'ın gerçekten çok büyük olan doğal gaz rezervleri ülke halkına zengin bir gelecek öngörmektedir.⁴⁹

Türkmenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Saparmurat Türkmenbaşı liderliğinde uygulamaya "Konulan Açık Kapılar Politikası" ile petrol doğal gaz ve diğer yer altı zenginliklerini kullanarak yabancı yatırımcıları ülkeye çekmeyi amaçlamış, diğer taraftan "Pozitif tarafsızlık politikası" ile de ülkenin bağımsızlığını sürekli kılmaya çalışmıştır. Türkmenistan, Rusya ile arasındaki asimetric ilişkiden zarar görmemek için kalkınma stratejisine ve bu stratejinin temel aracı olan çok yönlü boru hatlarının inşasına önem vermektedir. Bu amaçla 4 proje öngörülmüştür: İran ve Türkiye üzerinden doğal gazın Avrupa pazarlarına ulaştırılması; doğal gazın Afganistan ve Pakistan'a taşınması; ülke doğal gazının Çin üzerinden Japonya'ya taşınması; ülke petrolünü İran körfezine taşıyacak bir petrol boru hattı.⁵⁰

Türkmenistan, konumu ve zengin doğal kaynakları bağlamında bölgedeki jeopolitik dengeler açısından önemli bir konuma sahiptir. Ülke Orta Asya bölgesini Türkiye ve Kafkasya ile birleştiren bir köprü ve Rusya açısından güneye açılan bir koridor olmanın yanı sıra,bölgesel güçlerin tam merkezinde yer almaktadır. Türkmenistan bağımsızlığından bu yana istikrarlı bir kalkınma ve büyümeyi başarabilmiş birkaç BDT üyesi ülkelerden

⁴⁸ Türkmenistan, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (10.10.2010)

⁴⁹ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.185.

⁵⁰ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, s.108.

birisidir. Türkmenistan her şeyden önce ekonomik ve siyasi bağlamda özgün ve benzeri olmayan bir yol seçmiş bulunmaktadır. Bir taraftan uluslararası siyasi ve ekonomik sisteme entegrasyonu geliştirmeye çalışırken diğer taraftan tarihi ve milli değerlerini de yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Eski Sovyetler Birliği'ne bağlı üye ülkelerden farklı olarak Türkmenistan'da etnik, teritoryal ve dini çatışmalar hiç yaşanmamıştır. İlk cumhurbaşkanı olan Türkmenbaşı'nın bağımsızlık sonrası izlediği toplumsal huzuru ve barışçıl ilkeleri ön planda tutan politikaları sayesinde silahlı savaflara ve toplumsal düzensizliklere yol verilmemiştir.⁵¹

Türkmenistan bağımsızlık sonrasında serbest piyasa ekonomisine entegre olmaya çalışmıştır. Türkmenistan'ın toplu taşımacılık sistemi dünyadaki en ucuz ulaşım hizmetidir. Doğalgaz, elektrik ve suyun ücretsiz olması ise dünyada bir başka örneği olmayan bir uygulama olarak toplumsal refaha katkıda bulunmuştur.

Dış ekonomik ilişkilerde ise açık kapılar siyasetinin izlendiği söylenebilir. Ancak bu açıklık krediler konusunda değil, doğrudan yatırımlar bağlamında bir açıklığı ifade etmektedir. Prensip olarak Türkmenbaşı, en uygun koşullarda verildiği söylenen kredilere karşı ihtiyatlı yaklaşmıştır. Doğrudan sermaye yatırımları konusunda ise Türkmenistan oldukça iyimser verilere sahiptir. BDT üyesi devletler arasında kişi başına yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme açısından birinci sıradadır. 21 Aralık 2006 tarihinde Türkmenbaşı'nın vefatı sırasında eski başkan yardımcısı Kurbanguli Berdimuhammedov'un otorite boşluğuna meydan vermeyecek şekilde duruma el koyması, Aşkabat'ın gelecekteki iç ve dış politikasının aynen sürdürüleceğine işaret etmektedir. Yeni Cumhurbaşkanı Kurbanguli Berdimuhamedov'un, en azından geçiş sürecinde ülkenin başında kalacağı tezi haklı çıkmıştır. Ülkede istikrarın korunmasından yana olan dinamikler, Türkmenbaşı sonrası ismi yine kendi aralarından seçerek Kurbanguli'yi desteklemişlerdir. Bu dönemde muhalefetin izlemiş olduğu tavır ve attığı adımlar kuşkusuz önemli olmakla birlikte, Türkmen muhalefetinin diğer Orta Asyalı muhalif gruplara göre zayıflığı ve içerideki yapılanmada daha etkisiz bir konumda bulunması, şimdilik ülke yönetiminin devam edeceğini göstermektedir.⁵²

⁵¹ Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikası*, s.86.

⁵² Amanov, *ABD'nin Orta Asya Politikası*, s.88.

1.5.1. Türkiye-Türkmenistan İlişkileri

Türkmenistan, 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilk olarak Türkiye tanımıştır. Bu nedenle Türkmenistan'da diplomatik plakalarda 01 Türkiye'ye verilmiştir. Türkiye'yi 02 ile İran, 03 ile ABD, 04 ile Rusya izlemektedir. Plakanın 01 oluşu bile Türkiye'nin Türkmenistan'daki önemini önemli bir göstergesidir. Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Türkiye'nin bağımsızlığını tanımmasının ardından Türkmenistan kapılarını tamamen Türkiye'ye açmıştır. Özal ve Türkmenbaşı iki ülke arasındaki ilişkilerin başlaması adına adımlar atmıştır. Her iki ülke arasındaki ilişkiler Özal döneminde artarak devam etmiştir. Özal'dan sonra ise Türkmenistan-Türkiye ilişkileri zayıflamıştır. Bu dönem adeta Özal'ı arayış olarak nitelendirilebilir. Özal'ı arayış sadece Türkler için değil, Türkmenistan içinde söz konusu olmuştur. Özal, Türkmenistan'da hükümet ve toplum düzeyinde saygın bir yere sahiptir. Özal'dan sonra her iki ülke arasındaki ilişkilerde yavaşlama, hatta duraklama yaşanmıştır. Bu duraklama sadece liderler ve izlenen politikalarla açıklanamaz. Ticaret için giden bazı Türklerin iş ve özel yaşamlarında gösterdikleri olumsuz davranışlarda Türkmenistan-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Bunun yanında Türkmenistan ile Türkiye arasındaki siyasal ilişkilerin bozulmasında gaz antlaşmalarının da önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin Rusya ile anlaşması ve daha ucuz olan Türkmen gazını almama kararı ilişkileri geriletmiştir. Burada alınan kararların önemli siyasal etkileri olmuştur. Buna ek olarak Türkiye, tercihinin arkasındaki nedenleri de diplomatik bir dille anlatmayı başaramamıştır.⁵³

Türkiye ve Türkmenistan arasında Kurbanguli Berdimuhammedov döneminde de gelişmeler yaşanmıştır. 24-25 Mart 2008 tarihleri arasında Berdimuhammedov'un Ankara ziyaretinde iki ülke arasında üç tane işbirliği antlaşmasının imzalandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, Türkiye ve Türkmenistan televizyonları arasındaki işbirliğini, ikincisi iki ülkenin ekonomik işbirliğinin temel yapı taşlarını, üçüncüsü ise, Türkiye ve Türkmenistan Dışişleri Bakanlıkları arasında işbirliğini öngörmektedir. Berdimuhammedov'un bu ziyaretinde Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı "Türkçe Konuşan Ülkeler Zirveleri"ni desteklediğini de açıklamıştır. Berdimuhammedov'un söz konusu ziyareti kapsamında Türkiye'de okuyan Türkmen öğrenciler ile bir araya gelmiş ve onlara eğitimlerini bir an önce çok iyi bir şekilde tamamlayarak ülkelerine dönmelerini tavsiye

⁵³ Halil İbrahim Bahar, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri", <http://www.usak.org.tr>, Aralık 2008, (05.12.2010).

etmiştir. Türkmen lider bu bağlamda özellikle kendi ülkesinde faaliyet gösteren Türk okullarının ülkesinin eğitim kalitesine yaptıkları katkıyı övmekten de geri kalmamıştır. Türkmen lider ikinci kez 27 Ağustos 2009 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette ağırlıklı olarak turizm alanında işbirliği imkanları görüşülmüştür. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise 3-4 Ekim 2008 tarihlerinde Türk-Türkmen İşadamları Derneği'nin toplantısına katılmak üzere Aşkabat'a gitmiştir. Erdoğan burada yaptığı konuşmada Türkmenistan doğal gazının Trans Hazar Boru Hattı ile Avrupa'ya taşınmasının Türkiye ve Türkmenistan'ın uluslararası camiada itibarını artıracaklarının altını çizmiştir.⁵⁴

Türkiye-Türkmenistan ekonomik ilişkileri, ülkemizin Türkmenistan'ın dış ticaretinde sahip olduğu önemli pay ve bu ülkede yerleşik müteahhitlik firmalarımızın gerçekleştirdikleri geniş çaplı projeler sayesinde gelişmekte ve çeşitlenmektedir. Küresel mali krize rağmen 2009 yılında, 2008'e kıyasla artış gösteren ticaret hacmimiz 1.2 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz, Türkmenistan'dan pamuk ve tekstil ürünleri ile petrol yağları ithal ederken, Türkmenistan ülkemizden gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, makine ve tehcizat ithal etmektedir. Bağımsızlığının ilk yıllarında Türkmenistan'da faaliyet göstermeye başlayan büyük şirketlerimiz yerlerini zamanla KOBİ'lere bırakmıştır. Mevcut şirketlerimiz küçük ve orta ölçekli olup, tamamına yakını ülkede kurulmuş veya kamu ihaleleri olarak büyümüş şirketlerdir. KOBİ'ler sayı olarak en fazla işletmenin bulunduğu grup olmakla beraber, ticaret hacminde önemli bir yer tutmaktadır. Toptan ve perakende satış şeklinde faaliyette bulunan Türk KOBİ'leri daha ziyade, inşaat malzemeleri, mobilya, konfeksiyon, ayakkabı, elektronik ürünler, beyaz eşya ile otomobil ticareti yapmaktadır. Türkmenistan'da, 1991 yılından 2009 yılı sonuna kadar 16,6 milyar dolar değerinde, toplam 603 proje gerçekleştirilen Türk şirketlerinin, Orta Asya'da en çok proje üstlendikleri ülke Türkmenistan'dır. Türkiye ayrıca Türkmenistan'a en fazla yatırım yapan ülke olma konumunu da muhafaza etmektedir; Türkmenistan'a yönelik doğrudan yatırım miktarı 2009 yılı sonu itibari ile 1,25 milyon dolara ulaşmıştır.⁵⁵

Türkiye ile Türkmenistan arasında ulaşım ilişkileri konusunda bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye, Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Projesi'nden başka diğer bir demir yolu güzergahı projesi de Türkiye-İran-Türkmenistan ve Özbekistan arasındadır. Bu bölgede yer alan ülkeler farklı mevzuatlara sahiptir. Türkiye, Türkiye'yi transit geçerek Orta Asya

⁵⁴ Fahri Türk, "Türkiye-Türkmenistan İlişkileri", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2010.

⁵⁵ Türkiye-Türkmenistan Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (05.12.2010)

ülkelerine ve tersi yönde yapılacak demir yolu taşımaları ile ilgili tarife ve mevzuat konuları için Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Pakistan demir yolları yetkilileri ile TCDD yetkilileri arasında 15-17 Temmuz 1997 tarihlerinde İstanbul'da bir toplantı yapılmıştır. Toplantı sonrasında ilgili ülkelerin yeterli derecede özen göstermemesi nedeni ile fazla ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye'den Türk cumhuriyetlerine TCDD üyelerinin düzenlediği seferler ilk olarak 20 Ocak 2002 tarihinde Haydar Paşa-Almaati arasında başlamıştır. Haftada bir düzenlenen bu seferler 2003 yılının sonlarına doğru Türkmenistan treninin eklenmesiyle ikiye yükselmiştir. Yeni başlamış olarak kabul edebileceğimiz bu seferler, Türk cumhuriyetleri ile olan taşımacılıkta gelecekte demir yolu oranının artmasına katkıda bulunabilecektir.⁵⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerde gaz önemli bir rol oynamaktadır. 1998 yılında Türkiye ve Türkmenistan arasında imzalanan antlaşma ile Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi onaylanmıştır. Bu proje ile bölgede enerji güvenliği ve Avrupa'ya gaz akımı amaçlanmıştır. Fakat daha sonra Hazar'ın statüsü sorunu ve Türkmenistan-Kazakistan-Rusya Doğal Gaz Boru Hattı'nın 2007'de yürürlüğe girmesiyle Trans-Hazar Hattı proje aşamasında kalmıştır. Bölgedeki diğer önemli proje ise Nabucco'dur. 2002 yılında Botaş'ın çalışmalarına başladığı projede, hattın Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya güzergahında inşa edilmesi planlanmaktadır. Mevcut şartlarda, Azerbaycan Şal Deniz, Türkmenistan ve diğer Trans-Hazar kaynaklarıyla İran gazının taşınması öngörülmektedir. Türkiye ve Türkmenistan arasında eğitim alanında işbirliği de oldukça gelişmiştir. Türkiye'de yaklaşık 650 Türkmen öğrenci Büyük Öğrenci Projesi kapsamında burslu, 1000 kadar öğrenci de kendi imkanları ile okumaktadır. Türkmenistan'da çok sayıda Türk okulu vardır. Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi ise 1994 yılından beri eğitim vermektedir. Türkmenistan'ın Türkiye'de Ankara Büyükelçiliği ve İstanbul Başkonsolosluğu, İzmir Fahri Konsolosluğu bulunurken, Türkiye Aşkabat Büyükelçiliği ile temsil edilmektedir.⁵⁷

Türkiye ile Türkmenistan arasında askeri ilişkilerde de gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biride son Zafer Bayramı'nın Aşkabat'ta kutlanmasıdır. 30 Ağustos Zafer Bayramı ve Türk Silahlı Kuvvetleri Günü, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta kalabalık bir katılımı ile gerçekleşen bir resepsiyonla kutlandı. Resepsiyona Türkmenistan'da bulunan Devlet Bakanı Zafer Çağlayan da katıldı. Büyük zaferin 88. yıl dönümü dolayısıyla

⁵⁶ Meryem Hayır, "Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi <http://avrasyamerkezi.okan.edu.tr.>, (05.12.2010).

⁵⁷ Türkmenistan-Türkiye İlişkileri, <http://www.arvasyamerkezi.okan.edu.tr.>, Şubat 2011, (05.12.2010).

Aşkabat'ta bulunan bir otelin konferans salonunda düzenlenen resepsiyonda davetlileri Askeri Ateşe Kurmay Albay Alaattin Koç karşıladı. İstiklal Marşı ve Türkmenistan Milli Marşlarının okunmasıyla başlayan resepsiyona Türkmenistan Savunma Bakanı Yardımcısı Muhammed Atabeyov, Türkiye'nin Aşkabat Büyükelçiliği personeli, yabancı diplomatik resepsiyon temsilcileri, Aşkabat'ta görev yapan yabancı ataşeler ve çok sayıda iş adamı katıldı. Resepsiyonda konuşan Albay Koç; "Bugün kutladığımız ve Türk tarihi içerisinde çok önemli bir yer tutan 30 Ağustos günü tam anlamıyla bir varoluş mücadelesi ve Türk ulusu için bir dönüm noktası olmuştur" dedi. Bu anlamlı günün 88.yıl dönümünü Ata Vatanımız Türkmenistan'da kutlamanın kendileri için ayrı bir gurur kaynağı olduğunu dile getiren Koç, gelişmelerini memnuniyetle izlediğimiz Türkmenistan Silahlı Kuvvetleri ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki eşit derecede ve iki ülke menfaatine dayalı ilişkilerin karşılıklı saygı çerçevesinde önümüzdeki dönemde de daha da artarak devam edeceğine gönülden inandığını belirtti. Türkmenistan Savunma Bakan Yardımcısı Atabeyov, Türk halkının Zafer Bayramını kutlarken Türkmenistan ve Türkiye arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin, siyasi, medeni, ekonomik, askeri ve diğer bir çok alanda gün geçtikçe gelişeceğini belirtti.⁵⁸

1.6.Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye ve Orta Asya

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye-Orta Asya ilişkilerine girmeden önce 21.yy'ın mevcut yapısından, uluslararası konjonktürden bahsetmek daha faydalı olacaktır. Türkiye'nin Orta Asya politikasının arka planını anlayabilmek için mevcut uluslararası sistemi iyi anlamak gerekmektedir.

Uluslararası yapı ile birlikte değişip gelişerek ülkelerin alışlagelmiş tercih ve davranışlarını politik, toplumsal ve güvenliğe ilişkin alanlarda bundan böyle daha fazla etkileyecek olan AGİT süreci; Türkiye'ye de önemli rol ve sorumluluklar yüklemektedir. AGİT sürecinin ağırlıklı içeriğini oluşturan güvenlik konusu, geleneksel araçların yerine insan hakları ve temel özgürlükler ile demokratik kurumların getirilmesiyle yeni bir boyut aldı. Ulusal devlet sınırlarının geçirgenlik kazanmasına paralel olarak dış müdahalelerde olağan bir durum sayılacak. Ne var ki bu, diğer yandan, bazı devletleri bir çok bakımdan tedirgin edici bir gelişme biçiminde de algılanacaktır. Türkiye'yi de geçmişteki tecrübelerle bakarak ayrıca tehdit algılamasının türüne ve derecesine bağlı olarak, şimdiden bu devletler

⁵⁸ Zafer Bayramı Türkmenistan'da da Kutlandı, <http://www.tumgazeteler.com.tr.>, Ağustos 2010, (05.12.2010).

arasında görmek mümkündür. Oysa yine tarihsel deneyimle sabit olan gerçeklik bize gösteriyor ki, Türkiye kendini dünyaya kapalı tuttuğu ölçüde değil, ona açıldığı ölçüde daha güçlü biçimde gelişecektir. Bu, ulusal çıkardan ödün vererek körü körüne dünyaya açılmak şeklinde olmayacaktır elbette. Ama dünyanın evirilerek geldiği noktada hakim olan çağdaş normlardan sapmadan, hatta onların oluşumunu hazırlayan ortak değerlerin kökleşmesine katkıda bulunarak olacaktır.⁵⁹

Brzezinski, “Büyük Satranç Tahtası” kitabında, günümüzde bazı devletlerin jeostratejik aktör, bazılarının da jeopolitik mihver, olarak ortaya çıktığını belirtiyor. Brzezinski’ye göre jostretejik aktör; konumu ve gücü itibarıyla kolayca karar alıp uygulama yeteneğine sahip oyuncudur. (Almanya, Fransa, Rusya, Çin, Hindistan gibi.) Jeopolitik mihver ise, bulunduğu coğrafya itibarıyla saldırıya maruz kalabilme, politikalarıyla büyük güçleri engelleme yada destekleme durumunda olan oyuncudur. (Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye, İran gibi). Burada Brzezinski, Türkiye ve İran’ın aynı zamanda jeostratejik aktör potansiyelini, taşıdıklarına dikkat çekiyor. Bu önemli bir noktadır, örneğin Ukrayna, Rusya’nın Balkanlara ve Akdeniz’e inme emeli önünde bir engel olarak, etkisizleştirecek bir mihver iken; Türkiye ve İran, kendi bölgelerinde başkalarını çıkarları yönünde kullanma yeteneğine sahiptirler. Fakat bunu değerlendiremezlerse, basit birer jeopolitik mihver olarak kalacaklardır.⁶⁰

Öncelikle Türkiye de Avrasyacılık kavramının ne olduğu üzerinde durmak gerekir. Avrasyalı, en geniş tanımı ile özünde ne Avrupalı nede Asyalı; ama her ikisi ile beraber yaşama durumu olan anlamına gelmektedir. Özellikle Rus kimliğinin tarihsel kurgulaması içerisinde ön plana çıkan bu olgu günümüz Türkiye’inde milliyetçi, sosyalist ve oradan da İslami kesimlere uzanan geniş bir yelpazede değişik anlamlandırmalarla ifadesinin bulunmaktadır. Türkiye’de Avrasyacılık yada Avrasya düşüncesi henüz tarihsel ve teorik derinliği olan çalışmalar ile ortaya konmuş değildir. Ülkemizde Avrasyacılığın diğerlerinden en önemli farklılığı, aslında daha çok iç politika ve ulus devlet sürekliliği ile ilgili olması ve bu yönde alternatif bir dış politika eğilimi ortaya koymasıdır. Avrasyacılık hakim rengini, farklılıklar mevcut olmakla beraber, Avrupa Birliği karşıtlığı, üçüncü dünya milliyetçiliği ve izolasyonist tavırlardan almaktadır. Öte yandan Avrasyacılık bir elit kurgulamasıdır ve ciddi bir desteğin olduğunu söylemek zordur. Halkın % 80’inin Avrupa

⁵⁹ İbrahim S. Canbolat, **Yeni Dünya ve Türkiye**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2008, s.104.

⁶⁰ Canbolat, **Yeni Dünya ve Türkiye**, s.112.

Birliği üyeliğini talep ettiği ve bu yönde güçlü devlet iradesinin olduğu bir yerde bu düşünce ister istemez marjinal kalacaktır.⁶¹ Dolayısıyla Avrasyacılık kavramı da Türkiye’de marjinal kalmıştır.

1.6.1.Türk Dünyasının Ata Yurdu Orta Asya

Bağımsızlık Sonrasında Orta Asya Ülkeleri

Kaynak:<http://www.24haber.com>.

Orta Asya Türklerin ata yurdu olması nedeniyle gerek Türkiye gerekte dünyada yaşayan diğer Türkler için önemli bir yere sahiptir. Türklere ait ilk yazılı anıtların ve Türk destanlarının bu bölgede olması ayrıca bu bölgeye sembolik de bir önem katmaktadır. SSCB'nin çöküşü ile birlikte Türk toplulukları bağımsızlıklarını kazanmıştır. Dünyanın en büyük coğrafyasında yaşayan 200 milyonluk Türk dünyası 21. yüzyıla umutla, coşkuyla girmek istemektedir. Doğu ve Batı Türkleri kucaklaşmıştır. Cumhuriyet döneminde dış Türklere olan ilgisizlik yerini ilgiye bırakmıştır.⁶²

Bugün bin yıllık Orta Asya tarihi ve kültürü, birkaç dağılma ve yeniden birleşme sürecinin ardından yeni bir biçim ve içeriğe kavuşmuştur. Eski toplumun dağılması, Ruslar tarafından hem siyasal-ekonomik yönlerden hem de temel olarak yeni egemen gücün

⁶¹ Bülent Aras, **Küresel Dönüşüm ve Radikal Yaklaşımlar**, Q-Matris Yayınları, İstanbul, 2004, s.135.

⁶² Nurullah Aydın, **Türklerin Küresel Güç Doktrini**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008, s.594.

otoritesini pekiştirmeyi, ekonomik avantajları güvence altına almayı hedefleyen ekonomik, sosyal ve eğitsel politikalar yoluyla başlatıldı. Bu politikalar yerli toplumda uykuda bekleyen ayrılıkçı eğilimleri dürtükleyip alevlendirdi, etnik köken, lehçe, bölge ve kabile farklılıklarını harekete geçirdi ve bunlara yeni bir anlam ve canlılık kazandı. Kapitalist bir ekonomik düzenin gelişmesi, okuryazarlığın yaygınlaşması, yazılı iletişim ve modern eğitim, Rus ve Sovyet hükümetlerince de desteklediği biçimiyle kendilerini bilinçli olarak belirli bir bölge, etnik dilsel grup ve dille özdeşleşen yerel ve bölgesel elitlerin ortaya çıkmasını sağladı. Bu elitler, ortaya çıkacak olan ulusun mimarlarıydı.⁶³

Esasında Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlığa hazırlıksız yakalandıkları gibi Türkiye’de bu duruma hazırlıksız yakalanmıştır. Bu hazırlıksız yakalanış özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Anavatan Partisi iktidarının bölge hakkında bilgi ve vizyon eksikliği nedeniyle uygun dış politika alternatiflerini zamanında üretememeleri gerçeğiyle kendini göstermektedir. Kırgızistan Devlet Başkanı Asker Akaev’in Türkiye’yi “Türk cumhuriyetlere yol gösteren bir “Seher Yıldızı” olarak tanımlamasından birkaç ay önce Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Türkiye’nin sırf Şii olduğu için yanı başındaki Azerbaycan ile bile ilgilenmediğini açıklaması Türk dış politikasında bu dönemde görülen aksaklıklara ilginç bir örnek teşkil etmektedir.⁶⁴

Son dönemde Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerimizde gelişmeler olmuştur. Ticaret, ulaşım ve iletişim alanlarında mesafeler kat edilmiştir. Türkiye’nin bölgeye açtığı kredilerin toplamı 1.2 milyar dolardır. Bu krediler aracılığıyla, bölge Türk iş adamları için yatırım konusunda cazip bir alan haline getirilmeye çalışılmıştır. Bölge ülkeleriyle ticaret hacmimiz 3 milyar dolara erişmiştir. Bölgede irili ufaklı 1000’in üzerinde Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Türk şirketlerinin bölge ülkelere doğrudan yatırımları 3,7 milyar doları aşmıştır. Ayrıca, müteahhitlik firmalarının bölgede gerçekleştirdikleri projelerin toplam değeri 15,5 milyar dolar civarındadır. Bölge ülkeleriyle ilişkilerimiz kültür ve eğitim alanlarında da gelişmiştir. Bu ülkelerden Türkiye’ye gelen öğrenciler için “Büyük Öğrenci Projesi” adı verilen kapsamlı bir burs projesi başlatılmıştır. Bölgede Milli Eğitim Bakanlığımıza ve özel şirketlere bağlı faaliyet gösteren ilk ve orta öğrenim kurumlarının

⁶³ Karpat, **Türkiye ve Orta Asya** , s.108.

⁶⁴ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, s.207.

yanı sıra 1992 yılında Kazakistan'da Türk-Kazak Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi kurulmuştur.⁶⁵

Yaşanan bu gelişmelere rağmen ilişkiler yine de istenen seviyeye ulaşmamıştır. Orta Asya Cumhuriyetleri herhangi bir devletle geliştirecekleri tek taraflı ekonomik işbirliğinin başka devletlerle geliştirilebilecek diğer ekonomik işbirliği alternatiflerini engelleyebileceğini düşünmektedirler. Yalnızca Türkiye üzerine yoğunlaştıklarında veya ekonomik ilişkilerini başlatma ve geliştirmede önceliği Türkiye'ye verdiklerinde, olası ekonomik imkanları artırmak yerine daraltmış olacakları gerçeğinin farkındadırlar. Daha fazla yarar sağlayacağına inandıklarından, sanayileşmiş ülkelerle ekonomik ilişkiler geliştirmeye öncelik vermektedirler. Türkiye'nin ekonomik açıdan yetersizliklerini göz önüne aldığımızda, bu cumhuriyetlerin sanayileşmiş ülkelerle kuracakları ekonomik ilişkilerin onlar için daha avantajlı olacağını itiraf etmemiz gerekmektedir. Sanayileşmiş ülkelere kıyasla Türkiye, kendisi de bizzat dış ekonomik yardıma ihtiyaç duyan, tarıma dayalı bir ülke görüntüsü sergilemektedir. 1983 yılından sonra serbest piyasa ekonomisinin gereklerini uygulamasına rağmen, Türkiye'nin ekonomik alanda hala eksikleri bulunmaktadır. Bu koşullar altında Türkiye, Orta Asya cumhuriyetlerinin ekonomik taleplerini karşılamakta yetersiz durumdadır. Dolayısıyla bu cumhuriyetler, Türkiye ile geliştirecekleri tek taraflı ekonomik ilişkilerin başka devletlerle geliştirilmesi planlanan olası ekonomik ilişkileri engelleyeceğini düşünmekte haklıdırlar. Türkiye'nin Orta Asya yönelik politikalarını engelleyen faktörler şunlar olarak görülmektedir: Türkiye'nin ekonomik yetersizliği, Türkiye'nin iç siyasal sıkıntıları, Büyük Birader ile işbirliğine yönelik tereddütler, Türkiye'nin yeterli stratejisinin olmayışı, Türkiye'deki bilgi eksikliği, Rusya faktörü, Batı desteğinin olmayışı, bölgede bölgesel ve global güçlerin rekabeti gibi konular başlıca etmenlerdir.⁶⁶

Soğuk Savaş daha başlamadan, 1943 yılında öldüğü halde Soğuk Savaş'ın Çevreleme Politikası'nın kurucusu kabul edilen Hollanda asıllı Amerikalı akademisyen Nicholas j. Spykman, Mackinder'in görüşlerini aradan geçen zamanın jeopolitik ortamda yarattığı değişikliklere göre yeniden analiz etmiştir. Mackinder'in daha sonraki çalışmalarında merkez bölge olarak nitelediği Orta Asya'nın kontrolünün, Mackinder'in, Büyük İç Hilal tabir ettiği kendisinin ise Kenar Bölge(Rimland) olarak isimlendirdiği bölgenin kontrolü ile

⁶⁵ Türkiye-Orta Asya İlişkileri, T.C Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (11.11.2010).

⁶⁶ Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye'nin Orta Asya Politikalarını Engelleyen Faktörler", <http://www.ekoavrasya.com>, (11.11.1010).

mümkün olacağı fikrini ileri sürmüştür. Çevreleme politikasının temelini oluşturan bu düşünce ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin NSC-68 no'lu belgesiyle resmîyet kazanmış ve bu belge ülkenin Soğuk Savaş stratejisini belirlemiştir.⁶⁷ Bu durumda açık bir şekilde bölgenin dünya ülkeleri için önemini bir kere daha gözler önüne sermektedir.

Türkiye-Orta Asya ilişkilerinde NATO'da önemli bir yer işgal etmektedir. Bazıları Soğuk Savaş sonrasında artık NATO'ya ihtiyaç kalmadığını ileri sürdü. Varşova Paketi dağıldıktan sonra NATO'nun işlevi ne olacaktı? Ancak pek kısa zamanda yeni tehdit unsurlarının ortaya çıktığı görüldü. Bunların başında kitle imha silahlarını yılması, terörizm, siber terörizm, yerel çatışmaların yayılma tehlikesi gibi yeni tehditler geliyordu. Bosna ve Kosova'daki yerel çatışmalarda, NATO'nun etkili rol oynayacağı kısa zamanda görüldü. Oradaki kanlı çatışmaları sona erdirecek NATO'dan başka örgüt yoktu, öylede oldu. NATO tarihin kaydettiği en uzun ömürlü ve en başarılı savunma örgütü olmuştu. Bu nedenle NATO'nun esas görevi korundu ama yeni bazı görevler üstlendi. 1999 yılının Nisan ayında Washington'da yapılan NATO zirvesinde yeni bir stratejik konsept kabul edildi. Buna göre NATO'nun üye ülkelerin toprakları dışında da görevler üstlenebilmesi kararlaştırıldı. Artık NATO, Petersberg görevleri denilen krizlerin önlenmesinde de görev alabilecekti.⁶⁸ Soğuk Savaş sonrasında NATO Afganistan'da, Özbekistan'da, Kırgızistan'da asker bulundurmaya başlamış bölge ülkelerinde etkili olmaya başlamıştır ve bu konuda da NATO iradesinin hep Türkiye'yi içini alan politikalar yürüttüğü görülmektedir.

Yeryüzündeki 200 milyonu aşkın Türk nüfusunun büyük bir bölümü bu bölgede yaşamaktadır. Türkiye Türklüğü ile ortak dünya görüşü ve alışkanlıklarına sahip Türk cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler çeşitli alanlarda gelişme kaydetmektedir. Diğer taraftan Türkiye diğer Türk cumhuriyetlerinin uluslararası kuruluşlara üye olmalarına destek vermiş veya onlara öncülük etmiştir. Bu devletlerin zaman zaman yaptıkları zirvelerde Türk halkları arasındaki bağlar daha da sıkılaştırılmaktadır.⁶⁹

Türkiye'nin Balkanlar, Karadeniz Bölgesi, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu'daki rolünün yeniden önem kazanması günümüzde dünya güç dengelerini şekillendiren evrensel değerlerdeki güçlerin ilgisini Türkiye üzerine çekmiştir. Bu gelişme Türkiye için büyük fayda

⁶⁷ Bircan Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.58.

⁶⁸ Onur Öymen, **Ulusal Çıkarlar**, Remzi Kitap Evi, İstanbul, 2005, s.398.

⁶⁹ Durmuş Yalçın(-V.d), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II.**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s.495.

sağlayacak tarihi bir fırsattır. Diğer taraftan bu fırsat önemli görev ve sorumlulukları da beraberinde getirecektir. Bu yüzden Türkiye ve Türk dünyası tarihi bir dönüm noktasındadır. Uluslararası sistemde eksen ülkeler arasında sayılan Türkiye, tarihin ve içinde bulunduğu jeostratejik ve jeopolitik konumun kendisine yüklediği görev ve sorumlulukların bilincinde olarak bölgede ve dünyada barış ve istikrarın temini ve yaygınlaştırılması çabalarında aktif olarak yer almaya devam etmelidir.⁷⁰

Orta Asya, uluslararası enerji şirketlerinin, bölge ülkelerinin ve büyük güç merkezlerinin çıkar savaşlarının yaşandığı bir coğrafyadır. Bu coğrafyayla ilgilenen güçlerin her birinin, birbiriyle çatışan çıkarları giderek cepheleşmeye doğru gitmektedir. 21.yüzyılın başına gelindiğinde, Soğuk Savaş dönemindekine benzer ittifaklar oluşmaya başlamıştır. Bu gerilimlerin sürmesi halinde, Orta Asya bölgesinde enerji temelli ekonomik ve stratejik bunalımlar çıkabilir. Bu sebeple Türkiye'nin artan stratejik önemi yanında Doğu-Batı enerji koridoru olması nedeniyle çıkarlarını uzun vadede koruyabileceği dış politikalar geliştirmesi zorunludur.⁷¹

Eski Sovyetler Birliği'nden boşalan siyasi denge rolü bizi bekliyor. Dış dünya bize bu gözle bakıyor. Oysa Ankara bu tarihi buluşmaya, kendisini bekleyen büyük sorumluluğu üstlenmeye hazır olmadığı işaretini veriyor. Ermenistan'ın haksız tecavüzü karşısında Azerbaycan'ı korumada Türk diplomasisi kötü bir imtihan vermiştir. Bosna-Hersek karşısında yaşanan imtihan çok daha kötü ve acı olmuştur. Tam bir soykırıma tabi tutulan bu insanlara, 1459'dan itibaren din ve kültürlerini atalarımız götürmüştür. Bu insanlara karşı tarihi ve manevi borcumuz var. Kafkaslar ve Balkanlardaki ciddi gelişmelere karşısında Ankara'nın verdiği kötü imtihan, milletler arası görüntümüzü ve Türkiye'ye bağlanan ümitleri zayıflatmıştır. Bir kere daha tutucu kuvvetler başarılı olmuş ve Türk diplomasisi klasik, olayların dışında kalma tutumuna dönmüştür.⁷²

Bugün için Orta Asya ülkelerinin entegrasyon konusu da önemlidir. Bu konuda da Türkiye'ye bir takım roller düşmektedir. Orta Asya'daki entegrasyon sürecini bazı yabancı araştırmacılar "tarihte uygulanması önceden yaşanmış bir birleşme" olarak nitelemektedir. Ancak bu görüş tek taraflıdır. Çünkü bu bölgedeki entegrasyonun tarihi aşamalardan başlayarak diğer yönleri ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber iç ve dış olarak bazı

⁷⁰ Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.513.

⁷¹ Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz**, s.194.

⁷² Kamuran İnan, **Dış Politika**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s.87.

durumlara göre, bölgesel bölünme ve entegrasyon dönemlerini aynı anda yaşamaktadır. Orta Asya devletleri hem ulus devletlerini kurma hem de kendi aralarında entegrasyon oluşturma süreçlerini aynı anda yürütmektedir. Tabiri caiz ise bunu “bölünerek bütünleşme süreci” diye de adlandırabiliriz. Bu düşüncemizi daha da pekiştirmek için sadece Sovyetler Birliği zamanındaki bölgedeki birlikteliğin bu ülkeler bağımsızlığını aldıktan sonra ulus devletler oluşturma çabalarıyla birlikte bu sefer bağımsız ulus devletler çatısı altında tekrar bütünleşme veya entegre olma çabaları olarak açıklamak mümkündür.⁷³

⁷³ Suinbay Suyundikov, Orta Asya Entegrasyon Sorunları ve Çözüm Yolları, **Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2006, s.35.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTA ASYA'YA YÖNELİK KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN POLİTİKALARI

2.1.Rusya'nın Orta Asya Politikası

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra devlet başkanı Boris Yeltsin ve Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev Batı yanlısı politikalar izlediler. Yeltsin ve kurmaylarına göre Rusya Batı'nın bir parçası haline gelirse, kendi iç, sosyal ve ekonomik sorunlarını çözebilirdi. Ayrıca yeni dünya düzeninin oluşumuna önemli katkıda bulunabilirdi. Bu nedenle Rusya o dönemde Orta Asya'daki gelişmelere önem vermedi. Fakat "İktisadi Şok Terapi Programı"nın başarısızlığı sonucu Avrasyacılar Rus Parlamentosu'nda etkin bir konuma geldiler. 1993-97 yılları arasında Rusya Federasyonu, milliyetçi ve komünist grupların baskısı altında Orta Asya politikasını değiştirdi. Böylece Rusya Orta Asya'da yeniden kontrolü kurmaya gayret etti. ABD'nin Orta Asya politikasına tepki olarak 1997 yılından sonra Rus yöneticiler bir takım sert tedbirler aldılar.⁷⁴

Sosyal ve ekonomik hayatta yaşanan sıkıntıların etkisiyle, 1995 yılındaki genel seçimlerin ardından, Rusya'da ılımlı Batı yanlısı politikacılar, Rus siyasi hayatındaki etkilerini kaybettiler. Ancak aşırı milliyetçi çizgide politika izleyen ve Avrasyacı olarak adlandırılan Rus siyasetçileri, genel seçimleri kazanarak, hem yönetimde hem de yasama organı Duma'da güçlerini artırdılar. Aleksandr Dugin'in jeopolitik görüşlerine uygun olarak, aşırı milliyetçi anlayışa sahip Avrasyacı grup, Orta Asya'yı Rusya'nın Arka Bahçesi olarak ilan ederken, Rusya'nın bölgede tarihsel haklarının bulunduğunu ifade etmeye başladı.⁷⁵

Rus siyasetinde önemli bir yeri olan Dugin'in Türk cumhuriyetleri politikası incelenecek olursa yeni Rusya'nın Orta Asya politikası az çok anlaşılabilir olacaktır. Dugin'in Türk cumhuriyetleri ile ilgili politikalarında öncelikle Rusya merkezli kıtasal

⁷⁴ Ertan Efeğil, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası(1991-1997)", <http://bilig.yesevi.net.>, (02.01.2011).

⁷⁵ Ertan Efeğil, "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılmacı Jeopolitik Rekabet", Der.Tayyar Arı, **Orta Asya ve Kafkasya:Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s.42.

boyut söz konusudur. Eski Sovyet siyasi haritasına iltifat etmeyen, bu cumhuriyetlerin yeniden Moskova'ya bağlanmasını gereksiz gören Dugin, paradoksal olarak Sovyet dönemini aşan bir kontrol mekanizması ve bağımlılık ilişkisinin gerekliliğine her fırsatta işaret eder. Bu yapılanma ile aynı siyasi çatı altında toplanacak olan devletlere “Orta Asya İmparatorluğu” adı verilir. Ancak bu imparatorluk, suni siyasi yapılar, hayali post-emperyal miras esasına göre değil, başta Kazakistan'dakiler olmak üzere bölgedeki Rusların topluca meskun olduğu tüm toprakların barışçı yolla Moskova'nın yargı alanına doğrudan girişini öngören milli türdeşlik temeline göre kurulacaktır. Etnik muhtevası sorunlu olan yerler ise, Rus-İran projeleri çerçevesinde şu veya bu imparatorluk hudutları içinde özel haklar elde edeceklerdir. Böylece Ruslar küçük çaptaki etnik milliyetçi hareketler için öngördüğü stratejiler sayesinde, hiçbir zaman gerçekleştiremeyecekleri amaçlarına böylece Avrasyacı Jeopolitik Proje aracılığıyla kavuşmuş olacaktır.⁷⁶

Bugün Rusya'nın uygulamaya çalıştığı Rus Güvenlik Doktrini aslında, birinci zorunluluk çerçevesi içerisinde var olan ekonomik ilişkilerin bozulmaması için Batı'ya gücendirici hiçbir davranışta bulunulmaması ve bununla birlikte Rusya Federasyonu'nun ülkesel ve yapısal bütünlüğünün sürdürülmesine dayanmıştır. Ancak 1993 yılına gelindiğinde yakın zamana kadar Sovyet imparatorluğunun parçası olan topraklarda bölge dışı güçlerin etkinlik kurma çabası içine girmeleri, geçmişin yarattığı sahiplik duygusu içerisinde Moskova'yı bu alanlarda daha etkin bir politika izlemeye ve kendisinin bu bölgeden dışlanması sonucunu doğuracak her türlü girişimi engellemeye yönelik bir yaklaşım içerisine itmiştir.⁷⁷

İki asra yaklaşan bir zaman dilimini Rus hegemonyası altında geçirmiş olan ve Türk dünyasının jeopolitik açıdan kalbi diyeceğimiz Orta Asya halkları Sovyetlerin çöküşüyle bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Fakat özellikle geçiş sürecinde ağır sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Bu sorunların bir kısmı bugün hala devam etmektedir ve bu sorunların çoğu Sovyet mirasıyla ilgilidir. Orta Asya Cumhuriyetleri Sovyetlerin çökmesiyle bağımsızlıklarını kazanmış olmakla birlikte bu günde belli ölçüde bu devletin siyasal ideolojik ve ekonomik tesir dairesinde bulunmaktadır. Rusya'nın hali hazırdaki Neo-Avrasyacılık düşüncesi ekseninde enerji politikasında hatta güvenlik politikasında Orta

⁷⁶ Alaeddin Yalçınkaya, “Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Dugin'in Yeni Avrasyacılık Önerileri”, Der.Tayyar Arı, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabette İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s.275.

⁷⁷ Ayacan Kumarova, “Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası, 1991-2005”, **Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2010, s.29.

Asya merkezi bir konum teşkil etmektedir yeniden bir dünya gücü olmayı hedefleyen Rusya için Orta Asya büyük önem arz etmektedir. Orta Asya'ya ilginin de odağını oluşturan enerji meselesi ise, Rusya için artık bir ihraç ve genel olarak ekonominin finansman kalemi olmanın çok ötesinde açıkça Rus dış politikasının temelini, ana eksenini oluşturan etmenlerden biri haline gelmiş bulunmaktadır.⁷⁸

Günümüzde Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarını koruyabilmek için bir takım dış politika araçları geliştirdiği görülmektedir: Yeni devletlerin askeri açıdan Rusya'ya hemen hemen tam bağımlılığı, çeşitli ticari ve üretim bağları, iç politika istihbaratı ve yönetici elitler bağlar, azalmakta da olsa büyük Rus azınlık, Rusça'nın bölgede evrensel niteliği ve Rus kültürünün etkisi. Bu temel dış politika araçlarının her biri bölge ülkelerinde farklı düzeylerde etkili olmaktadır. Örneğin yeni ülkelerin Rusya'ya askeri açıdan bağımlılık düzeyleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Dolayısıyla Rus dış politika yapıcılar tarafından yukarıdaki araçların kullanılabilirlikleri, bu araçların hedef ülkedeki etkinlik düzeyleri, Rus dış politikasında hedef ülkenin önem düzeyi, genel olarak hedef ülkeyle Rusya arasındaki bağımlılık ilişkisinin düzeyi, ülkede aktif rakip bölgesel ve küresel güçlerin varlığı ve bu güçlerin hedef ülke ekonomisi ve Rusya için önem düzeyleri ile Rusya adına bu araçları mobilize etme yeteneği ve son tahlilde hedef ülke elitlerinin Rusya'ya karşı tavırlarının ortak türevine bağımlı bir değişkendir. Rusya'nın bu araçlara işlerlik katmak üzere geliştirdiği çatı örgüt ise BDT'dir. Bu örgüt Rusya Federasyonu öncülüğünde Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan tarafından 1993 yılında kurulmuş olup, Rusya'nın yakın çevresiyle kurumsal ilişkiler ağı kurmasında işlevseldir. Rus dış politikasının Orta Asya'ya yönelik temel araçları Rusya'nın Orta Asya politikasının tek bir yönünün olmadığı ve ülkeler tek tek ele alındığında Rus dış politikasının da bölge ülkelerine göre farklılık gösterdiği gerçeğinin temel nedenidir.⁷⁹

Rusya'nın bölgenin genel kültürüne de etki etmeye çalıştığı da gözden kaçmamaktadır. Azerbaycan ile Orta Asya 20. yy'ın başında Latin alfabesini kendilerine göre uyarlayarak kabul etmiştir ama Sovyet yönetimi bunların yerine daha sonra Türk fonetiğine uygun olmayan Kiril alfabesini getirmiştir. Sovyetler, Türkiye ile Orta Asya arasında ortak olan alfabenin Pantürkçü edebiyatın gelişmesine yol açabileceğinden

⁷⁸ Fikret Elma, "Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya", <http://jas-khazar.org>, (02.01.2011).

⁷⁹ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, s.101.

korkuyordu.⁸⁰ Bu durumda Rusya'nın bölgeye yönelik politikasının kültürel bir boyutunun da olduğunu açık bir kanıtını gözler önüne sermektedir.

Bugün Rusya'nın, Orta Asya politikasında Türkiye ile bir takım sorunları olduğu da bir gerçektir. Türkiye'nin Rusya ile şu anki ilişkileri sorunsuzsa da her iki tarafında bu ilişkileri ilerletmeyi ciddi biçimde düşündüklerine yönelik belirtiler mevcuttur. Şu anda Rusya Türkiye'nin en büyük ticari ortaklarından biridir. Ayrıca çok sayıda Türk inşaat firması Rusya federasyonu'nun her yanında inşaat sözleşmeleri elde etmiş bulunmaktadır. Bu yoğun ekonomik ilişkilere Rusya ile Türkiye arasındaki siyasal bağların eşlik edip etmeyeceği henüz net değildir. Fakat Rusya ekonomik açıdan güçlendikçe ve merkezi yönetimle ordunun gücünü otoritesini yeniden tesis ettikçe, Türkiye'yi Kafkaslarda ve Orta Asya'da ortak olarak görmeye daha az eğilimli olacaktır. Aslında Rusya ekonomik açıdan kalkınmış ve demokratik bir Türkiye'yi kendi çıkarları açısından bir tehdit olarak görmeye başladığı için bu durum gerçekleşmiş benzetilmektedir.⁸¹

2.1.1.Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya Açısından Önemi

Esasında bölge ülkelerinin hepsinin Rusya açısından ayrı bir önemi vardır bunlara teker teker bakılacak olursa durum daha yakından anlaşılacaktır. Örneğin Kazakistan'ın Rusya açısından en büyük önemi Kazakistan'ın Rusya ile büyük bir sınıra sahip olmasıdır. Bu kadar uzun bir sınırın güvenlik kaygısı Kazakistan'daki her gelişmeyi Rusya için önemli kılmaktadır. Ancak uzun sınırların varlığı, Rus-Kazak ilişkilerinin sadece bir boyutudur. Kazakistan çoğu doğal kaynaklar nedeniyle Rusya için önemli bir konum oluşturmaktadır. Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz kaynakları Hazar Denizi'nin doğusunda bulunmaktadır. Bu bölgede üretim jura denilen yaşlı kumtaşlarından olmaktadır. Kazakistan ayrıca Hazar Denizi'nin kuzey doğu bölgesindeki, salalardan petrol Balkaş Gölü'nün batısında yer alan bölgeden de doğal gaz üretmektedir. Ayrıca Kazakistan'da zengin 23 maden ocağı bulunmaktadır ve Kazakistan eski Sovyetler Birliği'nin üçüncü büyük kömür üreticisidir. Ayrıca Kazakistan'da bulunan zengin altın ve gümüş yatakları da Rusya için ayrı bir önem arz etmektedir.⁸²

⁸⁰ Karpat, **Türkiye ve Orta Asya**, 320.

⁸¹ Karpat, **Türkiye ve Orta Asya**, s.243.

⁸² Saadettin Korkmaz, "Doğal Kaynaklar Açısından Yeni Türk Devletleri", <http://www.jmo.org.tr>, (02.01.2011).

Rusya açısından Kazakistan, stratejik değer taşıyan ve büyük oranda Rus nüfusu barındıran bir ülkedir. Bunun için Kazakistan ile ilişkilerini daima iyi tutmak zorundadır, aynı durum % 40'lara varan ticaret hacmi ile Rusya'ya bağlı olan Kazakistan içinde geçerlidir. Kazakistan'ın 2006 yılı verilerine göre ihracatı 33.55 milyar dolar ulaşmış, ithalatı ise 22 milyar dolarda kalmıştır.⁸³ Bu ticaret hacminde de Rusya ilk sıradadır.

Demografik açıdan değerlendirirsek, Kazakistan Orta Asya'da en çok Rus'un yaşadığı ülkedir. Rus nüfusu özellikle büyük şehirlerde ve ülkenin kuzey şehirlerinde yoğunlaşmıştır. Kazakistan'daki Rus nüfusu nedeniyle Rusya-Kazakistan ilişkileri diğer Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan Rus ilişkilerinden farklı bir boyut taşımaktadır. Bir diğer açıdan, Kazakistan, Rusya federasyonu dışında Rusça'nın en çok konuşulduğu ülkedir. Rusya Kazakistan'da Rus dilinin yaygın olarak kullanılması ve Rusça'ya resmi dil statüsü verilmesi için çaba harcamaktadır. Bu yolla dış politika araçlarından birini aktif hale getirmeye çalışmaktadır.⁸⁴

Kazakistan-Rusya ilişkilerinde görülen güvenlik alanındaki bağımlılığın benzer bir biçimi Rusya-Kırgızistan ilişkilerinde de görülmektedir. Bu ilişkilerin karakteri de Kazakistan Rusya arasındaki güvenlik ilişkisine benzer bir niteliktedir. Yani Kırgızistan aleyhine asimetrik bir durum mevcuttur. Ancak iki ülke terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, radikal İslam gibi benzer tehdit algılamalarına sahiptir ve Kırgızistan askeri açıdan yetersizdir. Bu durum ise işbirliğini kolaylaştıran etmendir. Kırgızistan'da diğer Türk Cumhuriyetleri gibi Rusya için önem arz eden bir ülkedir. Rusya Kırgızistan ilişkilerinde ekonomi önemli bir yer tutmaktadır. Sovyetlerin dağılmasıyla Batı'nın gerisinde kalan Rus ekonomisi dünya pazarına sadece petrol, altın ve kereste pazarlamaktaydı. Mevcut ekonomiyi kaldırmak için Rusya, Kırgızistan'ı ekonomik olarak kendine bağlama yoluna gitmiştir. Rusya, Kırgızistan'ın ekonomisinde önemli bir yer almaktadır. Bağımsızlık sonrasında da Rusya'nın Kırgızistan için önemli bir partner olma konumu devam etmektedir.⁸⁵

⁸³ Mustafa Kalkan, **Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları**, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.73.

⁸⁴ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, s.104.

⁸⁵ Emel Özer, "Rusya-Kırgızistan İlişkileri", <http://www.turkdunyasiogrencidernegi.com.tr>, (02.01.2011).

Rusya Federasyonu, Kırgızistan ile ilişkilerin geliştirilmesi noktasında bölgedeki etkisi ve konumunun iyice güçlendirilmesi ve kendi güvenliği için bölgede güvenliğin sağlanması konularına ilgi göstererek Moskova-Bişkek ilişkilerini genel anlamda istikrarlı tutmaya çalışmıştır. Kırgızistan, Tacikistan'daki Rusya'nın askeri üslerine geçiş sağlamak için Rusya'ya bir stratejik nokta olmuştur. Ancak genel anlamda Kırgızistan'ın bölgedeki pozisyonu Rusya açısından yeterince dengeli değildir.⁸⁶

Ayrıca Kırgızistan'da önemli oranda bir Rus nüfus ve Rusya'da da çalışmakta olan Kırgız nüfus mevcuttur bu durumda Rusya'nın Kırgızistan'la ilişkilerinde elini güçlendiren kozlardan biri durumundadır. Nihayetinde Rusya bütün bu nedenlerden ötürü Kırgızistan'la ilişkileri güçlendirme amacındadır bunun içinde her fırsatı değerlendirme yoluna gitmektedir. Tacikistan'ın Rusya ile olan ilişkilerine bakılacak olursa mevcut bazı durumların burada da mevcut olduğu görülebilir. Tacikistan tam olarak bir iç istikrara sahip olmamıştır. Bu da doğal olarak Tacikistan'ı daha çok Rusya'nın denetimi altına itmektedir. Ayrıca 11 Eylül gelişmelerinin ardından Tacikistan hükümeti ülkedeki İslamcı gruplara yönelik bir takım baskılar uygulamıştır. Öte yandan radikal İslamcı grupların hala faaliyette olduğu Orta Asya ülkelerinin güvenliği, birbirine tamamen paraleldir. Bir ülkede yaşanan istikrarsızlık veya ülke güvenliğini tehdit eden herhangi bir unsurun komşu ülkeyi de etkileyeceğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Tacikistan'ın istikrarsızlığı ülkenin jeopolitik konumu sebebiyle bölge ülkelerine rahatlıkla etki edebilecektir. Bu sebeple Tacikistan'daki Rus askeri varlığının uzun süre devam edeceğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan Afganistan'da üretilen uyuşturucu maddenin Tacikistan üzerinden yapılan ticareti Rusya açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Tüm bu sorunların varlığı Rusya ile olan bölgesel güvenlik anlaşmaları çerçevesinde bölgedeki Rus askeri varlığını meşrulaştırmaktadır.⁸⁷

Özbekistan bölgede, çok önemli bir bölgesel güç olma arzusuyla hareket etmektedir. Bunun için gerekli olan potansiyel iki biçimde Özbekistan'da mevcuttur: Özbekistan enerji ve gıda açılarından kendi kendine yeterlidir.buna ek olarak dünyada toplam pamuk

⁸⁶ Bahattin Yazıcı, "Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Rusya'nın Orta Asya Politikasına Etkileri 1990-2005", **Kocaeli Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli, 2006, s.25.

⁸⁷ Fazıl Ahmet Burget, "Avrasya Jeopolitiğinde Tacikistan:ABD ve Rusya Arasında Ayakta Kalma Mücadelesi", <http://www.turksam.org.tr>, (02.01.2011).

üretiminde ikinci altın üretiminde ise dördüncü sıradadır.⁸⁸ Tüm bu nedenler nihayetinde Özbekistan'ı, Rusya için gerekli kılmaktadır.

Özbekistan, Rusya'nın hem politik hem de ekonomik yönden ihtiyaç duyduğu önemli ölçüde ekonomik kaynağa ve imkanlara sahiptir. Bu nedenle Rusya "Müttefik Eğitime" siyaseti uygulayarak çıkarlarının sadece Orta Asya bölgesi çerçevesinde desteklenmesiyle kalmaksızın bu işbirliği sonuçlarını ilk sırada Afganistan ve Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere, komşu devletlere de dış etki faktörü olarak kullanabilmektedir.⁸⁹ Büyük nüfusu, zengin toprakları, güçlü kültürü ve idealist gençliği ile Özbekistan, bugün bağımsız olan Orta Asya Cumhuriyetleri arasında önemli bir yere sahip olan ülke konumundadır. Ekonomik durumun her geçen gün daha sağlam bir yapıya kavuşmaktadır.⁹⁰

Türkmenistan ise Rusya ile olan ilişkilerine hep bir tedirginlikle yaklaşmakta mevcut ilişkilerden zarar görmemeye çalışmaktadır ama Rusya özellikle enerji konularında Türkmenistan ile sıkı ilişkiler kurma amacındadır. Türkmenistan'ı ikinci plana koymak istememektedir. Sonuç olarak Rusya'nın bölge ülkelerine yönelik mevcut politikaları incelemek olursa Rusya'nın hep bir reel politikayla hareket ettiği ve ulusal çıkarları dahilinde bölge ülkelerine karşı politikalar oluşturduğu görülmekte

2.2.Çin'in Orta Asya Politikası

Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in de Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik bir takım politikalar geliştirdiği görülmektedir. Bu politikalarında genelde enerji, sınırların güvenliği, terörizm, ekonomi gibi konularda temellendiği görülmektedir.

Çin, Orta Asya devletleri bağımsızlıklarını kazanır kazanmaz, bu ülkeleri diplomatik olarak ilk tanıyan ülkelerin başında gelmiştir. İlk etapta Çin, bu ülkelere 160 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuştur. Modern ve laik bir sisteme sahip Müslüman Türkiye o dönemlerde, Çin için en iyi müttefiklerden biri olarak görülüyordu. Fakat Türkiye'nin iç siyasetinde gittikçe artan Pan-Türkizm söylemleri, Çin'in karşı bir denge merkezi olarak İran'a yönelmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra Türk

⁸⁸ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**,s.106.

⁸⁹ Yazıcı , "Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Rusya'nın Orta Asya Politikasına Etkileri 1990-2005", s.22.

⁹⁰ Kalkan, **Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Arta Asya Üzerindeki Stratejik Planları**, s.82.

devlet adamları, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası sloganını kullanmaya başlamıştı. Bu söylem o dönemde Çin'in oldukça tepkisini çekmişti.⁹¹

Bağımsızlıklarının ilk yıllarında, Çin yönetimi bölge devletlerinin bağımsızlıklarının, Doğu Türkistan'daki Müslüman halkın bağımsızlık taleplerini ateşlemesinden endişe etmiş ve bu amaçla öncelikle bu ülkelerle sınırların güvenliği ve toprak bütünlüklerine saygı gösterilmesi konularında uluslararası antlaşmalar imzalamaya çalışmıştır. Daha sonra ise, ekonomik kalkınmasını sürdürebilmek için, bölge enerji kaynaklarının kendi ülkesine ihracı konusunda yoğun çaba harcayan Çin yönetimi, bölge devletlerini de yanına çekerek, çok kutuplu uluslararası sistemin kurulmasını ve bu sayede ABD'nin yükselen gücünün dengelenmesini istemiştir. Bu bağlamda, Çin, bölge ülkelerine yoğun şekilde sanayi ürünleri ihraç etmekte, uluslararası enerji projelerinde, Çin Milli petrol şirketinin aktif rol üstlenmesini teşvik etmekte ve bölge ülkelerine radikal İslami hareketler ile mücadele etmeleri konusunda askeri ve mali destek sağlamaktadır. Bölge istikrarının sağlanması ve ABD ile Rusya'nın bölgede artan etkinliğini zayıflatmak amacıyla, Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasına ön ayak olmuştur.⁹²

Çin, Hazar bölgesini çok ihtiyaç duyulan bir enerji kaynakları bölgesi olarak görmektedir. Ayrıca Çinliler Orta Asya'ya maliyet hesapları düşüncesine dayanarak pazar mantığı açısından değerlendirdikleri yalnız bir petrol deposu olarak değil de politik ve güvenlik bakımından yaklaşmaktadırlar. İşte bu nedenle Çin, Kazakistan'dan Doğu Çin'e boru hattı inşası planlamıştır. Çin hararetle Orta Asya'dan enerji tedarik etmeyi planlamaktadır. Bu alış veriş için petrol karşılığı silah satışı dahil yapılması söz konusu olabilir. Çin her şeyden önce, ABD'yi bölgede jeopolitik bir rakip olarak görmektedir. Çin'in Orta Asya politikası daha geniş stratejik yaklaşım içinde, ABD ye karşı çok kutuplu dünyanın yaratılması çabasıdır. Bu bakımdan Pekin, Orta Asya için ABD ve Batı'nın gündeminde olan demokratikleşmeye ve sekülerleşmeye karşıdır. Aynı şekilde, bölgenin liberal dünya piyasalarına açılma veya bölgedeki Neo-komünist rejimlerin iktidardan uzaklaştırılma fikirlerini paylaşmamaktadır. Çin'in bölgeye yönelik politikasının iki temel ayağı vardır bunlardan ilki, Çin bölgedeki milliyetçi akımların uyanmaması taraftarıdır. İkincisi ise ABD'nin bölgeden mümkün olduğunca uzak tutulmasıdır. Çin bölgeye yönelik dış politikası açısından bu iki temel noktaya dayanarak Orta Asya'yı kontrol etmek

⁹¹ Barış Adıbelli, **Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.197

⁹² Efeğil, "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikalarını Etkileyen Temel Faktörler", s.48

istemektedir. Çin'in en çekindiği nokta, milliyetçi hükümetlerin Orta Asya'da iktidara geldiğini görmektir. Çünkü Çin tarafında bu hükümetlerin Çin'deki ayrılıkçı hükümetleri destekleyeceği görüşü hakimdir.⁹³

Bölgenin en önemli gücü olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Çin, çok çeşitli yöntemler uygulayarak yanı başındaki Orta Asya devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışıyor. Türk Devletlere yaptığı ekonomik yardım gün geçtikçe büyüyen ve bölgedeki enerji kaynaklarını kendisine bağlayabilmek için oldukça büyük yatırımlar yapan Çin ,aynı zamanda bu bölgeyi kendi mallarını satabilecek bir pazar olarak görmektedir. Çin ile Türk Devletler arasında teröre karşı işbirliğinden İpek Yolu'nun canlandırılmasına kadar, çok çeşitli alanlarda ortak çalışmalar yapılmaktadır. Çin'in Orta Asya ülkeleri ile yaptığı büyük çaplı ekonomik ve siyasi anlaşmaların arkasında Çin'in bölgenin enerji kaynaklarını kendi yanına çekebilme yeteneği yatıyor. Büyüyen ekonomisi için enerji ihtiyacı olan ve bu enerji kaynakları oldukça güvensiz bir durum arz eden Orta Doğu'dan almak isteyen Çin, yanı başındaki Orta Asya ülkelerinin zengin enerji kaynaklarının kendisine çekerek Malacca Boğazı'nın kendisine çıkardığı ulaştırma zorlukları ve güven sorununu aşmaya çalışmaktadır. Enerji güvenliği tüm dünya ülkeleri için olduğu gibi Çin içinde çok önemli ve özellikle ABD ve Rusya, Çin'in büyümemesi için bu konuda çeşitli oyunlar oynamaktadır. Amerikan etkisinin çok büyük olduğu Orta Doğu ve küresel oyunda en önemli rakiplerden biri olan Rusya'ya enerji anlamında bağımlı olmak kuşkusuz Çin için en büyük korkulardan biridir.⁹⁴

Orta Asya büyük güçlerin uluslararası sistemdeki rekabeti açısından da önemli bir Jeostratejik konuma sahiptir. Orta Asya ülkeleri bazı yönleri ile zayıf oldukları için Çin, Rusya ve ABD gibi güçlerin bölgeye nüfus etmeleri kolaylaşmaktadır. Rusya ve Çin tarihte olduğu gibi günümüzde de Orta Asya'nın kaderi üzerinde iki büyük güçtür. Çin kısa vadede Rusya'nın Orta Asya'daki nüfusunu kıramayacağını farkındadır ve bu çerçevede Şanghay İşbirliği Örgütü bünyesinde işbirliğine ağırlık vermektedir. Pekin bu noktada Orta Asya ülkeleri için Moskova'ya göre daha güçlü ve güvenilir bir ortak olduğu imajını vermeye

⁹³ Bülent Uğrasız, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", <http://www.sbe.deu.tr/> cilt 4, (05.01.2011).

⁹⁴ Göktürk Tüysüzoğlu, "Orta Asya'da Çin Etkinliği ve Küresel Oyun", <http://www.sstratejikboyut.com.tr>, (05.01.2011).

çalışmaktadır. Çin aynı zamanda uluslararası alanda büyük güç olma statüsünü geliştirerek bu konumunu Orta Asya'ya yansıtmak istemektedir.⁹⁵

Tüm bu parametreler ışığında görülen odur ki; Çin'in de Orta Asya bölgesine yönelik bir takım politikaları vardır ve bu konuda da diğer aktörlerle de ciddi bir yarış içerisinde. Çin Orta Asya'yı tabiri caiz ise kendi arka bahçesi olarak görmekte ve bu arka bahçede de yabancı bir aktörü görmeye de pek sıcak bakmamaktadır.

2.2.1.Çin'in Bölgesel İşbirliği Projesi:Şanghay İşbirliği Örgütü

1996'da Şanghay beşlisi olarak bilinen Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan “Sınır Bölgesinde Askeri Alanda Güveni Güçlendirmek” ve 1997'de “Sınır Bölgesindeki Silahlı Güçlerin Karşılıklı Olarak Azaltılması” anlaşmalarını imzalamışlardır. 1998'de Kazakistan'da gerçekleştirilen üçüncü zirve ise daha çok ekonomik işbirliğinin oluşturulması ile ilişkilidir. Bunlara ek olarak, 1998-2001 yılları arasında Özbekistan'ın da katılımı ile diğer bazı belgeler de imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla üye devletler bölgede barış, güvenlik, istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi için önemli adımlar atmışlardır. Bu durum 15 Temmuz 2001'de Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dönüşmüştür. 2001 yılında Özbekistan da girmiştir. Güvenlik kapsamında; terörizme, ayrılıkçılığa, aşırıcılığa, yasadışı göçe, yasadışı silah ve uyuşturucu ticaretine karşı ortak hareket etmek örgütün başlıca amaçları arasındadır. Ayrıca siyaset, ticaret ve ekonomi, savunma, hukukun uygulanması, çevrenin korunması, kültür, bilim ve teknoloji, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve finans alanında bölgesel işbirliği teşvik edilmiştir. Görüldüğü üzere ŞİÖ bir çok alanda üye devletler arasında işbirliğini öngören ve faaliyet göstermeyi hedefleyen bir örgüt yapısı çizmektedir.⁹⁶

ŞİÖ, Çin şehrinin adı verilen ilk örgüt olma özelliğiyle birlikte Çin'in bölge çıkarlarının vazgeçilmez bir politik aracı olarak dünyanın dikkatini çekmektedir. Örgüt Aralık 2001'de BM'nin gözlemci statüsünü kabul etmiştir. Nisan 2005'te söz konusu örgüt, Rusya'nın önderliğinde olan BDT ve Güneydoğu Asya'daki 10 ülkeden oluşan ve ekonomik birlik olan ASEAN ile işbirliği ilişkisini tesis etmiştir. Ayrıca örgüt Rusya'nın inisiyatifinde olan

⁹⁵ Selçuk Çolakoğlu, “11Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Çin-Orta Asya İlişkileri”, <http://www.usakgundem.com>, (05.01.2011).

⁹⁶ Arzu Turgut, “Şanghay İşbirliği Örgütü: Jeopolitik Blöf ? Örgütün Araçsallaştırılması ve Bölgeselleşme Arasında Bir ikilem”, <http://www.usakgundem.com.tr>., (15.01.2011).

Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü(SSTO) ile bölgesel güvenlik işbirliği ilişkisi de tespit etmiştir. Örgüt eski gücünü artırdığı gibi çekim gücünü de yükseltmektedir. Sırada örgüte üye olmak isteyen Belarus, Sri Lanka ve Türkiye gibi ülkeler bulunmaktadır. Geleceğe yönelik örgütün Asya'nın en büyük ekonomik ve güvenlik işbirliği teşkilatına dönüşmesi söz konusudur. Bütün bu nedenlerle bazı yorumcular ŞİÖ'nü NATO'ya benzeterek onu "Doğu'nun NATO'su" yada "Varşova Pakı" olarak tanımlanmaktadır.⁹⁷

Çin arka bahçesinde bir araç olarak ŞİÖ etkin bir şekilde kullanmaya çalışmaktadır ve bu konuda da başarılı adımlar attığı görülmektedir. ŞİÖ' nün Orta Asya'daki aktif konumu gerek bölgesel aktörler gerekse de küresel aktörler için büyük bir sorun oluşturmaktadır özellikle ABD Orta Asya'da gittikçe büyümeye çalışan ŞİÖ etkisinden oldukça rahatsız görünmektedir.

2.3.ABD'nin Orta Asya Politikası

Orta Asya, Avrasya kıtasındaki büyük güçlere olan yakınlığından dolayı uzun zamandır stratejik konuma sahip bir bölge olarak görülmüştür. Bölgenin kendisi de her zaman hareketli bir nüfus yapısına sahip olmuştur. Diğer taraftan doğal kaynaklarını etkin bir şekilde kullanma imkanı elde edememiştir. Dolayısıyla söz konusu bölge, tarih boyunca Selçuklulardan bu yana büyük imparatorluk veya güçlü merkezi bir devletin beşiği olamamıştır. Geçen yüzyılın başında yaşayan ünlü stratejisit Mackinder'e göre Orta Asya'ya sahip olan güç dünyaya sahip olur. Trilateral'in fikir babası, ABD Başkanı Carter'in Milli Güvenlik Danışmanı Brzezinski'ye göre, Avrasya küresel üstünlük mücadelesinin sürdürüldüğü bir "Satranç Tahtası"dır. Yine Kasım 1940'da küresel egemenliğin iki talibi Hitler ve Stalin'in yaptıkları gizli anlaşmada ABD'nin Avrasya'nın dışında tutulması gerektiği konusunda fikir birliğine varmaları bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Orta Asya bölgesi, ABD için doğal bir coğrafi ve jeopolitik genişleme platformu haline gelmiştir.⁹⁸

Özellikle ABD ve Batılı ülkeler, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasını Batı liberal demokrasisinin bir zaferi olarak nitelendirerek, Rusya ve Çin gibi bölgesel büyük devletlerin, yeniden Orta Asya coğrafyasında hakimiyet kurma girişimlerine şiddetle karşı

⁹⁷ Erkin Ekrem, "Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları", <http://www.turksam.org.tr>, (08.01.2011).

⁹⁸ Amanov, **ABD'nin Orta Asya Politikası**, s.92.

çıkılmışlardır. Bölgenin jeopolitik önemi, bölge enerji kaynaklarına bağımlılığı, yeni ticari fırsatların oluşması ve terörizm, uyuşturucu ticareti gibi yeni güvenlik endişelerinin ortaya çıkması gibi nedenlerden ötürü, ABD yönetimi Rusya'nın beklentilerinin aksi yönünde, bölgeye ilişkin dış politika hedefleri güttü. İthal edilen enerji kaynaklarına bağımlılığı her geçen gün artan ABD, Doğu-Batı enerji koridoru politikasına açık destek verirken, bölgeden uluslararası pazarlara enerji arzını sağlayacak ve Rusya'yı bypass edecek uluslararası petrol ve doğalgaz boru hatları projelerine teknolojik ve mali destek sağladı. Bu sayede, ABD, İthal ettiği enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi, dünya enerji arzı güvenliğini sağlamayı ve Orta Doğu kaynaklarına olan bağımlılığı azaltmayı hedefliyordu.⁹⁹

Soğuk Savaş'ın bitimi ile öncelikle bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması, İran'ın yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler üzerinde etkili olmaması ve enerji anlaşmalarının dışında kalmasının sağlanması temelinde şekillenen ABD'nin Orta Asya politikası, Rusya'nın dış politikasını Atlantikçi çizgiden Avrasyacı çizgiye döndüğü 1993 yılına kadar önemli bir meydan okuma ile karşılaşmamıştır. Orta Asya Cumhuriyetlerine Türki modeli öngören ABD, Rusya'nın Yakın Çevre Politikası'na karşı bölge ülkelerini Batı'ya yaklaştırma politikası izlemiştir. Ekonomik desteklerin yanı sıra, bölge ülkelerinin güvenliklerini sağlayacak yapıya kavuşmaları ve NATO ile uyumları için Barış İçin Ortaklık Projesi uygulanmaya konmuştur. Enerji güvenliği ve ekonomik ağırlıklı bir dış politika izleyen ABD, Rusya ve Çin ile rekabetin artmaya başladığı bir ortamda 11 Eylül 2001 terör saldırılarına hedef olmuştur. 11 Eylül sonrası oluşan ortamda terörle mücadele konsepti içerisinde bölge ülkelerinin ve Rusya'nın desteğini alan ABD, Afganistan harekatı ile birlikte bölgeye askeri alanlarda yerleşmiş ve üstlere sahip olmuştur. Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerin ABD'ye desteklerinin nedeni terör tehdidinin yanı sıra Rusya'nın etkisinden çıkmak ve bağımsızlıklarını pekiştirmek düşüncesidir.¹⁰⁰

ABD'nin bölgeye yönelik Kucaklama Politikası ise, bölgenin stratejik doğal kaynakları ile İran, Çin ve Hindistan'a olan jeostratejik konumlarına dayanmaktadır. Bu nedenle ABD, geçmişte Orta Amerika'nın askeri rejimlerini otoriter yönetimlerini komünizmle mücadele adına görmezden geldiği gibi şimdi de terörle savaş bahanesi ile Orta Asya'nın küçük baskıcı yönetimlerini mevcut durumlarıyla desteklemektedir. Bu kuşkusuz

⁹⁹ Efegil, "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılmacı Jeopolitik Rekabet", s.47.

¹⁰⁰ Kamer Kasım, "ABD'nin Orta Asya Politikasındaki İkilem", <http://www.usakgundem.com.tr>, (08.01.2011).

ABD'nin geleneksel stratejik çıkarlarını korumak için o ülkenin demokrasi, insan hakları, ekonomik ve sosyal yapıları ve gelişme durumlarını göz ardı etme politikalarının doğal sonucudur.¹⁰¹

Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra harekete geçen daha geniş bir değişim bulunmaktadır. Radikal İslamcılık, geçmişteki komünizme benzeyen bir şeye dönüşmüştür: İnsanların aslında pek umursamayacağı karmaşık yerel çatışmaları örtbas eden uygun kullanıma hazır bir ideoloji. Bu çatışmaların arasında Endonezya'nın Aceh bölgesinde, Hindistan'ın kontrolü altındaki Keşmir'de ve Rusya'nın hakim olduğu Çeçenistan'da ayrılıkçı hareketler bulunmaktadır. Fas'tan Malezya'ya bir dizi ülkede de İslamcılar, kurulu yönetim düzenine karşı başta gelen muhalefet kaynağı olarak komünistlerin yerini almıştır. Bu çeşit mücadelelerin liderleri İslam giysisini giyerek özellikle zengin körfez ülkelerinden gelecek yabancı fonlara ve iş arayan bir sürü başıboş militanın sağlayacağı bir insan gücüne kapılarını açabilir.¹⁰²

ABD'nin bölgeye yönelik politikasında da Türkiye kartını ustalıkla oynamaya çalıştığı da görülmektedir. Başkan Bush'un 1992'deki basın bildirisinde, artık dünyanın tek süper gücü haline gelen ABD'nin, Türkiye'nin Orta Asya'daki çabalarını desteklediğini bildirmesi, Türkiye'nin Batı'nın dostu ve güçlü bir aracı olduğu biçiminde gelişmekte olan imajını pekiştirdi. Aynı zamanda da Türkiye'deki bir çok kuşkucu kesimi, Türk-Amerikan ilişkileri sağlam kaldıkça, Avrupa'nın Türkiye'den uzaklaşmayı göze alamayacağına inandırdı. Türkiye'nin 1952'de gerçekleşen NATO üyeliği ABD'ye yapılan büyük baskının sonucuydu, ama şimdi Kafkaslar ve Orta Asya'ya yönelik ortak bir politikaya odaklanan ve bunun sayesinde güçlenen yeni bir Türk-Amerikan ilişkisinin ortaya çıkışı görülebilir. Bu durumda, ABD'nin Asya ile olan gelişmekteki ilişkilerinde Türkiye'nin konumuna ve rolüne ilişkin görüşleri, Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği açısından anahtar niteliktedir.¹⁰³

Washington'un Afganistan'daki ve Orta Asya'daki askeri varlığı öncelikle uluslararası terörizmi hedef alıyor görünmesine karşın, Amerikan karar alıcılarının Orta Asya'da diğer çıkarlarının da peşinde olmadığını varsaymak aptalca olacaktır. Daha 1997'lerde Başkan

¹⁰¹ Aydın, **Türklerin Küresel Güç Doktrini**, s.595.

¹⁰² Thomas P.M.Barnett, **Pentagon'un Harekat Planı**, Çev.Volkan Yalçıntoklu, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2006, s.161.

¹⁰³ Karpas, **Türkiye ve Orta Asya**, s.319.

Clinton'un Dış İşleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbot, dini veya siyasi açıdan radikal bir yönetimin "200 milyon varilden fazla petrol rezervinin üstünde oturan bir bölgeyi ele geçirmesinin Amerika için son derece önemli olduğunu" ifade etmiştir. Hazar enerji kaynakları savaş nedeni olmayabilir ama bu kaynaklar, Bush yönetiminin Orta Asya'daki Amerikan nüfuzunu artırmak için kullandığı terörle savaşın karşılığı olmaktadır.¹⁰⁴

Bu stratejik hesaplar sonucunda ABD enerji transferi konusunda başarılı adımlar atmaktadır, BTC ve BTE gibi enerji hatları bu başarının somut bir örneğidir. ABD bölge sorunlarıyla karşıda görünmektedir özellikle. Hazar Denizi'nin statüsü konusunda da Rusya'ya karşı Orta Asya ülkelerinin tavrını desteklemektedir.

2.4.AB'nin Orta Asya Politikası

Avrupa ve Asya'nın kesişim bölgesinde bulunan ve bu sebeple stratejik bir öneme sahip olan Orta Asya yüzyıllardır iki kıtayı bir araya getirmektedir. Orta Asya ülkelerinden Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan bağımsızlıklarını kazandıktan bu yana çok çeşitli etnik kökenleri içine alan bir anlayışı ve bölgeler arası iletişimi geliştirerek siyasi ve ekonomik alanda önemli bir gelişme göstermiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na katılarak söz konusu teşkilatın değerleri, standartları ve yükümlülükleri benimsenmiş ve BM'nin Milenyum Deklarasyon'u imzalanarak kendileri için iddialı hedefler belirlemişlerdir. AB iyi yönetim, hukuk devleti, insan hakları, demokratikleşme ve eğitim konularında tecrübelerini paylaşmak istemektedir. Ayrıca AB siyasi istikrar ve refahın sağlanmasına hizmet ederek bütünleşme içinde tecrübelerini sunabilmeyi amaçlamaktadır.¹⁰⁵

AB, Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya ile ilgilenmemiştir. SSCB dağıldıktan sonra da AB için bölgede öncelikli aktör Rusya idi. AB'nin Orta Asya'ya günümüzde duyduğu ilginin temel sebebi bölgede önemli miktarda doğal gaz ve petrol rezervlerinin bulunmasıdır. Birlik ihtiyacı olan doğal gazı tek bir kaynaktan yani Rusya'dan almak istememektedir. Çünkü bu bağımlılık ekonomik ve stratejik olarak Avrupa'yı Rusya karşısında zor durumda bırakmaktadır. AB doğal gaz alabileceği kaynakları ve güzergahı

¹⁰⁴ Lutz Klevevan, **Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Çev.Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s.9.

¹⁰⁵ T.C, Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, <http://www.dtm.gov.tr>, Mayıs 2007, (10.01.2011).

çeşitlendirmek istemektedir. Bunun için Orta Asya ülkeleri ile bağlarını kuvvetlendirmek ve onlarla stratejik bir ortaklık kurmayı hedeflemektedir. Bu sebeple Avrupa Birliği Daimi Temsilciler Komitesi 30 Mayıs 2007 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda Orta Asya ile oluşturulabilecek yeni bir ortaklık stratejisini benimsemiştir. Avrupa Konseyi ise 21-22 Haziran 2007 tarihinde Brüksel’de gerçekleşen zirvede Yeni Ortaklık İçin Strateji’yi kabul etmiştir. Strateji ile AB; dışişleri bakanları seviyesinde düzenli bir bölgesel diyalog süreci ile Avrupa eğitim inisiyatifi oluşturmayı, AB hukuk devleti inisiyatifini başlatmayı, her iki bölge ülkesiyle insan hakları ve bölge ülkeleriyle düzenli bir enerji diyalogu geliştirmeyi amaçlamaktadır. AB stratejisi ikili bölgesel işbirliğine dayalı bir yaklaşım getirmektedir. Bölgedeki ülkelerin farklı ihtiyaçları ve göstermiş oldukları performanslar dikkate alınarak ikili işbirliği, AB tarafından geliştirilen strateji çerçevesinde özel bir önem taşımaktadır.¹⁰⁶

AB nezdinde Orta Asya ve Kafkasya’nın enerji tedarikinde nasıl bir rol üstlendiği, Birliğin Rusya ile olan ilişkilerinden bağımsız anlayabilmek mümkün değildir. Avrupa Birliği için Rusya tarihsel olarak güvenilir ve büyük bir ticari paydaştır. TACİS, TRACECA, gibi programlar ve EBRD gibi kurumlar aracılığıyla verilen destekler, Orta Asya’yı Kafkasya ve Türkiye üzerinden AB’ye bağlamayı öncelikli bir hedef olarak belirlemiştir. TRACECA, GUUAM(Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) gibi girişimler, Orta Asya ve Kafkasya’nın ticari, siyasi ve güvenlik yapıları bakımından Avrupa değerlerine yaklaşmasını hedeflemektedir. Orta Asya ve Kafkasya, Almanya gibi bazı devletlerle çok uluslu enerji firmalarının önemli ilgi alanı olmaktan öte, AB’nin yumuşak güç alanını genişletmeye hizmet edecek komşuluk politikası çerçevesinde değerlendirilmiştir. Buna mukabil, en azından Ocak 2009’a kadar, AB’nin Rusya’nın çıkarlarını enerji üzerinden zedeleyecek girişimlerden kaçındığını tespit etmek mümkündür. Rusya’nın, AB’nin en büyük üçüncü ticari ortağı olması, başta Gazprom odağında olmak üzere AB’de güçlü bir lobisinin bulunması ve AB üyelerine büyük yatırımlar yapması gibi nedenler Rusya’ya bir nevi en müsaadeye mahzar ülke görünümü atfetmiştir.¹⁰⁷

Uzun vadede AB’nin bölgedeki enerji kaynaklarına ilişkin amacını gerçekleştirebilmesi özellikle uluslararası ticaretin vazgeçilmezlerinden olan ulaşım konusunu gündeme getirmiştir. AB ile bölge arasındaki coğrafi uzaklık çeşitli ulaştırma ve transit ticaret yatırımlarıyla aşılmaya ve modernize edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda

¹⁰⁶ Rıdvan Karluk, “Avrupa Birliği’nin Orta Asya’ya Yönelik Stratejisi”, <http://www.qha.com.ua>, (10.01.2011).

¹⁰⁷ Mert Bilgin, “Orta Asya ve Kafkasya’da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar”, Der. Tayyar Arı, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayınları, Bursa, 2010, s.174.

kara, deniz ve hava yolu transit taşımacılığı tüm yönleriyle faaliyet programına dahil edilmiştir. AB ile Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri arasındaki ticaretin gelişmesi birinci derecede ulaşım faktörlerin bağlı olduğundan bölgede nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmiş bir enerji koridoruna ihtiyaç vardır. Bu nedenle AB tarafından Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru(TRACECA) bölgenin ulaştırma problemini çözmeye yönelik Türkiye de dahil 13 ülkenin yer aldığı bir proje olarak ortaya konulmuştur. Bağımsız devletler için teknik yardım programı(Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States-TACİS)'in bir alt programı olarak TRACECA Avrupa ile Orta Asya arasında bir dizi yatırım ve teknik yardım projesinin meydana getirdiği ulaştırma koridorunun geliştirilmesini hedeflemektedir. Bölgenin ulaştırma potansiyelinin ortaya koyan TRACECA politik olarak üst düzeyde kabul görmüştür. Proje kurumsal; ulaştırmaya ilişkin hukuki ve politik reformlar, ulaştırma yönetiminin geliştirilmesi, sürdürülebilir altyapı yatırımlarının kolaylaştırılması, ulaştırma hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve doğrudan yatırım ana konularını kapsamaktadır. Bu projenin finansmanını Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası(EBRD), Dünya Bankası(WB) ve Asya Kalkınma Bankası(ADB) üstlenmiştir.¹⁰⁸

AB'nin bölgeye yönelik oluşturduğu kurumlardan biride ESCAP'tır(Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu). 1974'te kurulmuştur, 1993'te ESCAP'ın ECO ve İslam Kalkınma Bankası ile işbirliği mutabakatının imzalanmasından sonra ESCAP, ECO'nun karayolu ulaşım ağı haritası çıkarılması gibi aktivitelerinde yer almıştır. ESCAP'ın en önemli projesi Asya Karayolu Ulaşımı Altyapı Gelişim Projesi'dir. 1997'de ulaştırma koridorlarının saptanması için yapılan toplantıda şu koridorlar saptanmıştır: Kuzey Koridoru; Rusya Federasyonu ve Ukrayna/ Belarus yoluyla Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlar, Merkezi Koridor; Orta Asya'yı Hazar Denizi, Kafkasya ülkeleri, Karadeniz, Rusya Federasyonu ve Ukrayna/ Türkiye yoluyla Avrupa'ya bağlar, Güney Koridoru; İran ve Türkiye üzerinden Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlar.¹⁰⁹

AB'nin Orta Asya'ya yönelik güvenlik politikaları da mevcuttur. AB'nin güvenlik alanındaki başlıca operasyonel faaliyeti: sınır kontrolü ve uyuşturucuyla mücadeleyle ilgili iki önemli projeden (sırasıyla: BOMCA ve CADAP)oluşmaktadır. Her iki projede, AB'nin Orta Asya Stratejisi'nin başlangıcından önce ortaya konmuştur ve komisyon tarafından

¹⁰⁸ Serap Ovalı, "TRACECA Projesi ve Türkiye Üzerine Sosyo-Ekonomik Etkileri", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Trabzon, 2003, s.2.

¹⁰⁹ Ovalı, "TRACECA Projesi ve Türkiye Üzerine Sosyo-Ekonomik Etkileri", s.37.

yürütülen çok taraflı projelerden muhtelifdir. BOMCA programı(AB'nin Orta Asya'ya yönelik sınır yönetimi programı)sınır aşırı suç ve uyuşturucu ticaretini, silah ve insan kaçakçılığını önlemek bir yandan da transit geçişleri ve ticareti kolaylaştırmak amacıyla sınır hizmetlerinin kapasitesini artırmayı hedeflemektedir.¹¹⁰

AB'nin Orta Asya'daki ülkelerle ilişkileri değerlendirildiğin de ekonomik ilişkilerin öncelikli olarak ele alındığı ve ilerlemelerinde bu alanda olabildiği görülmektedir. Taraflar arasındaki siyasi ilişkiler ise daha çetrefilli konuları içerdiğinden yavaş ilerlemekte ve dönem dönemde bu ülkelerle yaşanan bazı olaylara bağlı olarak sekteye uğramaktadır. Ancak bu durum, AB'nin bölge ülkelerine yönelik bir takım siyasi girişimleri olduğu gerçeğini de ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim AB siyasi ilişkilerin yürütülmesi kapsamında üye ülkelerin temsilciliklerine ek olarak, bölgede kendisine temsilcilik açma konusunda çaba sarf etmiştir. AB'nin merkezi Almaatı'da bulunan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan delegasyonu ve Bişkek ve Duşanbe'de de bölgesel ofisleri vardır. Taşkent'te de oldukça yaygın olan teknik düzeyde hizmet veren Avrupa Evi mevcuttur.

Son tahlilde AB'nin bölgeye yönelik politikasını değerlendirecek olursak AB'nin de bir takım çıkarlar üzerine bölge ülkeleriyle ilgilendiği görülmektedir. Bu konuların başında da enerji ve güvenlik konusu gelmektedir. AB, özellikle İslami terörizm konusu nedeniyle de bölge ülkeleriyle sıcak ilişkiler geliştirme taraftarıdır. Bu konuda da AB, ABD ile örtüşen politikalar üretmektedir. Her iki güçte Türkiye'nin bölge ülkeleri için bir model olacağı fikrinde karar kılmaktadır. Ayrıca bölge ülkelerinin dünyaya açılmasında AB, Türkiye'ye bir takım roller biçmektedir. Özellikle enerji koridorlarının güvenliği konusunda da Türkiye sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle AB'nin Orta Asya politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Nabucco Projesi bu durumun en bariz örneğini oluşturmaktadır.

2.5.İran'ın Orta Asya Politikası

SSCB'nin dağılmasından sonra İran, bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerin bir çoğu ile kara yada denizden sınıra sahip olmuştur. Bu türden bir coğrafi yakınlık İran'ın devrimci doktriniyle harekete geçirilmiş bölgesel hegemonya ve İslam liderliği arzusu ile

¹¹⁰ Jos Boonstra, "AB'nin İkilemi:Ahlaki Değerler ve Enerji Menfaatleri", **Aydın Üniversitesi Gazetesi**, Haziran-Temmuz 2011.

birlikte düşünülürken İran dış politikasında Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelimin kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. SSCB'nin dağılmasıyla oluşan yeni jeopolitik ortam İran'a şu fırsatları sunmuştur: SSCB'nin dağılması ve altı Müslüman cumhuriyetin ortaya çıkması kuzeyden İran'a yönelebilecek geleneksel tehlikeyi azaltmış ve İran'ın bölgedeki amaçları için yeni fırsatlar yaratmıştır; Körfez Savaşı en azından geçici bir süre için İran'ın ana düşmanı olarak görülen Irak'ı güçsüzleştirmiş ve böylece İran'ın Körfez bölgesi ve ötesinde bölgesel hegemonya arayışlarını yeniden uyandırmıştır; Arap-İsrail barış süreci İran'ı tek önemli muhalif ülke konumunda bırakmıştır; Orta Doğu'da Radikal İslam yükselmiştir. Bu değişimler, İran'ın Kuzeyde daha fazla etki sahibi olma, Müslüman dünyanın lideri olma konularında heveslendirmiştir.¹¹¹

Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yaşanan bölgesel gelişmeleri yayılcı jeopolitik yaklaşım çerçevesinde değerlendiren Aleksandr Dugin ve Brizenski gibi stratejistler, bölgenin jeopolitik ve jeoekonomik açıdan büyük güçler tarafından hakimiyet altına alınacağı tezini savundular bu anlayışa uygun olarak strateji uzmanları, İslam ülkesi olan İran'ın bölge politikasını kontrolü altına alabileceğini ve bölge devletlerinin İran'ın teşviki ve zorlamasıyla İslami rejimi benimseyebileceklerini iddia ettiler. Bu tehdidi önlemek amacıyla, Amerikan yönetimi, Türkiye'yi bir model ülke olarak lanse etti ve bölge ülkelerinin demokratik laik ve ılımlı Müslüman bir rejimi benimsemesini önerdiler.¹¹²

İran'ın, Orta Asya'nın bağımsızlığını yeni elde etmiş cumhuriyetlerine karşı olan dış politikası tutucu ve tedbirli bir tavrıdan, açık denizlere çıkışları olmayan bu ülkelerin doğal gaz ve petrolünü dünya pazarlarına ulaştırılmasında köprü olmak gibi daha iddialı ve pragmatik bir yaklaşıma kaymıştır. Bu bağlamda ilişkilerinde dikkatlerini ideolojik boyuttan uzak tutmaya gayret göstermektedir. Asıl amaç ise bu coğrafyada ABD ve Türkiye'nin ve Suudilerin etkisinin artmasını engellemek olmuştur. İran bu boşluğu tek başına dolduramayacağını idrakine vararak Kuzey-Güney stratejik ekseninde Batı-Doğu ekseninin yönünü kesmek için Rus kartını oynama yoluna gitmiştir. Farklı boru hatları projelerinin kaderi üzerinde verilen kavga ise bu stratejik-çift eksenin bir yansıması olarak tezahür etmiştir: Amerikalıların desteğinde Doğu-Batı eksenli Trans-Kafkasya Boru Hattı, Bakü, Gürcistan, Türkiye tarafından desteklenmekte ve Kuzey-Güney eksenli Bakü-Novorosisk ve İran'ın şebekelerinin CPC'ye bağlanarak Umman Denizine açılım projesi de

¹¹¹ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Türkiye ve Orta Asya**, s.145.

¹¹² Efeğil, "Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılcı Jeopolitik Rekabet", s.44.

Rusya, Ermenistan ve İran tarafından desteklenmektedir. Yeni büyük oyunun taraftarları artık strateji kadar ticareti de silah olarak kullanıyorlar ve stratejide ideoloji pahasına enerji çıkarlarıyla dikte edilmektedir.¹¹³

Tahran'ın avantajlarına rağmen İran'ın bölgeyle ilişkileri gelişmemiştir. Aradan geçen zamana rağmen İran'ın hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerinde potansiyelini kullanamadığı görülmektedir. İlişkilerdeki düzeyin düşük olmasının sorumlusu ise şüphesiz İran değildir. Yeni devletlerin kendilerinin İran'dan uzak tutmalarının 4 temel nedeni vardır. Bu 4 neden ortadan kaldırılmadıkça, İran'ın bölgeye yönelik politikası hep sınırlı kalacaktır. İşin garip tarafı, söz konusu nedenlerin büyük kısmı İran dışından kaynaklanmaktadır. Bu nedenlerin incelenmesi, sadece İran'ın bölgeye yönelik politikasının sınırlarını göstermeyecek, aynı zamanda ilişkilerin niteliğini de ortaya koyacaktır. Bu sorunlar sırasıyla; bölge ülkelerindeki mevcut İslami muhalefetlerin İran bağlantısı iddiası, İran'ın ekonomik örgütlenmesi ve teknolojik mali yetersizliği, Türkiye-İran ve ABD-Rusya rekabetinin yansımaları ile, Hazar'ın statüsünün belirsizliğidir.¹¹⁴

Bugün itibari ile İran'ın Orta Asya'daki istekleri belirsizdir. Ama uzun vadede Rusya'nın taleplerinden daha az tehdit edici değildir. Pers İmparatorluğu tarihin çok eskilerinde kalmıştır. M.Ö.500 yılında 3 Kafkasya devletinin bu günkü topraklarını, Türkmenistan, Tacikistan, Afganistan'ın yanı sıra, Türkiye, Irak, Suriye, Lübnan ve İsrail kapsayarak zirvesine ulaşmıştır. Her ne kadar İran'ın şu anki jeopolitik arzuları Türkiye'ninkinden daha darsa da başta Azerbaycan ve Afganistan olmak üzere, bölgedeki tüm Müslüman nüfus hatta Rusya'daki Müslüman nüfus İran'ın dini ilgi alanındadır. Aslında, Orta Asya'da dinin yeniden canlanması, İran'ın şu anki yöneticilerinin arzularının bir parçasıdır.¹¹⁵

İran'ın bölgeye yönelik politikalarında bir takım araçları kullanmaya çalıştığı da gözden kaçmamaktadır. İran, Orta Asya'nın Türk halklarını özellikle inanç açısından Müslüman, kültür açısından da Farsî kabul etmekte ve kültürel–dinsel bağlardan daha bağlayıcı olduğunu kanıtlamak için de kendi Azeri Türklerini yoğun bir biçimde kullanmaya çalışmaktadır.

¹¹³ Olivier Roy, "İran'ın Orta Asya Politikası", <http://www.2023.gen.tr>, Haziran 2002, (12.01.2011).

¹¹⁴ Atay Akdevelioğlu, "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası", <http://www.stradigma.com>, Kasım 2003, (12.01.2011).

¹¹⁵ Brzezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.193.

İran'ın bölgeye yönelik politikalarında örgütsel çalışmalara öncülük ettiği de görülmektedir. Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetlerinin bağımsız varlığı Türkiye ve İran'a Rusya ve Çin'e karşı bir güvenlik kuşağı sunduğu için, hem Türkiye hem de İran, aralarındaki ayrılıklara karşın, kuzeyli soydaşlarının bağımsız devlet olma hayalini pekiştirmek için ellerinden geleni yaptı. İlk haliyle İran, Türkiye, Pakistan ve Afganistan'ın yer aldığı Ekonomik İşbirliği Örgütü(ECO), Orta Asya cumhuriyetleri ile Azerbaycan'ı da içine alacak biçimde genişletildi. ECO üyeliği yeni devletlerin bin yıldır ait oldukları İslam Ortadoğu dünyasına eklemelerinin önünü açtı. Bu simgesel yeniden kavuşma Orta Asyalıların Mekke'ye hacca gitmelerine, din eğitimi almalarına ve öğrenci mübadelelerine olanak sağladı. Ancak ECO'nun iletişim ve taşımacılığı genişletmek, üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerin azaltmak ve bankacılık olanakları yaratmak biçimindeki kapsamlı planı kısmen, o da bölgesel paktlar yerine ikili antlaşmalarla gerçekleşti. En fazla yararlanan ülke konumunda olan İran, ECO'nun en ateşli savunucusu oldu.¹¹⁶

Tüm bu gelişmeler ışığında İran'ın bölgeye yönelik bir takım politikalar geliştirdiği görülmektedir. Fakat İran'ın bu politikalarda bir takım eksik yönlerinin olduğu da görülmektedir. İran'ın bölgeye yaklaşması küresel ve bölgesel aktörler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Özellikle ABD, İran'ın bölgeye yönelik politikalarından oldukça tedirgindir. Enerji temelli politikalarda hep İran'ı bölgeden pasivize etme amacı güden ABD bu konuda kararlı adımlar atmaktadır. İran'ın bölge ülkeleri için bir tehdit oluşturacağı senaryosu üzerinde duran ABD, İran'ı hem bölge ülkeleri için hem de dünya ülkeleri için bir tehdit olarak sunmaktadır. İran bu duruma karşı Rusya ile yaklaşma amacı gütsede bu noktada pek başarılı politikalar oluşturamadığı göze çarpmaktadır.

2.6.Hindistan'ın Orta Asya Politikası

Günümüzde Hindistan, ekonomik çıkarlar bağlamında şekillenmiş bir "Doğuya Yönelme" politikası uygulamaktadır. Bu politikanın uygulanması yönünde bazı önemli adımlar Hindistan'ın ASEAN'a 1996 yılında tam üye olmasıyla atılmıştır. Hindistan ayrıca ASEAN'ın bölgesel forumunun da üyesi olmuştur. Bu noktadan hareketle, Hindistan'ın Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinin Hindistan'ın dış politika öncelikleri bakımından Güneydoğu Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinden daha az önemde

¹¹⁶ Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s.375

olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat bu saptama, Orta Asya ve Kafkasya'nın Hindistan açısından önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Orta Asya ve Kafkasya bölgesi Hindistan açısından stratejik ve ekonomik bakımlardan ciddi bir öneme sahiptir. Özellikle Orta Asya Cumhuriyetleri ve Afganistan'ın barış ve istikrarı Hindistan'ın güvenliği için gereklidir. İslami grupların Orta Asya coğrafyasındaki herhangi bir başarısı doğrudan Hindistan'ın Keşmir bölgesini de etkileyecektir. Hindistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri laik geleneğe sahip olma, fundamentalizm ve terörizme karşıtlık gibi temel değerleri paylaşmaktadır. Bu demek oluyor ki Hindistan'ın ulusal güvenlik kaygıları ile Orta Asya devletlerinin kaygıları benzerdir.¹¹⁷

Hindistan'ın, Orta Asya bölgesine olan ilgisi sadece tarihi ve kültürel nedenlerden değildir. Orta Asya Hindistan için stratejik önemi çok büyük olan bir bölgedir. Bölge Pakistan, Afganistan ve Çin ile coğrafi yakınlığı nedeniyle Hindistan için büyük önem taşımaktadır. Hindistan'ın Orta Asya'ya bakışında güvenlik boyutu her zaman önde olmuştur. SSCB'nin dağılması sonucu Orta Asya'da ortaya çıkan güç boşluğu, etnik gerilimler, iç çatışmalar ve İslami köktencilik gibi istikrarsızlık unsurları Hindistan'ın güvenlik endişelerini artırmıştır. Çin ve Pakistan'ın Orta Asya cumhuriyetleri ile geliştirdiği ilişkilerden, Afganistan'da Taliban rejiminin iktidara gelmesinden, Taliban'ın Orta Asya ülkelerini hedef alması ve Keşmir'de etkinlik kurmasından büyük endişe duyan Hindistan doksanlı yıllar boyunca daha çok ulusal güvenliği için tehdit olarak gördüğü bu gelişmelere engel olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Hindistan bölge ülkeleri ile terörle mücadele ve teknik yardım konularında ikili anlaşmalar yaparak Orta Asya'nın istikrarına önem vermiştir. 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD'nin Afganistan operasyonu ve sonrasında meydana gelen gelişmeler Hindistan'ın bölgeye bakışını değiştirdiği gibi Orta Asya'daki konumunu ve etkinliğini de daha da artırmıştır. 11 Eylül sonrası Hindistan güvenlik yaklaşımı yanında, ekonomisinin gelişimine paralel olarak artan enerji ihtiyacı nedeniyle Orta Asya'ya enerji açısından da önem göstermeye başlamıştır.¹¹⁸

Son dönemde ABD ve Hindistan arasında Orta Asya politikalarında işbirliğinin yanı sıra ABD-Hint işbirliğinin bir diğer yanı ise mali kriz sonrası sarsılan dünya sisteminin yeniden kurulan düzenin de ortaklığı artırma üzerine kuruludur. Buna göre ABD, Hindistan'ı BM Güvenlik Konseyi, IMF, Dünya Bankası, DTÖ, G-8 ve G-20'de savunacak

¹¹⁷ Yapıcı, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, s.160.

¹¹⁸ Fırat Purtaş, "Avrasya'daki "Yeni Büyük Oyun" Bağlamında Hindistan'ın Orta Asya Politikası", <http://www.usakgundem.com.tr>, (14.01.2011).

ve yeni düzenlemelerde bu ülkenin daha etkin olması için aktif lobi yaparak onu güçlendirecek; Hindistan'da bu platformlarda ABD'ye destek verecek. Son olarak Orta Asya ve Hint Okyanusu'nda ortak askeri operasyonlar ve görev dağılımı karşılığında, ABD Hindistan'a hassas savunma teknolojileri konusunda destek verecektir. Kurulduğundan beri uluslararası siyasette tarafsızlığını koruyan Hindistan sisteme ilk defa ağırlığını bu ikili ilişkiler üzerinden koyacak gibi görünüyor. Bu işbirliğinin gerçekleşmesiyle dünyadaki güç dengesi değişecekmiş gibi görünmektedir.¹¹⁹

Son olarak yaşanan gelişmelere bakacak olursak 21.yy'da Hindistan'ın yükselmeye başlayan bir güç olduğunu rahat olarak görmekteyiz. Bununla beraber bölgesel bir güç olmasından ötürü özellikle Orta Asya bölgesinde bir takım politikalar geliştirdiği de gözden kaçmamaktadır. Özellikle enerji temelli konularda da bir takım politikalar geliştiren Hindistan bu konuda bazı stratejik işbirlikleri de yapmaya başlamıştır. Sınır güvenliği, etnik ayrışmalar ve terörizm konularında da bölgeye yönelik bir takım politikaları mevcuttur. Hatta bölge ülkelerinin istikrarı için Orta Asya Cumhuriyetleri ile beraber adımlar attığı da gözlemlenmektedir.

¹¹⁹ Nuh Yılmaz, "ABD-Hindistan Arasında Stratejik Ortaklık", <http://www.setav.org.tr>, Ağustos 2009, (14.01.2011).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA POLİTİKASINDA KAFKASYA’NIN YERİ

Türkiye’nin, Orta Asya politikasını anlayabilmek için Kafkasya politikasını ve Kafkas ülkeleri ile ilişkilerini de yakından görebilmek gerekir. Özellikle BTC ve BTE gibi enerji boru hatları söz konusu olduğunda Kafkasya’nın Orta Asya’nın dünyaya açılması yolundaki geçiş koridoru olma özelliği hayati bir önem göstermektedir. Bu temelde de Türkiye’nin özellikle Azerbaycan’la olmak üzere bölge ülkeleri ile önemli ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliğine gittiği görülmektedir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin dış politikasında hemen hiç yer bulmayan Kafkasya, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra hem enerji politikaları hem de güvenlik anlamında önemli bölgelerden biri olmuş ve Türkiye’nin dış politika yapıcılarını daha önce yeterince tanımadıkları Kafkasya’ya yönelik olarak stratejiler oluşturmak durumunda kalmışlardır. Rusya Federasyonu sınırları içinde kalan Kuzey Kafkasya’ya bakış Türk-Rus ilişkileri çerçevesinde değerlendirilirken, Güney Kafkasya’da üç yeni devletin ortaya çıkmasıyla bu ülkelerle ilişkiler Kafkasya politikasının ana eksenini oluşturmuştur. Türkiye açısından Sovyetler Birliği’nin dağılması Kafkasya’da yeni fırsatlar ortaya çıkarırken, bölgesel çatışma ve krizlerin varlığı ise zorluklara neden olmuştur. Rusya bölgedeki tecrübesi ve Sovyetler Birliği döneminden kalan bağlantılarıyla avantaj sağlarken, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerde beliren milliyetçilik ve Kafkasya genelinde görülen daha bağımsızlıkçı akımlar Rusya’nın Kafkasya’daki varlığını tehdit etmiştir. Çeçenistan sorunu Türkiye ile Rusya’yı zaman zaman karşı karşıya getirirken, Rusya’nın Yakın Çevre Politikası ile eski Sovyet coğrafyasına dönme stratejisi Türkiye’nin Güney Kafkasya ve enerji hatlarına yönelik politikasını da etkilemiştir. Kafkasya’da bölgesel güçler arasındaki asıl rekabet ise bölge enerji kaynaklarının taşınması noktasında ortaya çıkmıştır. Türkiye, Rusya ve İran petrol ve doğal gazın kendi toprakları üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını istemişlerdir. Türkiye Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesini ileri sürmüştür. Bu hattın tamamlanmış ve faaliyete geçmiş olması Türkiye’nin, Kafkasya’ya yönelik enerji politikası açısından başarılıdır. Bu noktada ABD’nin de Doğu-Batı Enerji Koridoru Stratejisi çerçevesinde hattın yapımını desteklemiş olması ve yinede ABD yönetiminin İran seçeneğine karşı aktif faaliyette bulunarak Amerikan şirketlerinin İran’da yatırım yapmasını

engellemeye varan politikası Bakü-Ceyhan Hattı'nın gerçekleştirilmesinde önemli olmuştur. Doğal gaz konusunda ise Türkiye, Türkmenistan doğal gazının Türkiye'ye taşınacak olan Hazar geçişli boru hattı projesini savunmasına rağmen, Mavi Akım'a öncelik vermesi ve Rus gazını Türkiye'ye getiren bu hattın faaliyete geçmesi, Türkmenistan'ın Rusya ile yaptığı gaz antlaşmaları, Türkmenistan ve Azerbaycan gazını taşıyacak olan Trans-Hazar Projesi konusunda soru işaretlerine neden olmuştur. Enerji konusu Kafkasya'da Azerbaycan ve Gürcistan bağlamında Türkiye'nin gündeminde yer almaya devam etmektedir.¹²⁰

Türkiye'nin Kafkasya'ya bakışı temelde ekonomik ve sosyal işbirliğini artırma ve bölgesel bir entegrasyona varılması temeline dayanmaktadır. Türkiye, bölgede özellikle Rusya ve İran'ı rahatsız edebilecek siyasi konulardan kaçınmakta, siyasi konulardan çok ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğine öncelik vermektedir. Siyasi diyalog konularının oluşturulması ve bunun için kalıcı platformlar diğer bir Türk önceliğidir. Ne yazık ki Kafkasya bölgesi yüzlerce yıldır diğer bölgelerden ayrı bir bölge olma özelliğini korumuşsa da bölge aktörleri arasındaki ilişkileri kolaylaştıracak uluslararası örgütlenmelerden mahrum olmuştur. Bugün dahi Kafkasya ülkelerinin tamamı aynı masa etrafında toplanıp meselelerini konuşamamaktadır. Türkiye yaklaşımına göre siyasi uyum, sağlıklı bir iletişim, diyalog, ekonomik ve sosyal işbirliğinin arkasından gelecektir. Bölgenin nispeten küçük olması ve bölge ülkelerinin nüfuslarının nispeten daha az olması aslında böyle bir yakınlaşmayı ve belki de entegrasyonu kolaylaştırıcı unsurlardır. Ayrıca, Türkiye, insan gücü, coğrafi ve ekonomik büyüklüğü ve tarihsel misyonu ile bölgede işbirliğinin ve entegrasyonun lokomotif olabilecek bir konumdadır. Daha da önemlisi, böyle bir entegrasyonun motoru olabilmek için Türkiye'de Soğuk Savaş sonrası çok güçlü bir istek, bölgesel bir irade ve bilinç oluşmuştur. İsteğin dışında tıpkı Orta Doğu ve Balkanlar'da olduğu gibi Türkiye işbirliğine ve etrafındaki sorunların çözümüne mahkumdur. Türkiye için bu sorunların çözülmesi bir seçenek değil zarurettir. Bu nedenle Türkiye bölgesinde pek çok sorunda doğal arabulucu ve kolaylaştırıcı konumdadır.¹²¹

Türkiye, bölge ülkeleri ile entegrasyon için ulaştırma ve haberleşme alanında da adımlar atmıştır. Çünkü ulaşım ve haberleşme altyapısı mevcut değilse veya çok zayıfsa

¹²⁰ Kamer Kasım, "Türkiye'nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri", **Türk Dış Politikası-Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri**, USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.62.

¹²¹ Sedat Laçiner, "Kafkasya'da Türk Yaklaşımı", **Türk Dış Politikası-Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri**, USAK Yayınları, Ankara, 2009, s.91.

işbirliği daha zor bir hale gelir. Bu bağlamda Türkiye, özellikle ekonomik ilişkileri kolaylaştıracak ulaştırma ve iletişim alanlarına özel bir önem vermiştir. Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan ile olan ulaştırma hatlarını güçlendirme çalışmalarını bu bağlamda Ermenistan yolu kapalı olduğu için Kars-Bakü Demir Yolu Hattı Projesini başlatmıştır. Aynı bağlamda Türkiye’de, Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki hava yolu trafiğine özel bir önem verilmiş ve Batum Hava Limanı Türkiye ve Gürcistan tarafından ortak olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yine Kars-Bakü uçak seferleri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Türkiye, demir yolu, havayolu ve karayolu vasıtasıyla bölgede mal ve insan hareketlenmesini hızlandırmak istemiş, hatta bu projelere Ermenistan’ı da dahil ederek tüm bölge ülkelerinin daha fazla entegre olmasını arzu etmiştir. Ancak siyasi meseleler bu çalışmaları baltalamıştır. Elbette bu konuda Türkiye’de eleştirilebilir. Yeterince hızlı olmadığı, yeterince gelişme kaydedilemediği söylenilebilir. Ne var ki Türkiye bu çabalarında İran, Rusya, AB ve hatta ABD yardımcı olmamış aksine engel olmuştur. Bölgesel ve küresel bunca güçlü aktörün engellemeye çalıştığı, Ermenistan gibi bölge içinden bir devletin işgal ettiği topraklardan çekilmeyerek sürecin önünü tıkadığı bir ortamda Türkiye’nin çabaları belki de sadece bu kadarına yetebilirdi.¹²²

Kafkaslar, Türkiye için vazgeçilmeyecek derecede bir öneme sahip olup, bu bölgede cereyan eden olaylar, Türkiye ve Türk dünyasını doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir, kuşkusuz, Kafkasya, Türkiye ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü durumunda olup, Anadolu coğrafyasının bir uzantısı ve tamamlayıcısıdır. Türkiye’nin jeostratejik ufku, stratejik ilgi alanıdır. Güvenliğimiz, ekonomik geleceğimiz, Türk dünyasına yönelik politikalarımız, Balkanlar ve Orta Doğu kadar Kafkasya ile de doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla, bölgenin istikrarı ve güvenliği Türkiye açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında hala halledilmemiş olan meseleler Türk dış politikasının da gündemini oluşturmaktadır. Burada altı çizilmesi gereken bir hususta Azerbaycan’ın bölgede en büyük devlet olmasına karşın, bölgede güvenlik ve istikrarı sağlayacak yeterli bir güce sahip olmamasıdır. Bu durum ise, bölgede başta Rusya, Batı ve İran’ın Kafkasya’yı dünyanın sıcak bir bölgesi haline getirmeye zemin hazırlamaya devam etmektedir. Bu noktada hem tarihte hem de günümüzde dünyanın en hareketli bölgeleri ile çevrili olan Türkiye’nin varlığı ve güvenliği, bu bölgede de kendisi için olduğu kadar bölge ve dünya barışı için daha da bir önem arz etmektedir. Bunun içinde Türkiye’nin kendisi açısından büyük bir önem taşıyan Kafkasya’da, bölgenin çok karışık

¹²² Laçiner, “Türkiye’nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Problemleri” , s.92.

nüfus ve siyasi dengelerine uygun strateji ve teknikler belirlemesi ve uygulamaya koyması gerekmektedir. Hiç şüphesiz Orta Asya’da ani bir karışıklığın dalgalarının coğrafi, tarihi ve kültürel nedenler yüzünden Rusya’ya, Çin’i, Hindistan’ı, Pakistan’ı, Afganistan’ı, İran’ı Türkiye’yi, Ortadoğu’yu ve hatta ABD ve Avrupa’ya etkileme potansiyeli vardır. Öte yandan bu bölgede devletlerin hakimiyet kavgasında ekonomik, sosyo- kültürel ve dini faktörlerde önemli bir yer oynayacaktır.¹²³

Türkiye’nin Azerbaycan ve Gürcistan ile yakın dostluk ilişkileri ve kapsamlı işbirliği giderek artmaktadır. Düzenli karşılıklı üst düzey ziyaretler anılan ülkelerde mevcut iyi komşuluk ilişkilerimizin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Türkiye’nin Güney Kafkasya’ya yaklaşımı, bölge ülkelerinin katılımıyla kapsamlı işbirliğinin kurulması arzusuyla şekillenmektedir. Bu çerçevede Türkiye, söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, toprak bütünlüklerinin korunması ve ekonomik potansiyellerin hayata geçirilmesinde önem atfetmektedir. Türkiye ayrıca bölge ülkelerinin Avrupa ve Atlantik örgütleriyle bütünleşmelerini aktif bir biçimde desteklemektedir. Güney Kafkasya’da çözümlenememiş ihtilafları oluşturan Yukarı Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya ihtilafları hem bu bölgenin hem de Avrasya’nın güvenliği açısından önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Türkiye, Kafkasya ülkelerindeki tüm ihtilafların barışçı yollardan çözümünün bu ülkelerdeki siyasi istikrara ve ekonomik refaha katkıda bulunacağına ayrıca ikili ve bölgesel işbirliği için yeni ufuklar açacağına inanmaktadır.¹²⁴

Türkiye, Kafkaslarda tüm uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünün, Kafkas ülkelerinin siyasi istikrar ve ekonomik refahlarına katkıda bulunacağı ve bölgesel işbirliğinin önünün açacağı fikrindedirler. Bu doğrultuda, eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 16 Ocak 2000 tarihli Tiflis ziyareti sırasında “Güney Kafkasya İstikrar Paketi”nin hayata geçirilmesini gündeme getirmiştir. Demirel’in bu girişimi, Kafkasya’da istikrarın sağlanması için yapılan üç temel girişimden biridir. Diğer girişimlerden biri Rusya’nın inisiyatifin de olan, Ermenistan tarafından teklif edilen ve Türkiye, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ı kapsayan “Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Paketi” ve ABD inisiyatifinde olan, Azerbaycan tarafından önerilen ve ABD, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan’ı kapsayan “Güney Kafkasya Güvenlik Paketi”dir. Demirel’in girişimi

¹²³ Mehmet Seyfettin Erol, “İniş-Çıkışları İle Türkiye’nin Türk Dünyası Politikası”, **Türk Dış politikası- Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK Yayıncılık, Ankara, 2009, s.194.

¹²⁴ Türkiye’nin Güney Kafkasya Ülkeleriyle İlişkileri, T.C.Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (15.02.2011).

ise kapsam yönünden “Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Paketi”na benzemekle birlikte AGİT şemsiyesi içinde olması yönüyle bu pakttan farklılaşmaktadır.¹²⁵

3.1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

1991-1993 döneminde Türkiye'nin Orta Asya ve Azerbaycan'a açılması hızlı, çok yönlü ve kalıcı oldu, çünkü hem Batı hem de Rusya bu ülkelerin gelişmesi ve laik devlet konumu için tek uygun İslam modeli olarak Türkiye'yi görmekteydi. Türkiye ile İran'ın yeni Müslüman devletlerin yaşantısına katılımına Batı ve Rusya'nın bakış açısı, her ülkenin katılımının derecesini ve etkisini belirledi. Türkiye büyük güçlerin desteğini en fazla alan taraftı ve bundan olabildiğince yararlanmaya çalıştı. Türkiye, 1992'de başkan seçilen Azerbaycan Halk Cephesi'nin Pantürkçü lideri Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey'e tam destek verdi. Ancak Elçibey, Rusya ve İran karşıtı politikalar izlediği için devrildi ve yerine 1993'te Azerbaycan'ın eski komünist lideri Haydar Aliyev geçti. Elçibey'in uzaklaştırılmasını, İran'ın üstü kapalı desteği ile Rusya düzenlemişti ve Türkiye'nin Ermenilerin Azerbaycan içlerine doğru ilerleyişini durduramaması yüzünden, zaten hızla azalmakta olan etkisine büyük bir darbe indirdi. Yinede her iki ülke halklarının baskısıyla ve Azerbaycan'ın etnik bir ulus-devlet olabilmek ve uluslararası topluluğun bir üyesi olarak kalabilmek için Türkiye'nin yerinin doldurulamayacağını kavranmasıyla Azeri-Türk ilişkileri tekrar kuruldu. Örneğin, Türkiye'nin desteği Azerbaycan'ın Rusların Azeri topraklarında askeri üsler kurma taleplerine karşı çıkmasına olanak sağladı.¹²⁶

1994'ün başlarında Aliyev, Türkiye'ye ilk ziyaretini gerçekleştirmişti. Türkiye'nin Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliğinin, Rusya ile olan iki yüz yıllık bağları koparmasının güç olacağını göz önünde bulundurarak, bu durumun doğal ve kaçınılmaz olduğunu kabullenmesi koşuluyla. Bunun karşılığında Aliyev, Türkiye'den uzun vadeli dış satım için 250 milyon dolar kredi, ek 600 milyon dolar kredi sözü ve ödünç olarak, gerektiğinde bağışa dönüştürülebilecek, 100 bin ton tahıl aldı. Ayrıca Azerbaycan ile Türkiye arasında, Dostluk ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesi Anlaşması da dahil olmak üzere 16 antlaşma imzalandı; işbirliği antlaşmasının 5.maddesi'nde, taraflardan birinin saldırgan bir tavra maruz kalması durumunda, diğer tarafın BM bildirgesinde uygun bir biçimde etkili

¹²⁵ Yapıcı, *Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, s.226.

¹²⁶ Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s.360.

önlemler alacağı ve destek sağlayacağı belirtiliyordu. Bu durumda Azerilere karşı koruyucu ağabeylik imajını sürdürmek Türkiye'nin çıkarıydı.¹²⁷

Brezinski'ye göre Azerbaycan'ın stratejik önemi çok açıktır, sınırlı büyüklüğüne ve az nüfusuna rağmen, çok çeşitli enerji kaynaklarıyla Azerbaycan jeopolitik olarak önemlidir. Eğer Azerbaycan tamamen Moskova hakimiyeti altına girerse, Orta Asya devletlerinin bağımsızlığı, neredeyse anlamsız hale gelebilir. Azerbaycan'ın bağımsızlığı geçersiz kılındıktan sonra, son derece önemli petrol kaynakları Rusya'nın hakimiyetinin öznesi olabilir. Rusya'nın kontrolündeki bölgeden geçmeyen boru hattıyla Batı pazarına bağlanmış Azerbaycan, ileri ve yüksek enerji tüketimi olan ekonomilerle enerji kaynakları zengin olan Orta Asya arasında ulaşımı sağlayan anayol olabilir.¹²⁸Tüm bu nedenlerden ötürü Azerbaycan'ın Türkiye için yeri tartışılmaz durumdadır.

İki dost kardeş ülke arasında siyasi ve askeri ilişkiler çok iyi bir düzeyde seyretmektedir. Büyük potansiyele sahip ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi için ortak çaba sarf edilmelidir. Türkiye, Azerbaycan'ın en önemli dış politika sorunu olan Dağlık Karabağ uyuşmazlığı konusunda Azerbaycan ile birlikte hareket etmekte, bu soruna bir an önce barışçı, adil ve kalıcı bir çözüm bulunması amacıyla AGİT çevresinde faaliyet gösteren MİNSK gurubu'nun çalışmalarına aktif olarak katılmaktır. Türkiye, AGİT-MİNSK sürecini, ihtilafa çözüm bulabilecek uygun platform olarak görmeye devam etmekte, bununla birlikte barış sürecinde mevcut tikanıklığın açılabilmesi için yaratıcı açılımlara gerek bulunduğunu düşünmektedir. Türkiye, Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümünde adil bir çözüme destek vermeye hazırdır. Türkiye ile Azerbaycan arasındaki tek kara bağlantısını oluşturan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti(NÖC), ülkemizin Azerbaycan'la ikili ilişkileri açısından önemli bir yer tutmaktadır. Ermenistan, İran ve Türkiye arasında yer alan ve Azerbaycan'dan fiilen kopmuş bir durumda bulunan Nahçıvan, Azerbaycan halkı ile doğrudan bağlantı noktamızı oluşturmaktadır. Ülkemiz ile NÖC arasında siyasi, askeri, ekonomik ve insani düzeyde yoğun olan ilişkiler tatmin edici bir yönde seyretmekte ve daha da gelişme potansiyelini barındırmaktadır.¹²⁹

Türkiye ile Azerbaycan arasında ekonomik ilişkilerde de ilerlemeler kaydedilmiştir. 2008 yılı itibari ile Azerbaycan'la ihracatımız 1.6 milyar dolar, ithalatımız 982 milyon

¹²⁷ Karpat, **Türkiye ve Orta Asya**, s.364.

¹²⁸ Brezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, s.72.

¹²⁹ Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (15.02.2011).

dolara ulaşmıştır. Toplam ticaret hacmimiz ise, 2,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında Azerbaycan ile Türkiye arasında dış ticaret hacmi 2,1 milyar dolar kaydedilmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın genel dış ticaretinde %4,9 ithalatında %14,8'lik ihracatında ise %0,7'lik bir paya sahiptir. Genel ticaret sıralamasında ülkemiz 6.sıradadır. Türkiye'nin Azerbaycan'a yönelik ihracatının %85,6'sını sanayi malları, %10,96'sını ise tarım ürünleri oluşturmaktadır. Bu ülkeden olan ithalatımızın %81,9'unu petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Azerbaycan'dan ayrıca bakır, bakır eşya, pamuk, alüminyum ithal edilmektedir. Azerbaycan'da 800 Türk şirketi tarafından gerçekleştirilen yatırımların toplam değerinin 3 milyar doları aştığı tahmin edilmektedir. Başta TPAO olmak üzere enerji sektörüne yönelik yatırımlarımızda dahil edildiğinde bu miktar yaklaşık 6 milyar dolara ulaşmaktadır. Ayrıca Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki yapım aşaması devam eden demir yolu projesi de Türkiye ve Azerbaycan için büyük bir önem taşımaktadır.¹³⁰

Türkiye'nin, Azerbaycan ile olan ilişkilerinde özellikle enerji konusunda cesur adımlar atılmalıdır. Azerbaycan devletinin Türkiye ile hareket ettiği ve Türkiye'yi desteklediği ölçüde kendi bölgesinde güç mücadelesi ve ekonomik sorunlar karşısında güçleneceği kesindir. Bu nedenle ülke üzerinde siyasal ve ekonomik nüfuz alanını çeşitli araçlar kullanarak genişletmeyi planlayan Rusya Federasyonu ve Batı'ya karşı, Azerbaycan Türkiye'yi "en çok kayırlan ülke" önceliğini tereddütsüz vermelidir. Bu süreçte Türk Petrolleri Anonim Ortaklığının, Azerbaycan ile mevcut petrol antlaşmalarının sayısı artırılmalıdır. Azerbaycan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın inşa aşamasında hiçbir bölgesel yada Batılı devletin etkisinde kalmamalı, Türkiye'ye yönelik Ermenilerin toprak talebi ve soykırım iddialarını etkisizleştirmek için uluslararası platformlarda Türkiye'yi desteklemelidir. Türkiye'nin kendi bölgesinde siyasi ve ekonomik ağırlığının artmasını sağlayacak olan Azeri petrollerinin Türkiye üzerinden dünya pazarlarına aktarılması projesi Türkiye'nin enerji ihtiyacını garantili bir biçimde karşılamasını sağlayacak, Azerbaycan'ı ise Rusya'dan geçen kullanılamaz boru hatlarından ve Rus kontrolünden kurtaracaktır.¹³¹

Türkiye ile Azerbaycan arasında eğitim konusunda da çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biride Büyük Öğrenci Projesi'dir. 1992'deki ilk mutabakat zaptı ile uygulanma başlayan Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 1992-93 öğretim yılından günümüze Azerbaycan'a 4329 yüksek öğrenim kontenjanı verilmiş, bu kontenjanların 3371'i

¹³⁰ Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (15.02.2011).

¹³¹ Gamze Güngörmüş Kona, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri; Büyük Umutlar-Talihsiz Gelişmeler ve Yapılması Gerekenler", <http://www.stradigma.com.tr>, Aralık 2004, (15.02.2011).

kullanılmış ve 1138 öğrenci mezun olmuştur halen Azerbaycanlı 739 öğrenci devlet burslusu olarak ülkemizde öğrenimine devam etmektedir. 2005-2006 eğitim ve öğretim yılında Azerbaycan'a 170 kontenjan tahsis edilmiş 161'i kullanılmıştır. Söz konusu öğrencilere aylık burs ödenmekte, üniversite katkı payı, ikamet tezkeresi bedeli ve tedavi giderleri karşılanmakta YURTKUR yada üniversite yurtlarında barınmaları sağlanmakta kitap, kırtasiye ve giyim ihtiyaçları için yardım yapılmaktadır. Söz konusu öğrencilerin öğrenimleri sırasında karşılaştıkları sorunları çözmek ve iki ülke arasındaki eğitim ilişkilerinin yürütülmesini sağlamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığımızca sözleşmeli statüde eğitim temsilcileri görevlendirilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığımızca, Azerbaycan'da 1 Anadolu lisesi, 1 ilköğretim okulu ve 1 Türkiye Türkçesi Eğitim Merkezi açılmıştır. Bu öğretim kurumlarında bakanlığımızca görevlendirilen 31 öğretmen görev yapmakta ve 606 öğrenci ve kursiyer eğitim görmektedir.¹³²

Türkiye'nin özellikle askeri alanda Azerbaycan'la yaptığı ilk anlaşmalar Elçibey döneminde yapılmıştır. Bu alanda ilk olarak 1992'de Azerbaycan Cumhuriyeti hükümeti ile Türkiye arasında karşılıklı askeri eğitim konusunda anlaşma imzalanmıştır. Bu dönemde Ermeni işgali altında bulunan Dağlık Karabağ meselesinden dolayı uluslararası kamu oyunun dikkatini çekme çabalarında bulunan Azerbaycan'ın, Türkiye ile askeri işbirliği konusunda askeri işbirliği antlaşmaları yapması bölgede tansiyonu artıracak etkiler doğurmuştur. Elçibey'in ilk dönemleri ile Haydar Aliyev'in ilk dönemlerinde Türkiye ve Azerbaycan arasında askeri işbirlikleri sınırlı sayıda kalmış, mevcut ülke otoritesinin sağlaştırılması ve dış politikanın dengelenmesi hedeflenmiştir. Haydar Aliyev'in izlemiş olduğu denge politikaları sonucunda diğer komşu ülkeler pragmatist şekilde işbirlikleri sağlanmıştır. Ancak askeri alanda, Türkiye'ye verilen önem diğer yıllarda görülmektedir. Çünkü Azerbaycan'ın bölgede etkin bir rol oynaması için Türkiye yolu ile dünya genelinde söz sahibi olan NATO ve ABD eksenine katılması kaçınılmazdır. 1996'da Azerbaycan hükümeti ile Türkiye hükümeti arasında silahlı kuvvetlere yardım heyeti mensuplarının faaliyet ve tıp heyetinin eğitimine dair işbirliği protokolü imzalanmıştır. 1997'de Azerbaycan, Türk sınır hattının iki tarafında kalan 10'ar kilometrelik alan içinde yapılacak sivil ve askeri araçların uçuşunu düzenleyen protokol ve strateji işbirliğinin genişletilmesi hakkında beyanname imzalanmıştır.¹³³

¹³² Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri, <http://www.trstudent.com.tr>, Aralık 2008, (15.02.2011).

¹³³ Mehmet Fatih Özatarsu, "Türkiye ve Azerbaycan Askeri İlişkileri ve Bölge Politikalarına Etkileri", <http://www.turksam.org.tr>, Aralık 2009, (15.02.2011).

Türkiye ile Azerbaycan arasında Hazar kaynaklarının aktarımı yönünde gelişmeler de yaşanmıştır. Ekim 2000'de başlayan Azerbaycan'dan doğal gaz teminine yönelik müzakereler sonucunda, 12 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye sevkinde ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma ve bu anlaşmaya istinaden aynı tarihte BOTAŞ ve SOCAR arasında doğal gaz alım satım sözleşmesi imzalanmıştır. 15 yıl süreli Doğal Gaz Alım Sözleşmesi, alımların 2004 yılında 2 milyar metreküp 2007 yılında 6,6 milyar metreküpe ulaşmasını öngörmektedir. Anlaşma Hazar Bölgesi kaynaklarının Batı pazarına ulaştırılması yönünde çok önemli bir adım olmuştur. Proje kapsamında imzalanan anlaşmalar taraf ülke parlamentolarında onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹³⁴

Zbigniew Brzezinski'ye göre, Azerbaycan'ın savunmasızlığının daha geniş bölgesel anlamları vardır. Çünkü ülke, konumu itibari ile jeopolitik bir eksendir. Azerbaycan, Hazar Denizi havzası ve Orta Asya'nın zenginliklerini barındıran şişenin denetimini sağladığı için çok önemli olan mantar olarak tanımlanabilir. Bağımsız, Türkçe konuşan, etnik olarak bağlı olduğu politik destekçisi Türkiye'den boru hattı geçen Azerbaycan, Rusya'nın bölgeye girişi tekelinde tutmasına izin vermeyecektir. Böylece Rusya'yı yeni Orta Asya devletlerinin politikaları üzerinde varlığı kesin olan siyasi manevralardan da mahrum bırakacaktır. Ancak Azerbaycan kuzeyden Rusya'nın kuvvetli baskısına ve güneyden İran'ın baskılarına karşı savunmasızdır. İran'da Azerbaycan topraklarındakinin iki katı Azeri bulunmaktadır. Bazı tahminlere göre bu sayı 20 milyona ulaşmaktadır. Bu gerçek, İran'ın içindeki Azerilerin bölünme potansiyelinden korkmasına, her iki millet de Müslüman olmasına rağmen Azerbaycan'ın bağımsız durumuna şüpheyle yaklaşmasına sebep olmaktadır. Sonuç olarak, Azerbaycan'ın, Batı ile ilişkilerini kısıtlamaya çalışan Rusya'nın ve İran'ın baskılarına bir arada maruz kalmaktadır.¹³⁵

Türkiye, bağımsızlık sonrasında Azerbaycan'ı da içine alan bir takım bölgesel örgütlenmeler yoluna gitti bunlardan biri de 1991 yılında kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'dür. Türkiye 1990'da bölgesel etkisini artırmak ve böylece Soğuk Savaş'ın bitmesi sonucunda NATO içinde marjinal hale gelmesi konumunu güçlendirmek amacıyla girişimler başlamıştı. Türkiye'nin resmi daveti üzerine SSCB, Bulgaristan ve Romanya temsilcileri temel bir yapılanma modeli üzerinde görüş birliğine vardılar. Bir yıl sonra

¹³⁴ Yapıcı, *Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya*, s.242.

¹³⁵ Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, s.182.

SSCB'nin dağılması ile topluluğa Yunanistan ve Yugoslavya'nın yanı sıra Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova katıldı. Böylece KEİÖ Karadeniz'in yeni ülkelerini dünya ekonomik ve siyasal sistemine katmak için bir tür araç haline geldi.¹³⁶

Yaşanan tüm gelişmeler ışığında görülen odur ki; Azerbaycan, Türkiye için hem Orta Asya politikasında hem de Kafkasya politikasında hayati bir önem taşımaktadır. Türk dünyasının dünyaya açılması için Azerbaycan adeta bir kapı durumundadır. Türkiye, dış politikada atacağı her adımda bu konuyu kesinlikle gözden kaçırmamalıdır.

3.2.Türkiye–Gürcistan İlişkileri

Kafkaslar, tıpkı Balkanlar gibi, bugün Türkiye için bir fırsatlar bölgesi haline geldi,ama aynı zamanda bir tehlike bölgesi. Rus sınırlarının 1991'de Kuzey Kafkasya'ya çekilmesinden duyulan memnuniyetin yerini, Rusya'nın etkisini yeniden kazanmaya ve Gürcistan'la Azerbaycan'da askeri üstler kurarak Ermenistan'ı, geçmişte olduğu gibi, Kafkaslara yönelik ihtiraslarını gerçekleştirmek için kullanmaya yönelik sürekli çabalarının neden olduğu gitgide büyüyen kaygı aldı. Türkiye'nin, Gürcistan ile olan ilişkisi kısmen iyi ve istikrarlıdır; Türkiye Acaralı ayrılıkçılara destek sağlamadı ve Türkiye'de büyük sayıda Abhaz bulunmasına ve bunların bir kısmının kendi soydaşlarının yanında çarpışmak için gitmelerine karşın, Abhazya-Gürcistan savaşında tarafsız kaldı. Türklerle Gürcüler arasındaki küçük ticaret Gürcistan ekonomisi üzerinde olumlu bir etki yapmakta. Kafkasya'nın diğer bölgeleri söz konusu olduğunda asıl sorun Rusya olmaktadır.¹³⁷

Türkiye-Gürcistan arasında siyasi nitelikli sorun bulunmamakta olup, ilişkiler eşitlik ve karşılıklı olarak içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde ilerlemektedir. Örnek komşuluk ilişkilerinin bir göstergesi olarak iki ülke vatandaşları, turistik amaçlı seyahatlerinde karşılıklı olarak 90 güne kadar vize muafiyetinden istifade etmekte, Batum Havalimanı Türkiye ve Gürcistan arasında ortak kullanılmakta olup, iki ülke arasındaki karayolu taşımacılığının yaklaşık %90'ının gerçekleştiği ana geçiş noktası olan Sarp Gümrük Kapısının "Tek Pencere" modelinde işlemesine yönelik çalışmalar yapılmakta ayrıca iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Türkiye-Gürcistan işbirliği yalnız ikili düzeyde değildir, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-

¹³⁶ Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s.384.

¹³⁷ Karpat, *Türkiye ve Orta Asya*, s.237.

Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ve Baku-Tiflis-Kars Demir Yolu projesi gibi bölgesel işbirliği projeler de başarıyla yürütülmektedir. Abhazya ve Güney Osetya'nın 1990'lı yıllarda Gürcistan'dan bağımsızlığını kazanmak üzere başlattıkları ayrılıkçı hareketler karşısında Türkiye, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasına ve bu ihtilafların Gürcistan'ın uluslararası tanınmış sınırları içerisinde barışçıl çözüm bulunmasına yönelik bir politika izlemektedir. Acara Özerk Cumhuriyeti'nin özerklik statüsü ise 1921 tarihli Moskova ve Kars Antlaşmalarıyla belirlenmiştir. Ahıska Türkleri ise iki ülke arasındaki bir diğer kültürel köprüyü oluşturmaktadır.¹³⁸

Türkiye ile Gürcistan arasında ekonomik ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Gürcistan ile ekonomik ilişkilerin temel hukuki çerçevesini, 1992 tarihinde imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ve Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşmaları oluşturmaktadır. Türkiye, 2007 yılından itibaren Gürcistan'ın en büyük ticari ortağı konumuna yükselmiştir. Ülkemiz, küresel ekonomik krize rağmen bu konumunu 2009 yılında da muhafaza etmektedir. 2009 yılında Gürcistan'a ihracatımız 745 milyon dolar, ithalatımız 285 milyon dolar olmak üzere toplam dış ticaretimiz 1,03 milyar dolar olmuştur. İkili ticaretimizde başlıca ihracat kalemleri plastik ürünler, makine ve tehcizat, elektrikli aletler, demir ve çelik eşyalar oluştururken, ithalatımızda hurda metal ve petrol ürünlerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Gürcistan'da Türk müteahhitleri tarafından 1992-2009 yılları arasında üstlenilen 76 projenin toplam değeri 1 milyar dolar düzeyindedir. Yatırım ortamının iyileştirilmesine bağlı olarak firmalarımızın Gürcistan'a ilgileri artmıştır. 1996 yılından beri bu ülkeye yaptığımız ve büyük kısmı inşaat sektöründe olan 536 milyon dolar tutarındaki yatırımla ülkemiz yabancı yatırımcılar arasında 3.sırada yer almaktadır.¹³⁹

Gürcistan'ın etnik yapısı da Türkiye-Gürcistan ilişkilerini etkileyen diğer bir boyuttur. Yaklaşık 5 milyonluk Gürcistan nüfusunun % 76'sını Gürcüler, % 5'ini Azeriler, %4'ünü Osetler, %3'ünü Ruslar, %3'ünü Abhazlar ve kalan %5'ini diğer etnik ve dini gruplar oluşturmaktadır. Çarlık Rusya'sının Kafkasya'ya doğru genişlediği 19.yy'da, bölgede yaşayan Müslüman halklar yoğun bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmeye başlamıştır. Bugün Türkiye'de Kuzey Kafkasya kökenli vatandaşların sayısı yaklaşık olarak 6 veya 7 milyon civarında tahmin edilmektedir. Bu durum doğal olarak Türkiye içerisinde Gürcistan ve Kuzey Kafkasya'daki olaylarla doğrudan ilgili bir kamu oyu oluşturmaktadır.

¹³⁸ Türkiye-Gürcistan Siyasi İlişkileri, T.C.Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>. (20.02.2011).

¹³⁹ Türkiye-Gürcistan Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (20.02.2011).

Bu yüzden Türkiye ve Gürcistan arasındaki ilişkilerin sadece siyasi, stratejik ve ekonomik gerekçelerle açıklanması zorlaşmaktadır. Hükümetin seçimle işbaşına geldiği Türkiye’de, seçmen kitlesinin kimlikleri ve eğilimleri Ankara’nın dış politikasını ister istemez etkilemektedir.¹⁴⁰

Türkiye’nin 90’lı yıllarda Gürcistan’ı da içine alan bir takım ekonomik ve siyasi işbirliği politikaları geliştirdiği de göze çarpmaktadır ki bunlardan en önemlisi Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi’dir. 1990 yılının Aralık ayında Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan’la müsteşarlar düzeyinde yapılan bir toplantıda gündeme getirilen KEİB Türkiye açısından bir ekonomik ve siyasi işbirliği projesiydi. Bu gelişme aynı zamanda, bir yıl içerisinde Sovyetler Birliği’nde ortaya çıkacak olan dağılma sürecinin öngörülmediğinin bir göstergesiydi. KEİB’nin kuruluş hazırlık toplantısına Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan dışişleri bakan yardımcılarını Sovyet delegasyonu üyeleri olarak katılmışlardı. Projenin amacı, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşabileceği bir ekonomik alan yaratmaktı. Böylece Karadeniz çevresi ülkeleri arasında başlangıçta ekonomik, daha sonra da siyasal nitelikte bir birliktelik oluşturulabilecekti. Projenin mimarı Özal açısından bakıldığında, bu girişim, temel olarak, Türkiye’nin Sovyet pazarlarına girmesini ve Sovyet hammadde kaynaklarına ulaşmasını amaçlamaktaydı. Kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği’nin dağılması nedeniyle proje bir süre askıda kalacak, fakat Türkiye’nin ısrarlı çabaları sonucunda, Haziran 1992’de, 11 hükümet ve devlet başkanının katılımıyla KEİB resmen başlatılacaktır.¹⁴¹

Türkiye ile Gürcistan arasındaki eğitim ilişkileri de memnuniyet verici düzeydedir. Gürcistan ile gerek ekonomik–ticari alandaki işbirliğimiz, gerekse Şubat 2006’da yürürlüğe giren vize muafiyeti sonucunda kişisel temas yoğunluğu ciddi oranda artmış, bu durum Türkiye’ye dolayısıyla Türkoloji bölümleri ile Türk Dili kurslarına ilgiyi artırmıştır. Gürcistan’da yatırım yapan şirketlerimizde çalışan ve Türkçe öğrenme ihtiyacı hisseden Gürcü vatandaşları da bu ilgede pay sahibidir. Gürcistan’da 5 üniversitede ve iki enstitüde, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Tarihi, Türkoloji bölümleri mevcuttur. Toplam 46 öğretim üyesinin görev yaptığı söz konusu bölümlerde halen 284 öğrenci eğitim görmektedir. Düzenlenen kurslarda Büyükelçiliğimiz ve Batum Konsoloslüğümüz nezinde görevli 6 Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni ve 2 okutman tarafından Tiflis’te 440, Batum’da da 300 kişiye

¹⁴⁰ Selçuk Çolakoğlu, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, Stratejik Öngörü Dergisi, Sayı 6, 2005, <http://www.scolakoğlublogspot.com.>, (20.02.2011).

¹⁴¹ A.Ahat Andican, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009, s.520.

Türkçe öğretilmektedir. Tiflis'te daha önce Büyükelçilik binasında düzenlenmekte olan söz konusu kurslar, 2007-2008 eğitim ve öğretim yılı başından bu yana Tiflis İvane Cevahişvili Devlet Üniversitesi'nde TİKA tarafından yenilenen iki derslikte verilmektedir. Halihazırda Gürcistan'daki üniversitelerde 333 Türk öğrenci yüksek öğrenim görmektedir. Ülkedeki üniversitelerde kayıt yaptırım yabancı öğrenciler arasında Türkler ilk sırada bulunmaktadır. Türkiye'ye ve Türk kültürüne gösterilen rağbet nedeniyle Gürcü öğrencilere ülkemizde eğitim görmeleri amacıyla önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktoranın yanı sıra araştırma ile Türk Dili yaz kursu bursları sağlanmaktadır.¹⁴²

Gerek ulaşım gerekse enerji ve güvenlik politikaları göz önüne alındığında Gürcistan, Türkiye için hayati bir önem taşımaktadır. Şüphesiz ki Türkiye'nin, Gürcistan ile olan ilişkileri en çok Rusya tarafından hoş karşılanmamaktadır. Rusya, esasında kendi arka bahçesinde başka bir gücü görme konusuna pek tahammül edememektedir ki son Gürcistan müdahalesi bunun en açık örneğidir. Rusya, bu konuda gerekirse askeri müdahaleye varacak yaptırımlar yapabileceğini tüm dünyaya göstermekte ve kararlı adımlar atmaktadır. Türkiye muhakkak ki gerek Orta Asya gerekse de Kafkasya politikasında Rusya faktörünü kesinlikle hesaba katmalıdır .

3.1.2. Türkiye-Ermenistan İlişkileri

Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden biri olan Türkiye bağımsızlığının ardından ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan'a insani yardım yapmış, bölgesel kuruluşlar Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesi yolunda aktif çaba harcamıştır. Ancak bu ülkeyle bugüne kadar diplomatik ilişki tesis edilmesi için uygun koşullar oluşmamıştır. Türkiye, Güney Kafkasya'da barış ve işbirliği ortamının yaratılmasına yardımcı olacağı ve bölgenin istikrarına katkıda bulunacağı inancıyla Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmesini arzu etmektedir. Bu düşünceyle Türkiye, bazı güven artırıcı önlemleri zamanında tek taraflı olarak uygulamaya koymuş bulunmaktadır. Başbakan Erdoğan, Nisan 2005'te dönemin devlet başkanı Koçaryan'a bir mektup göndererek, Türk ve Ermeni tarihçileriyle diğer uzmanlardan oluşacak bir komisyonun, 1915 olaylarına ait gelişme ve olayları sadece Türk ve Ermeni değil, üçüncü ülke arşivlerinin de araştırmak ve bulguları uluslararası kamuoyuna açıklanması çağrısında bulunmuştur. Ermenistan ile

¹⁴² Türkiye-Gürcistan Eğitim İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı Tiflis Büyük Elçiliği, <http://www.tbilisi.emb.mfa.gov.tr.>, (25.02.2011).

sorunlarımızın ortadan kaldırılması ve ilişkilerin normalleşmesi yönündeki irademiz çerçevesinde, İsveç'in arabuluculuğunda başlatılan süreç 10 Ekim 2009 tarihinde “Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü” ile “İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü”nün imzalanması ile yeni bir aşamaya girmiş bulunmaktadır. Bu iki protokol ikili ilişkilerin normalleşmesi için bir çerçeve sunmaktadır. Protokoller, imzanın ardından onay için TBMM'ye iletilmiştir.¹⁴³

Türkiye, Ermenistan'ı hemen tanıdıysa da Türklerin Ermenilerle olan ilişkileri tarihten gelen çeşitli anlaşmazlıklar tarafından şekillendirilmektedir ve bu anlaşmazlıkların bir çoğu da, her iki tarafta kalıcı olumsuz imajlar yaratmıştır. Yoğun halk baskısı Türk hükümetinin Ermenistan ile olan toprak anlaşmazlıklarında kesin bir biçimde Azerbaycan'ın tarafını tutmasını emrettiği için, Ermenistan'ın tanınmasının ardından diplomatik misyon trafiği başlamadı ve Türkiye'nin Ermenistan ile Azerbaycan arasında hakemlik yapma umutları sonuçsuz kaldı.¹⁴⁴

Şüphesiz ki, Ermeni halkı ve Türk halkının arasındaki ilişkilerin yoğun bir tarihsel geçmişi vardır. Ermeni halkı uzun yıllar Osmanlı devletinin sadık bir tebaası olarak kalmıştır. Özellikle Osmanlının son dönemlerinde Osmanlılık fikri temelinde Ermeniler ile birtakım ilişkilerin olduğu görülmektedir. Yusuf Akçura tarafından ortaya konulan Türkçülük kavramının 1904'lü yıllarda siyasal bir ideoloji haline dönüşmesi ve uygulamaya konulması henüz mümkün değildi. Batılılar tarafından Genç Türkler olarak tanımlanan Avrupa'daki siyasi kadroların amaçları Abdülhamit'in baskıcı rejimini sona erdirmek, meşrutiyeti ilan ettirmek ve meclisi yeniden kurmak şeklindeydi. Bu amaca ulaşmak yolunda kullandıkları temel ideoloji ise, azınlıklara daha fazla ayrıcalıkların sağlanacağı bir Osmanlı milleti oluşturmaya yönelikti. Nitekim 1907 yılında Paris'te İttihat Terakki Cemiyeti ile Prens Sabahattin'in “Teşebbüs-i Şahsi ve Ademi Merkezi Cemiyeti” önderliğinde yapılan birleşme toplantısına, Ermeni “Taşnaksutyun Cemiyeti” de dahil olmak üzere, Arap, Arnavut ve Rum gurupların temsilcilerinin davet edilmiş olması Osmanlı “Millet Anlayışı”nın bir yansımasıdır.¹⁴⁵ Bu durumda açık bir şekilde Ermeni ve Türk halklarının arasındaki tarihi geçmişe açık bir örnektir.

¹⁴³ Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (25.02.2011).

¹⁴⁴ Karpát, **Türkiye ve Orta Asya**, s.237.

¹⁴⁵ Andican, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, s.282.

Bağımsızlık sonrası Ermenistan'ın takınımış olduğu tavırda Türk-Ermeni ilişkilerini baltalayan bir etken olmuştur. Ter-Petrosyan'ın Türkiye yönelik Soykırım İddialarını ve toprak taleplerini gündeme getirmeye özen göstermesine ve Ermenistan'ın 1992 yılında AGİK'e girerek "Sınırların Değişmezliği" ilkesini resmen tanımış olmasına rağmen, Ermenistan bağımsızlığını kazanmasının ardından yayımladığı Bağımsızlık Bildirgesi'nde ve Anayasası'nda yine soykırım iddialarının yanı sıra, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki toprakları üzerindeki hak iddialarını açıkça ortaya koydu. Bağımsızlık Bildirgesi, Bağımsızlık Kararı ve Ermenistan Anayasası olmak üzere bu günkü Ermenistan için önem arz eden 3 belge Türkiye Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğüne yönelik çirkin stratejiyi gözler önüne sermektedir.¹⁴⁶

Türkiye-Ermenistan ilişkileri devamlı olarak üçüncü şahıslar tarafından müdahale görmektedir. Amerikan yönetimi 1992'de Özgürlüklere Yardım Yasası'nı onaylayarak yürürlüğe sokmuş ve Azerbaycan'a ekonomik yardımı durdurmuştur. İnsani Yardım Fonu'ndan ise Ermenistan'a 10 verdiyse Azerbaycan'a 1 vermiştir. Örneğin 1995 yılına kadar Ermenistan'ın ABD'den aldığı insani yardım yaklaşık 455 milyon dolar iken, Azerbaycan'ın aldığı yardım 65 milyon dolardır. 2002 yılına kadar ise, ABD'nin Ermenistan'a yaptığı yardımların toplamı 1,1 milyar doları bulurken bu rakam Azerbaycan için 165 milyon dolar olmuştur. Bugün Kafkasya'da istikrarı sağlama amaçlı olarak gerçekleştirilmeye çalışılan Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin normalleşmesi sürecinde ABD ve AB tarafından sadece Türkiye'ye yönelik baskı uygulanmakta, Ermenistan'dan ilişkilerin geliştirilmesi için herhangi bir adım atması istenmemektedir. Bir diğer önemli husus ise, ABD'nin terörist ülke kabul ettiği İran'ın adeta en yakın ticari ve siyasi müttefikinin Ermenistan olmasıdır. Karşımızda Bağımsızlık Bildirgesi'ne sözde Soykırım İddialarını koyan ve buna sadık kalacağını ifade eden Anayasasının 13.maddesinin 2.fıkrasında Ermenistan Devletinin Arması tarif edilirken, Ağrı Dağı'na yer veren Ermenistan gerek Ermeni kamu oyunda gerekse dünya kamu oyunda Türkiye'ye hep sorun çıkarıcı bir Ermenistan tablosu çizmektedir.¹⁴⁷

Türkiye ile Ermenistan arasında soruna neden olan konulardan biri de Dağlık Karabağ Sorunu'dur. Soğuk Savaş'ın bitişi ve küreselleşmenin tetiklediği mikro milliyetçi akımların

¹⁴⁶ Türk-Ermeni İlişkilerinin Dünü Bugünü, <http://www.anadolu.eu>, Temmuz 2005, (25.02.2011).

¹⁴⁷ Şenol Kantarcı, "ABD-AB Kışkırtıcılığı Türkiye-Ermenistan İlişkileri", <http://www.stradigma.com>, Eylül 2003, (25.02.2011)

dünya politikasına damgasını vurmaya başlaması ile birlikte 1945-90 döneminde dondurulmuş olan bir çok etnik ve dinsel problem de yeniden ortaya çıkmıştır. Bu problemlerden biride, Azeriler ve Ermeniler arasında gerginlik ve çatışmalara neden olan Dağlık Karabağ Sorunu'dur. Sorunun başlangıcı 1988 yılına kadar gitmesine rağmen iki halkın birbirinden nefret etmesine neden olacak olayların yaşandığı dönem 1991-94 arasında yoğunlaşmıştır. Rus ordusunun verdiği destek ile Dağlık Karabağ'ı ve bu toprak parçasını çevreleyen Azerbaycan topraklarını işgal altına alan Ermenistan, işgal ettiği bu topraklarda Dağlık Karabağ Cumhuriyeti adıyla hiçbir devletin resmen tanımadığı bir devlet kurmuştur. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ mücadelesi, yaşanan toplu göçler, toplu işkenceler ve Hocalı Katliamı gibi soykırım diye de anabileceğimiz kanlı olayların ardından, asıl sorumlu Rusya'nın girişimi ile 1994'te çatışma son bulmuştur.¹⁴⁸

Her ne kadar ateşkes sağlanmışsa da barış adına hiçbir adımın atılmadığı görülmektedir. Bu konuda uluslararası kamu oyunun Ermenistan'a karşı sessiz kaldığı da görülmektedir. Türkiye'nin konuya dahil olmaya çalıştığı durumlarda Türkiye'yi sert bir dille eleştiren küresel aktörler Ermenistan'ın bu haksız saldırısına ses çıkarmaktan aciz bir yaklaşım sergilemektedirler. Ermeni Diasporası'nın uluslararası kamu oyunda Türkiye'den daha iyi çalıştığı da bir gerçektir.

Kısacası, her ulusun yapmış olduğu gibi Ermenistan'ın da devletleşme yolunda kendisine bir öteki yaratmaya çalıştığı ve bunu yaparken de tıpkı Yunanistan gibi Türkiye'yi öteki olarak kabul ettiği görülmektedir. Hem Kafkasların güvenliği hem Orta Asya'ya yönelik politikaların sakatlanmaması için Ermenistan ile ilişkiler geliştirilmelidir.

¹⁴⁸ Göktürk Tüysüzöglü, "Dağlık Karabağ Sorunu Çözülür Mü?", <http://www.stratejikboyut.com.>, Temmuz 2010, (25.02.2011).

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemde onlarca yılın ihmali nedeniyle Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını oluşturması çokta kolay olmadı. Bunun yanında Orta Asya ülkelerinin ve Azerbaycan'ın bağımsız olmalarına karşın Rusya'ya olan siyasi ve iktisadi bağımlılıkları henüz kırılmış değildi. Her ne kadar, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bölgedeki Rus nüfus, etnik ve politik endişelerle Rusya'ya göç etmeye başlamışsa da başlangıçta bölge nüfusunun homojen olduğunu söylemek zordur. Örneğin Kazakistan'da ilk yıllar Kazaklar nüfusun % 50'sini dahi oluşturamıyorlardı. Yine bu ülkelerde ülke dilinden çok Rusça yaşam dili olarak ön plana çıkıyordu. Kısacası kağıt üzerinde bağımsız olsalar da ilk yıllarda Türk cumhuriyetlerinin bağımsızlıkları tartışmalı görünüyordu.¹⁴⁹

Türkiye'nin Orta Asya'ya olan ilgisi sadece Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan bir durum değildir. Osmanlının son dönemlerinde de Türkistan, Osmanlı politikalarında önem arz eden bir konu olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün' dış politika anlayışında da Türkistan coğrafyası önem arz etmiştir. Her ne kadar gerçekçi adımlar atılmasa da bölgenin Türkiye için önemi hiç hatırdan çıkarılmamıştır.

Kurtuluş Savaşı yıllarında da Rusya Türkleri meselesi önemli bir konu olarak algılanmaya devam etmiştir. Rusya Türkleri ve Müslümanları arasında zaten var olan esaretten kurtulma, istiklale kavuşma istekleri Bolşevik İhtilali ile daha da hız kazanmıştır. Teşkilatı Mahsusa bu yoldaki faaliyetleri desteklemiş ve Osmanlı devleti lehine yönlendirmek istemiştir. İstanbul'daki Rusya Türkleri ve Müslümanlarına mensup şahıslar aracılığı ile yapılan girişimler sonucunda Türk ve Müslümanlar arasına girilmiş, propagandalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda Kırım'da, Azerbaycan'da, Dağıstan'da ve diğer Türk ve Müslüman bölgelerinde önemli gelişmeler olmuştur. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması, Rusya Türklüğünün de aynı talihi paylaşmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra iç problemlerini çözemeyişleri, aralarındaki coğrafi uzaklık, siyasi, askeri ve medeni yönden gerekli kadrolara sahip

¹⁴⁹ Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri: 1991-2009, <http://www.usak.org.tr>, (24.10.2010).

olmayışları gibi sebepler de Rusya Türklüğünün esarete düşmesinde rol oynayan faktörler olmuştur.¹⁵⁰

Büyük önder Atatürk; 29 Ekim 1933'te cumhuriyetin 10. yılında yaptığı konuşmasında şöyle demiştir; “Bugün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını bu günden kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür, tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir.”¹⁵¹

Atatürk'ün yapmış olduğu bu tarihi konuşmadan da anlaşıldığı gibi Orta Asya bizim için her yönü ile önemlidir. Bölge için neler yapılması gerektiğini ulu önderin açık bir şekilde ifade etmesine rağmen yapılması gerekenler tam olarak yapılamamıştır. Gerek mevcut şartlar gerek uluslararası konjonktür gerek ekonomik yetersizlikler gerekse de ülkedeki mevcut siyasi yapılar nedeniyle istenilen başarı elde edilememiştir.

Türkiye'nin Orta Asya ilişkilerinin geleceğini ele alacak olursak özetle şu konularda Türk dış politika yapıcılarının dikkatli olması gerekmektedir: Türkiye ile bölge ülkeleri arasında mevcut, kültürel, dini, etnik ve psikolojik yakınlıklar Türkiye'nin anılan bölgeye açılım yapmasını kolaylaştıracak etkenlerdir. Ayrıca Türkiye bu devletler için hem denize çıkış olabilmesi hem de örnek alınabilecek “Batılılaşmış” bir ülke olmasından dolayı önem arz etmektedir. Ancak Türkiye'nin Azerbaycan'da Elçibey döneminde olduğu gibi ya da Özbekistan'daki darbe girişiminde yaşandığı gibi bu ülkelerin iç işlerine doğrudan müdahale etmeye çalıştığı imajı Türkiye ile bölge ülkelerinin arasını açmıştır. Geçmiş dönemde yaşanan hatalara düşülmemesi Türk dış politikasında fevkalade önem

¹⁵⁰ Mustafa Balcıoğlu, **Teşkilat-ı Mahsusadan Cumhuriyet'e**, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s.183.

¹⁵¹ Kemal Kekevi, **Batı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.338.

taşımaktadır. Türkiye ne olursa olsun küreselleşme süreciyle beraber bu bölgeye yönelik olarak daha aktif bir politika izlemek mecburiyetindedir.¹⁵²

Türkiye'nin, Orta Asya'ya yönelik politikasında uluslararası örgütleri kullanması da ayrı bir konudur. Türkiye'nin çok ayaklı bir politika izlemesi de atılması gereken en doğru adımdır. Çok ayaklı bir politikayı uygulamak, Türkiye'yi Doğu-Batı ve Kuzey-Güney arasında terminal bir ülke konumuna getirebilmeye çalışmak demektir. Türkiye'nin temel işlevi; enerji, hammadde ve ürünleri Asya'dan Avrupa'ya dağıtmak değil, bu kaynakları daha fazla tüketen, işleyen ve katma değeriyle bu ürünlerin ihracatını yapan bir ülke olmak olmalıdır. Türkiye, bölgesel inisiyatif alan bir ülke olmalıdır. Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nü önemli bir bölgesel işbirliği örgütü haline getirerek, Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün de konumunu güçlendirerek, özellikle coğrafi olarak kendine yakın olan Kafkasya bölgesinde istikrarın sağlanmasını bölgesel bazı girişimlerle teşvik ederek, Orta Asya coğrafyasını yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olan tek bölgesel örgüt konumundaki Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişki kurarak ve hepsinden önemlisi kendi bağrından çıkan "Kemalist İdeolojiye" yeniden sahip çıkarak terminal ülke konumuna yükselebilir. Türkiye, ancak bu yolla, bağımsız dış politika alternatifleri üretebilen bir jeostratejik oyuncu olabilir, bölge ülkelerine sağlıklı bir model olabilir.¹⁵³

Sonuç olarak, bugün itibari ile Türkiye, Orta Asya'yı bir bütün olarak görmeyip her ülkeyle kendi çıkarları çerçevesinde ilgilenmektedir. Nihayetinde ilişkiler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin bugün Türkiye'nin en yakın dostları Türkmenistan ve ardından Kazakistan ve Kırgızistan iken, Türkiye'nin Özbekistan ile ilişkileri pek de istikrarlı bir gelişme göstermemiştir. Soğuk Savaş döneminde istikrarlı ve tahmin edilebilir bir yol izlemiş olan Türk dış politikası, SSCB'nin dağılması sonrasında yeni bir aşamaya girmiştir. Bu yeni süreçte Türklerin etnik bir kültürel grup olarak taşıdıkları kültürel miraslar canlandırılmış ve Türkiye'nin dış politikasının şekillendirilmesinde etkileri olabilecek unsurlar olarak yeni bir önem ve anlam kazanmıştır.

Tüm bu gelişmeler ışığında atılması gereken adımlar doğru bir şekilde atılır ve cesur politikalar üretilebilirse belki de 21.yy gerek Türk dünyası gerekse de Türkiye için büyük bir değişim olabilir. Özellikle Orta Asya ülkelerinin yarına coşku ve umut ile bakmalarında

¹⁵² Kekevi, **Batı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, s.253.

¹⁵³ YAPICI, **Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, s.282.

Türkiye çok kilit bir öneme sahiptir ve Türkiye'ye laik, demokratik, çağdaş batılı bir model devlet olarak çok önemli roller düşmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

ADIBELLİ, Barış, **Osmanlı'dan Günümüze Türk-Çin İlişkileri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

AMANOV, Şatlık, **ABD'nin Orta Asya Politikası**, Gökkübbe Yayınları, İstanbul, 2004.

ANDİCAN, A.Ahat, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya**, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009.

ARAS, Bülent, **Küresel Dönüşüm ve Radikal Yaklaşımlar**, Q-Matris Yayınları, İstanbul, 2004.

ARI, Tayyar(Der.), **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.

AYDIN, Nurullah, **Türklerin Küresel Güç Doktrini**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008.

BALCIOĞLU, Mustafa, **Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyet'e**, Asil Yayınları, Ankara, 2004.

BRZEZİNSKİ, Zibigniev, **Büyük Satranç Tahtası**, Çev.Yelda Türedi, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2005.

BARNET, Tohomus P. M., **Pentagon'un Harekat Planı**, Çev.Volkan Yalçıntoklu, 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2006.

CANBOLAT, İbrahim S., **Yeni Dünya ve Türkiye**, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 2008.

DOKUZLAR, Bircan, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

HALE, William, **Türk Dış Politikası**, Çev.Petek Demir, 2003 Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.

İNAN, Kamuran, **Dış Politika**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.

KALKAN, Mustafa, **Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları**, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2007.

KARPAT, Kemal H. ,**Türkiye ve Orta Asya**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.

KEKEVİ, Kemal, **Batı'nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

- KLEVEMAN, Lutz, **Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol**, Çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖYMEN, Onur, **Ulusal Çıkarlar**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2005.
- ROY, Olivier, **Yeni Orta Asya Ya Da Ulusların İmal Edilişi**, Çev. Mehmet Moralı, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.
- SOMUNCUOĞLU, Anar, **Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri Geçiş ve Büyüme Stratejileri**, Asam Yayınları, Ankara, 2001.
- TURAN, Güngör, **Sovyet Sonrası Orta Asya: Sosyalist Devletten Sosyal Devlete**, Tasam Yayınları, İstanbul, 2006.
- YALÇIN, Durmuş(-v.d), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- YAPICI, Utku, **Türk Dış Politikası'nın Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

MAKALELER

- AKDEVELİOĞLU, Atay, “İran’ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası”, <http://www.stradigma.com.>, Kasım 2003, (12.01.2011).
- BAHAR, Halil İbrahim, “Türkiye-Türkmenistan İlişkileri”, <http://www.usak.org.tr.>, Aralık 2008, (05.12.2010).
- BARCHEVITCHEVA, Michaela, Wolfgang Güler, “Özbekistan: Kominizmin Ardından İktidar Mücadelesi”, Der. Kemal İnal, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.
- BİLGİN, Mert, Orta Asya ve Kafkasya’da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar, Der. Tayyar Arı, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- BOONSTRA, Jos, “AB’nin İkilemi: Ahlaki Değerler ve Enerji Menfaatleri”, **Aydın Üniversitesi Gazetesi**, Haziran –Temmuz 2011.
- BURGET, Fazıl Ahmet, “Avrasya Jeopolitiğinde Tacikistan: ABD ve Rusya Arasında Ayakta Kalma Mücadelesi”, <http://www.turksam.org.tr.>, (02.11.2011).
- ÇELİK, Ömer, “Türkiye ve Orta Asya İlişkileri”, <http://www.akparti.org.tr.>, (26.11.2010).
- ÇOKALOĞLU, Selçuk, “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Çin-Orta Asya İlişkileri”, <http://www.usakgundem.com.tr.>, (05.11.20011).

- ÇOLAKOĞLU, Selçuk, “Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, Stratejik Öngörü Dergisi, Sayı 6, 2005, <http://www.scolakoğlu.blogspot.com.>, (20.02.2011).
- DÜĞEN, Turgay, “Kırgızistan’a Destek Sürecinin Önemi”, <http://www.21.yyte.org.tr.>, Şubat 2011, (27.11.2010).
- DİKKAYA, Mehmet, Ali Bora, “Çağdaş Kazakistan’ın Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Yeri”, <http://www.usak.org.tr.>, (22.11.2010).
- EFEGİL, Ertan, “Orta Asya Devletlerinin Dış Politikasını Belirleyen Temel Faktörler: Rejim Güvenliğine Karşı Yayılmacı Jeopolitik Rekabet”, Der. Tayyar Arı, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- EFEGİL, Ertan, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya’nın Orta Asya Politikası (1991-1997)”, <http://www.bilig.yesevi.net.>, (02.11.2011).
- ELMA, Fikret, “Sovyet Sonrası Rusya ve Orta Asya”, <http://www.jas.khazar.org.>, (02.11011).
- EKREM, Erkin, “Şanghay İşbirliği Örgütü Üzerinde Çin-ABD Sorunları”, <http://www.turksam.org.tr>, (08.01.20011).
- ERDEM, Mustafa, “Kaynayan Kazan Kanayan Yara; Kırgızistan”, **Düşünce Dünyasında Türkiz, Siyaset ve Kültür Dergisi**, Yıl 1, Sayı 2, Mart-Nisan 2010, s.143.
- ERGİN, Gözde, “Türkiye’de Öğrenim Gören Orta Asyalı Öğrenciler”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2010.
- EROL, Mehmet Seyfettin, “İniş Çıkışları ile Türkiye’nin Türk Dünyası Politikası”, **Türk Dış Politikası-Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Usak Yayınları, Ankara, 2009.
- ERTEKİN, Meriç S., “Avrasya Ülkeleri ve Türkiye Arasında Soğuk Savaş Sonrasında Oluşan Ekonomik İlişkiler”, Der.Bekir Güney, **Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- HATİPOĞLU, Esra, “AB-Orta Asya İlişkilerinde Yeni Bir Stratejiye Doğru”, <http://www.usak.org.tr.>, (10.01.2011).
- HAYIR, Meryem, “Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ticari İlişkiler ve Coğrafyanın Buna Etkisi”, <http://www.avrasyamerkezi.okan.edu.tr.>, (05.12.2010).
- HORATA, Osman, “Türkiye-Kazakistan İlişkilerinde Yeni Ufuklar ve Ahmet Yesevi Üniversitesi”, <http://www.ekoavrasya.com.tr.>, (20.11.2010).
- LAÇİNER, Sedat, “Kafkasya’da Türk Yaklaşımı”, **Türk Dış Politikası-Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri**, Usak Yayınları, Ankara, 2009.

LAÇİNER, Sedat, “Türkiye-Özbekistan İlişkileri ;Kriz Nasıl Aşılır?”, <http://www.usak.org.tr>, Kasım 2006, (14.11.2010).

LAÇİNER, Sedat, “Kazakistan ve Türkiye İlişkileri”, <http://www.usak.org.tr>., Ekim 2008, (20.11.2010).

KADİROĞLU, Turgay, “Türkiye-Özbekistan ilişkileri ilerleme raporu”, <http://www.turkbirde.com.tr>., Ocak 2010, (14.11.2011).

KADİROĞLU, Turgay, “Türkiye-Kırgızistan İlişkileri”, <http://www.turkbirdev.com.tr>., Şubat 2010, (26.11.2010).

KANTARCI, Şenol, “ABD-AB Kısılcacında Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, <http://stradigma.com.tr>., Eylül 2003, (25.02.2011).

KALEMDAROĞLU, Sibel, “Kazakistan Avrupa Yolunda”, <http://www.turksam.org.tr>., Kasım 2010, (22.11.2010).

KASIM, Kamer, “ABD’nin Orta Asya Politikasındaki İkilem”, <http://www.usak.com.tr>., (08.10.2010).

KASIM, Kamer, “Türkiye’nin Kafkasya Politikası: Fırsatlar ve Güvenlik Politikaları”, **Türk Dış Politikası-Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri**, Usak Yayınları, Ankara, 2009.

KARLUK, Rıdvan, “Avrupa Birliği’nin Orta Asya’ya Yönelik Stratejisi”, <http://www.wordpress.com>., (10.01.2011).

KORKMAZ, Saadettin, “Doğal Kaynaklar Açısından Yeni Türk Devletleri”, <http://www.jmo.org.tr>., (02.01.2011).

KONA, Gamze Güngörmüş, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri; Büyük Umutlar, Talihsiz Gelişmeler ve Yapılması Gerekenler”, <http://www.stradigma.com.tr>., Aralık 2004, (25.02.2011).

KONA, Gamze Güngörmüş, “Türkiye’nin Orta Asya Politikasını Engelleyen Faktörler”, <http://www.ekoavasya.com.tr>., (11.11.2010).

ÖZATARSU, Mehmet Fatih, “Türkiye ve Azerbaycan Askeri İlişkileri ve Bölge Politikalarına Etkileri”, <http://www.turksam.org.tr>., (15.02.2011).

ÖZERTEM, Hasan Selim, “Dış Politikanın Üç Sütünü ve Türkiye-Kazakistan İlişkileri”, <http://www.usakgundem.com.tr>., (20.11.2010).

ÖZER, Emel, “Rusya-Kırgızistan İlişkileri”, <http://www.turkdunyasiogrencidernegi.com.tr>., (02.01.2011)

- PURTAŞ, Fırat, “Avrasya’daki Yeni Büyük Oyun Bağlamında Hindistan’ın Orta Asya Politikası”, <http://www.usakgundem.com.tr.>, (14.01.2011).
- ROY, Olivier, “İran’ın Orta Asya Politikası”, <http://www.2023.gen.tr.>, Haziran 2002, (12.01.2011).
- TELATAR, Gökhan, “Kırgızistan: Bir Demokrasi Adası Mı”, Der. Kemal İnal, **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2007.
- TURGUT, Arzu, “Şaghay İşbirliği Örgütü: Jeopolitik Blöf ? Örgütün Araçsallaştırılması ve Bölgeselleştirilmesi Arasında Bir İkilem”, <http://www.usakgundem.com.tr.>, (05.01.2011).
- TÜRK, Fahri, “Türkiye-Türkmenistan İlişkileri”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2010.
- TÜYSÜSOĞLU, Göktürk, “Dağlık Karabağ Sorunu Çözülür Mü ?”, <http://www.stratejikboyut.com.>, Temmuz 2010, (25.02.2011).
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, “Orta Asya’da Çin Etkinliği ve Küresel Oyun”, <http://www.stratejikboyutcom.tr.>, (05.01.2011).
- UĞRASIZ, Bülent, “Çin’in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, [http://www.sbe.deu.tr./cilt 4.](http://www.sbe.deu.tr./cilt4.), (05.01.2011).
- YALÇINKAYA, Alaeddin, “Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Dugin’in Yeni Avrasyacılık Önerileri”, Der.Tayyar Arı, **Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten işbirliğine**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- YILMAZ, Meşküre, “Kazakistan’ın Dış İlişkileri”, <http://www.21.yyte.org.tr.>, Mart 2010, (22.11.2010)
- YILMAZ, Nuh, ABD-Hindistan Arasında Stratejik Ortaklık, <http://www.setav.org.tr.>, (14.01.2011).
- ZORLU, Kürşat, “Kırgızistan’ı Bekleyen Zorluklar ve Radikal Kararlar”, <http://www.turkbirlik.com.tr.>, Eylül 2009, (26.11.2010).

İNTERNET KAYNAKLARI

ALA, Atıf, (CHA) “Türk-Kırgız Askeri İşbirliğinde Başarılı Adımlar”, <http://www.zaman.Com.tr>, aralık 2000, (27.11.2010).

Kazakistan, T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (09.10.2010).

Kazak Askerleri Türk Subaylar Eğitiyor, <http://www.evetgazetsi.com.tr>, Ekim 2010, (15.11.2010).

Kırgızistan, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (09.10.2010).

Kırgızistan Hakkında Ansiklopedik Bilgi, <http://www.turkcebilgi.com.tr>, (09.01.2010).

Kırgızistan Ticareti, <http://www.ekoavrasya.com.tr>, (25.11.2010).

Özbekistan, T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (09.10.2010).

Özbekistan ile Türkiye Askeri İlişkileri Gelişecek, <http://www.savaskarsitlari.com.tr>, Mart 2010, (15.11.2010).

Türkmenistan, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr>, (10.10.2010).

Türkiye-Orta Asya İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (11.11.2010).

Türkiye-Özbekistan Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (14.11.2010).

Türkiye-Özbekistan Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (11.11.2010).

Türkiye-Kazakistan Cumhuriyeti Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (20.11.2010).

Türkiye-Kırgızistan İlişkileri, <http://www.arastirma.okan.edu.tr>, Şubat 2011, (25.11.2010).

Türkiye-Kırgız Cumhuriyeti Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>, (25.11.2010).

Türkiye-Kırgızistan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri, T.C. Bıшкек Büyükelçiliği, <http://www.bishkek.emb.mfa.gov.tr>, (26.11.2010).

Türkiye-Türkmenistan Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>,

(05.02.2010).

Türkiye-Türkmenistan İlişkileri, <http://www.avrasyamerkezi.okan.edu.tr.>, Şubat 2011,
(05.12.2010).

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Genel Müdürlüğü, <http://www.dtm.gov.tr.>,
Mayıs 2007, (10.01.2011).

Türkiye'nin Güney Kafkasya Ülkeleriyle İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr.>, (15.02.2011).

Türkiye-Azerbaycan Siyasi İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr.>,
(15.02.2011).

Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.org.tr.>,
(15.02.2011).

Türkiye-Azerbaycan Eğitim İlişkileri, <http://www.trstudent.com.tr>, Aralık2008,
(05.02.2011).

Türkiye-Gürcistan Siyasi İlişkileri, T.C.Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr.>,
(20.02.2011).

Türkiye-Gürcistan Ekonomik İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr.>,
(20.02.2011).

Türkiye-Gürcistan Eğitim İlişkileri, T.C. Dışişleri Bakanlığı Tiflis Büyükelçiliği,
<http://www.tbilisi.emb.mfa.gov.tr.>, (25.02.2011).

Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri, T.C.Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr.>,
(25.02.2011).

Türk-Ermeni İlişkilerinin Dünü Bu Günü, <http://www.anadolu.eu.>, Temmuz 2005,
(25.02.2011).

Türkiye-Türk Dünyası İlişkileri: 1991-2009, <http://www.usak.org.tr.>, (24.10.2010).

Zafer Bayramı Türkmenistan'da Kutlandı, <http://www.tumgazeteler.com.tr.>, Ağustos 2010,
(05.12.2010).

TEZLER

Alper Engin, “Sovyetler Birliği’nin Dağılması Sonrasında Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye ile İlişkilerin Geleceği”, **İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1992.

Ayacan Kumarova, “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya Politikası, 1991-2005”, **Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2006.

Serap Ovalı, “TRACECA Projesi ve Türkiye zerine Sosyo-Ekonomik Etkileri”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Trabzon, 2003.

Suinbay Suyundikov, “Orta Asya Entegrasyonu Sorunları ve zm Yolları”, **Ankara Üniversitesi Yüksek lisans tezi**, Ankara, 2006.

Bahattin Yazıcı, “Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Rusya’nın Orta Asya Politikasına Etkileri(1990-2005)”, **Kocaeli Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Kocaeli, 2006.

EKLER

EK-1

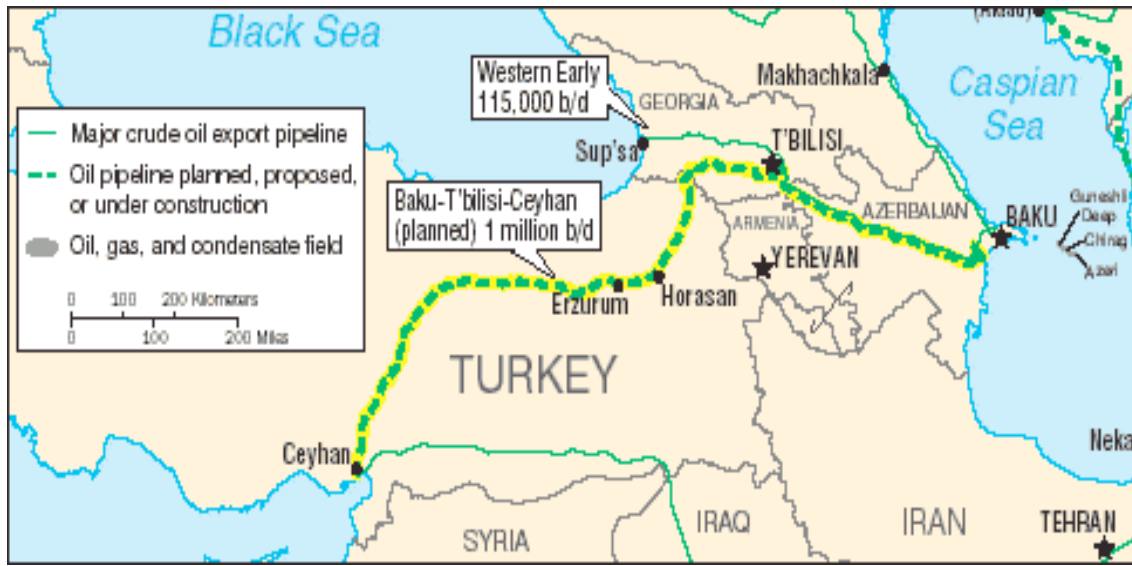
Nabucco Petrol Boru Hattı Projesi

Kaynak: <http://www..bilinmeyenler.org.tr>.

EK-2

Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi

Kaynak:http://www.wikipedia.org/wiki/Baku-Tbilisi-Ceyhan_pipeline

EK-3

Kazakistan-Çin Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Kaynak:http://www.keditor.org/yazilar_343.html

ÖZGEÇMİŞ

1985: Kars ili Kağızman ilçesinde doğdu.

1995: Kağızman Avcı Mahmut İlk Okulu'nu bitirdi.

1998: Kağızman Lisesi Orta Okul Bölümü'nü bitirdi.

2002: Kağızman Lisesi'nden mezun oldu.

2008: Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun oldu.

2009: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı.